

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година XVIII књига XXI свеска LXIX март 2022

69

Јавна библиотека „Данило Киш” Врбас

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Јавна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Мирјана Баста

Главни и одговорни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Емсура Хамзић,
Никола Шанта, Павле Орбовић,
Светислав Шљукић и Драгица Ужарева (лектура и коректура)

Досадашњи уредници

Ђорђо Сладоје (2005–2009), Небојша Деветак (2010–2017)

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас
21460 Врбас, Маршала Тита 87
Тел/факс +381 (21) 707-566
e-mail: tragvrbas@gmail.com, casopistrag@sbb.rs
www.vrbasbiblioteka.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације

Миленко Стевановић, академски сликар

*Часопис се финансира из буџета општине Врбас, Секретаријата за
културу АП Војводине и Министарства културе РС*

САДРЖАЈ

пјраї поезије

Ђорђо СЛАДОЈЕ.....	5
Власта МЛАДЕНОВИЋ.....	12
Раиша ПЕРИЋ.....	16
Слађана РИСТИЋ.....	20
Јулиа КАПОРЊАИ.....	24
Јасмина МАЛЕШЕВИЋ.....	27
Санда Ристић СТОЈАНОВИЋ.....	31
Милош МИХАИЛОВИЋ.....	34

пјраї прозе

Бошко ЛОМОВИЋ.....	38
Дејан БОГОЈЕВИЋ.....	44
Снежана МИЛОЈЕВИЋ.....	50
Љиљана НИКИЋ.....	55
Јелена Цветковић ПЕТКОВИЋ.....	58
Милорад ВУЧИЋЕВИЋ.....	62
Ђоко ПЕТРОВИЋ.....	67
Томислав ЂОКИЋ.....	76

пјраї на пјраиу

Милица ТАСИЋ.....	79
Стефан АЋИМОВИЋ.....	96

пјраї друије

Братислав ТАШКОВСКИ.....	106
--------------------------	-----

пїраї дїје

Јелица РОЂЕНОВИЋ.....	113
-----------------------	-----

пїраї ишчїїавања

Ђорђо СЛАДОЈЕ.....	106
Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло.....	122
Ксенија КАТАНИЋ.....	125
Цвијетин РИСТАНОВИЋ.....	131
Милица Јефтимијевић ЛИЛИЋ.....	136
Слађана МИЛЕНКОВИЋ.....	139
Сања ПЕРИЋ.....	142
Шћешан АЛЕКСИЋ.....	146
Момчило СПАСОЈЕВИЋ.....	149
Тихана ТИЦА.....	152

пїраї наслеђа

Владимир УВАЛИН.....	155
----------------------	-----

Ђорђо СЛАДОЈЕ

СУСРЕТАЊА

ЋУТИ И СЛУШАЈ

Као и свако довека сироче
Добар је чоек Матија Бећковић
Како ће друкчији бити
Само му се склони
Не прекидај га
Не жбаркај по речима
Но се захвали Богу
Што те је припустио –
Ако Он може
Ћути мало и ти
Притрпи се и слушај
Кад крене да Ћиласа
Узноси и слави
Надева хвалом и кити
И не да на њ ни труну
А притом и не чује
Оне који се куну
Да му је оца смако
Скршио крсну свећу
Чизмом спрштио круну
А што је потпалио
Још и сад гори –
Нека је све и тако
Добар је чоек Ћилас
И ништа не говори
Што нема очевица
Да му је икад и близу
Пришла иједна птица
Сем оне крвавих крила
А једна једина

Која је преживела
 Овоме што га хвали
 Једном је на капу села
 И ту се у гнезду скрила
 Можда од љутих гонилаца
 Будућег покајника
 И сужња невесела
 Добар је чоек Матија Бећковић
 А нарочито онда
 Кад брани Ђиласа
 Гласно међу свима
 Јер види на том лицу
 Знаке нашега спаса
 И браћу измирену
 И оца међу њима
 На капи очевој птицу –
 И чини ти се да ће
 Заплакат сваког часа

ОЛОВКЕ ЈОВАНОВЕ

И тако готово увек
 Кад бисмо се срели –
 Дрхтавим прстима
 Ко да јабуку брише
 Извади из џепа
 Хемијску оловку
 Провери јој срце
 И шапне осмехнуто –
 Понеси ђетету

Тијана их је трошила немилице
 Цртајућ деде и бабе
 Дотерујући тетке
 И друге миле и драге
 Што нам осташе
 Онамо у маглама

И неке чудне
 Вртложне кругове
 И напрсле елипсе
 Али не хтеде рећи
 Шта је то и откуд
 А онда једном
 Мајци повери тајну –
 То ти је оно кад нам је авион
 Пробио звучни зид

И обурво га на нас
У Сарајеву
У априлу

Сем завежљаја
Из Црвеног крста
У избегличком
Студеном глувилу
Те нам оловке
Даровне Јованове
Бежу готово једини иметак
И благо светлוצаво

Неке се поломише
Просуше и затурише
У сељакању и пртљању
А неке просто пресушише
Кô летњи поточићи
Кô срца људска што пресуше

Испод дечијих драгулија
Ономад ископах једну –
И где још пише –
Дрхтаво непресушно

ПИТАЊЕ СТЕВАНОВО

Никад ме не упита
Да ли ми се да пишем
Имам ли нови рукопис
Спонзора и издавача
Да читаоце не помињем

Већ увек то једно
У чистом десетерцу –
Може ли се останути живо –
Јест слободно ал' није прилике
У истом тону одговарам
На горку шалу окрећући –

Знам како ти је
И ја сам био избеглица
У Смедереву међ својима
Четрдесет и неке
Па спрва све лепо
И својтљиво и сузно
А после чим нас виде

Беже и вичу –
Ето изелица

И опет шапатам дода
Палећи цигарету –
Знам како ти је
А о речима ни речи
Ни слова о сонету

ПЕСНИК ОКРУГЛЕ КОСЕ

Кроз смех који се
Посвуд бисерно просу
Пита ме Тијана једном –
А ко је онај
Што има округлу косу –
И све друго на ћоше –
Смехом јој одговарам
Јер га препознах лако
На децјој шашавој слици
Он није умео лоше
А нас је пушто да пишемо
И римујемо којекако
И притом будемо писци
Који се мотају стално
Око казана пакленог
И крију иза каце
Док се свечано узносио
Међ народне мудраце
И кад будћност једном
Сав лирски мутљаг спере
Остаће сам ко дете
Насред Улице Риге од Фере
И мрачне и проклете
Чекајућ полицајце
Римама свезаних руку
Протуве и боксере
Који ће опет да га туку
Не знајућ да њему ране
Срастају брже но вуку
А беше жива рана
Коју је позледит могао
Сваки неверни Тома
И уточиште беше
Речима српским
Које немају дома
Господар смеха

И Ништавилу Брана
Тај песник округле косе
Ког сад ветрови носе
Понад Србије клете
Док он облаке води
На противградне ракете –
О биће страшне туче
Коју пропустит не сме
Као у Руми јуче
А нек чекају песме

ПОСВЕЋЕНИ ПЕПЕО

Тек да би имао чему да се смеје
Једном ме приупита
Тобоже поверљиво
Да ли се довољно народу приближио –
Никоме – велим –
Не стоје боље вунене чарапе
Што су од руна
Јагњета белог исплетене
Нит има Србина
Сем Мома Капора
Да уме пити виски
И мезити торотан
Све с јечменицом присмачућ га –

И беше Момчило
Задовољан врло
Што брзо напредује
У правцу народа
И може да се смеје
А себи нарочито

Једанпут након књижевне вечери
На коју сам га
Данима наговаро
Остасмо у кафани
У друштву повеликом
Које се не знаде
Од њега одвојити
Као да никог свога
Ни пречег ни милијег
Никад имали нису
А један кидисао
Па хоће да га отме –
Не памти кад му се неко
У кући насмејао

На сва та места –
Од библиотеке до крчме –
Водисмо увек и Тијану
Јер благе и брижне руке
Осташе у даљини
Па не би баш никога
Ко би је причувао

И одмах ускочи
По тајном договору
Ђеду Мому у крило
У зденац радости чисте –
Једино са њом
Озбиљно разговара
И преко дечије главе
Начечурене косе
Преноси пуну чашу
Ни капи не просувши
И витла цигаретом
Ко ужареним кистом
По платну невидљивом

Гледао сам их из прикрајка
Без бриге и страха
Да ће јој опећи носић
Опрљит трепавице
Или да ће на њу
И трунка пепела пасти –
Пепела којем
Сећање ово посвећујем

ГДЕ МИ ЈЕ ОНО ДЕТЕ

За Виду О.

У време студено оно
Ко би ми Тијану помиловô
И тачно изговорио
Емсурино име
А да се не намршти
Тај ме је што би се рекло
Заувек купио тиме
А мене могао је
Да злоставља и вређа
Понижава и псује –
И воз који ме донô

Понекад овамо
Свратила би и Вида
По ђачке успомене
Или због вражје политике
Књижества и културе
Да шапне припомене
Али све стане и затрепти
Од радости и цике
Кад нам се Тијана отме
И у загрљај крене

Нисам прислушкивао
Те женске разговоре
Али ме и сад гане
То како ћућоре
И шапћу и смеју се
Па дурећи се ћуте
Док свету траже мане

И увек нешто на дар –
Свилене ситнице
Свешчице шећерлеме
И она торбица
Што има шарене ресе
И у њој новчаница
Девизна разуме се
Јер беше оно време
Није волела Вида
Нас српске нацоше
И друге назадне снаге
Али не могу о њој
Да кажем ништа лоше
Увек ме спрече
Те речи топле од сете
И својтљиве и благе –
Где ми је оно дете

Власта МЛАДЕНОВИЋ

СВЕДОК

Сакупљам, пребирам, записујем,
сваки траг драгоцен је податак,
и тако, сву ноћ по књигама снујем,
пристрасности одбијам сваки атак.

Ваздан износим чињенице на видело,
све што је талента и труда вредело –
моје је да сведочим, савести усуд,
а време које долази једини је суд.

ЛЕП ЈЕ БАЛКАН, АЛ ПРОКЛЕТ

(Драинцу, опет)

Драинче, ја знам да сам сам,
мада у мени је и Србија и свет,
певам, свога срца пратим ритам,
овде сјајно мирише лирски цвет,
ал' згажен бива, увек је тако, знам.
Леп је Балкан, ал' проклет.
На ветрометини не чује се глас,
па ипак, у глувилу дозивам те опет.
О како дивно лелуја нежна влас
хајдучке траве, слободан је птице лет.
Леп је Балкан, ал' проклет.

СВИ ПУТЕВИ ВОДЕ У РИМ

(апостолска)

Сви путеви воде у Рим
и све се реке сливају у ушће,
друкчије није могуће,
радостан мирим се са тим.

Мирно плови моја барка,
лађа од папира,
ношен ветром попут облака,
бели се, бели, лектира.

КЛАСИКА

(Пушкину)

Поезијо, шта можемо ти и ја?
Ништа, једино да зуримо у ноћи
гледајући звезду далеко како сија,
нема друге риме сем немоћи.
И шта знамо ти и ја о свету,
свако је можда негде у самоћи,
али немају сви љубав и сету.
Пусти, све ће то минути, проћи,
као што сенке полако бледе,
стисни се уз мене, не цвокоћи,
ко ће чути наш дрхтај, не вреде
сузе, не брини, нови ће дан доћи.

И КАД БИ БИЛА ПРОМОЦИЈА

И кад би била промоција,
шта више да кажем ја,

Све су песници рекли одавно
и зна се како су прошли славно.

И да кажем, шта кога брига,
довољно је написано, има књига,

ја сам само сведок времена свог,
тишина је, све види Бог.

ВЕЛИКА ПЕСНИЧКА СУДБИНА

Поезија је велика судбина –
у ноћи пуног месеца ласка ми Бодлер
и док ме засењује таштина
у мени се, ипак, буди рањена звер.

Аполоне, прозreo сам твоју намеру,
узалуд ми шаљеш стреле, заузимам бусију,
нема страха, док певам имам меру,
мене не можеш одрати као Марсију.

Ево ти говорим у гордо лице,
не марим за твоје пакости и немилице,
своју ћу кожу скупо продати,
у пакао поезије са мном ћеш и ти.

ХЕРМЕНУЕТИКА

Не виде лепоту, не маре за бол,
сужена је њихова свест, свет охол,

слепи код очију, глуви код уха,
глас је њихов уњкав, без слуха.

Саможиви а мртви, етике ту нема,
а без живота чему још песма.

Не пишем више њима, не вреди,
летим, друкчији су моји погледи.

ПЕСНИЧКА КЛЕТ

У шумама шаркаменским,
после дугог лутања, ево ме опет,
боли ме сваки траг, ал ћутим,
пробијам се кроз туге и радости сплет.

Одавде одавно отишао сам у свет,
преко брда и долина, пешке,
а онда се виноу у висине тешке,
међу облацима искра, леп и страشان лет.

Песник је увек уклет.

С ПОГЛЕДОМ НА „НОЛИТ“

Поезија је имала смисла
само док сам седео у башти
хотела „Москва“, с погледом на „Нолит“,
не знајући да ме чекају сати ташти.

Пролазили су моји београдски дани
у дивним дивљим ноћима,
беху то тренуци на гитари разиграни,
Само слух, без штима.

И сад свратим, понекад,
на старо место, барски док,
али то није више тај град,
а ја сам само прошлости сведок.

траг поезије – Власта МЛАДЕНОВИЋ

Раша ПЕРИЋ

МОЈЕ КУЋЕ ХРАМ

ПИТАЛИЦА

Зашто питаш људ – Људино
Ко си? Шта си? И чему си
на мукама овим земним

А пита ли Сунце зашто
одгони ти та̑м са ока
и греје те својом сјајком

А пита ли ластавица
што се враћа твојој кући
да ти кућа цвркут буде

а пита ли цвет из врта
зашто вене у коси ти
невестице – Човечице

А пита ли медна пчела
зашто зујка гором-долом
да напуни теби трмку

А пита ли јагње бело
кад ти види нож у руци
Ко си? Шта си? Шта је оно

Зато немој, више немој
да постављаш питалице
Дар си дара и то буди

Буди Човек бар Човечац
буди челник земне гозбе
и у цркви иконостас

Буди љубав поднебесна
љубав душе, љубав срца
буди слово слаткогласно

Остави се упитница
за одговор ум ти није
јер гроб ти је задужбина

ЗЛО И ЗЛОБА

На земнини
четри стране
као човек
крстолике
исток-запад
југ и север

На земнини
четри бомбе
бела – белом
црна – црном
жута – жутом
плава – плавом

На земнини
четри беса
четри мете
свако сваког
атом-ватром
– мало ли је

Над земнином
зло се злбом
оженило
угојило
прелио се
неум-Људац
На земнини
ко ће кога
да угроби
гроб над гробом
да му буде
без васкрса

ХРАМ

Пробуди ме зоро
да дочекам Сунце
да загрлим липу
моје куће храм

Да обожим јагње
да осестрим ласту
да обратим зеца
да им љубав дам

да дочујем звоно
да молитву пустим
са језика мог

да ме Крст узнесе
да ме Олтар прими
да ме види Бог

24. новембар 2021.

БАДЊАК

Он нам беше Црква
и причесни лист
и Јавка са Сламе
Родио се Христ

Обожи се мати
и Анђел и Крин
и постаде Тропрст
Дух, Отац и Син...

7. јануар 2022.

КЛАС И ГРОЗД

Род родиле
две семенке
хлебно зрно
и евенке

са босиљком
и Крст-шаром
за причешће
пред олтаром

29. децембар 2021.

КИЈАМЕТ

Снег и киша
лапавица
и кијамет
Зар на Божић
кал и углиб

Боже Сунца
Боже мраза
да осуши
ил замрзне
бљузгавицу

Да ми нога
до звонаре
да ми рука
до олтара
Боже спаси

29. децембар 2021.

Слађана РИСТИЋ

ДАН ПРИНОШЕЊА ЖРТВЕ

Граната је у облику месеца
Обрушила моју чесму
Прокопао сам врт
Тражио остале кугле од камена
Погледао сам у руке
Кожа је била млохава
И гомила се на зглобовима
У сезони цветања трешње
Неко ме је издао
Прсте не могу да преплетем
Од тешког дисања
Као да сам први пут преварен,
Падам у бездан
Али подигао сам врат
Гледам у даљину
Ишчекујући спасиоца
Или другог ловца
Уоквирио сам своју земљу ватром
Неотпоран приносио жртву
Остао чист
Пред једином мајком
Која се у клупко склупчала
Непрекидно гледала у светлост
Без заклона заустављала
Временски часовник

ХЛЕБ ЗЕМАЉСКИ

Док хлеб месим уздасима
Кроз тесто пролазе одједи
Пршти сунчани зрак
Пчеле зује око брашна и босиљка

Уоквирују ме целу воском
Сва рђа са стола нестаје
Тесто надраста тескобу
Таласам прстима према ватри

Векна круха као мали мој свет
Као сав живот земаљски
Који испевам као завет
Надвисује моје биће

Бојим се да не нестане
Хлеб наш насушни, па у трен
Преокренем бело царство на длану,
И нека далека деца ме тада прогоне
као да шапућу испред мог лица:
„Пола погаче окренути ка истоку
Да је соко однесе у поље
На место где се сенице множе”

Улазим у дубину жутог самлеведеног зрна
И играм уз блуз Нине Симон, неочекивано лако
Гиbam се у сопственом млину
Мрвим се у ведрини празничног дана
Додирујем сенку своје мајке
Проналазим реч коју ми давно усади
Хлебну јој корицу нудим у свој њеној топлини

ПОТКРОВЉЕ

Улазак честица кроз округли отвор
Буди нас
У постељи једна бубица
Покушава да се домогне слободе
Дрвени стубови се спуштају
Понављамо бројалицу
За јутарње стилске вежбе
Више нас ништа не раздваја
Од сопствених узбуна и протеста
Наше јутро је као бакино тесто

За славски колач
Црвени траг на столу
И восак који се топи

Мешкољимо се
Бојећи се да отворимо прозор
И усисамо кисеоник
Зашто нас та зебња успорава
Када су на радију јавили вест
Да је рат букнуо
На другом полуострву
За сваки случај
Закључавамо врата
Трепћемо у полумараку
До костију престрашени
Као две мале животиње у пустињи

КАДА ОСЛОБАЂАМ ГЛАС

Када ослобађам глас
Све се покреће
Откључавам се из сенки

Из земље пуцам крик
У монодраму без задршке
Клизим у двогласу са сопственим гласом
Направила сам сценографију

Око мене на зидовима
су породични мемоари
Монолог, монолог, монолог,
Упевававам се

Малаксалост тела и искупљење невидљивог
Он дише испод мог грла
Да ли га уопште познајем?

У дневницима су фрагменти:
На вратима плавог света је плажа
Растргнуто сећање на спрудовима
Недостаје само моје тело
И балетан из сунца

На деветом спрату је амфитеатар
Са пчелињаком у мојој коси
И једним жутим дрветом
Лимун је то, одавно лечи,

Медаљон са последњег путовања
Када бејаш жива
Од Химере научих шта је
Роњење кроз подводни колосеум
Заирем у сивом стаклу
Да ли ћу бити слободна у певању
Као птица на крову града

Неко под тамним сводом
Убија моју поетику
Лагано без образа јер
Има своје законе и каноне

ЗАГЛАВЉЕН У ПЕШЧАНОМ САТУ

Неко је запалио свећу
У кући без завеса
Да осветли тишину зоре
Неко други је отварао
Кухињски прозор
За први сунчев зрак
Пролазио сам туда више пута
И носио вруће кифле
Из старе пекаре где су још увек
Мајсторове руке уплитале
Доброту у хлеб
Изнедрена јутра покрију моје чело
И ја се смејем пролазницима
Срећан због дисања и чистог гласа
Док се град стиска
Запаљив у мени
Дволичан у свом немуштом језику
Заглављен у пешчаном сату
Довољно дубоко да ме повређује

Јулиа КАПОРЋАИ

КОНТЕМПЛАЦИЈА

Питам се о чему ћемо
Писати
Кад коначно буде све
У реду
Кад пролећа почну
Да пупе снеговима и
Људи да оздрављају
О чему ћемо писати
Када будемо заједно
Говорили и заједно ћутали
Кад све буде у реду
И недореченост нестане
Кад буде надхват
Моје руке твоја рука
И снегови крену увис
Да падају небесима
У крило
Кад све значи буде добро
Да ли ћемо само живети
Са претпоставком
Да су речи корисне и добре
И за друго нешто
Осим за ситна угађања
За споразумевање
За разбијање тишине између
Двоје
И да ли ће нешто остати
Што би вредело да се
Стави под језик као
Хостија
Као причесно вино и хлеб
Једноставно
Као стих

О ИДОЛИМА, О БЕСМРТНОСТИ

Отац ми каже речи које памтим
качи их на мене као брош

увек си била мој идол
мада ти не иде најбоље
могуће да читаш погрешне
књиге

промуцам нешто у одбрану а
после, преврћем се ноћу и
размишљај о томе

како лекари нису смели
да саопште
Рилкеу
да је смртно болестан

премећем странице књига
и заиста
у њима не налазим
одговоре
о одласцима заувек
иако испуњавају празнину

НЕБО НАД БЕРЛИНОМ

Улазимо у црно-беле библиотеке
сећања, уз нас су
Анђели шаптачи
Треба се одредити између корица
Боја капље с ноктију
Разлива се текстом
Појашњава га осећајем

КОНЦЕРТ online

Два остарела уметника
још увек генијална
пипају кроз мрак
интерпретације

не марећи за чињеницу
да су туда прошли
небројено пута

док стилизована срца и
аплаузи лете
ка врху екрана, ка

тачки која показује
променљив али и прецизан
број посетилаца овог,
сада већ прошлог догађаја

ОБЛИКОВАЊЕ СУШТИНЕ

Стиснутих усана увек
У ишчекивању да
Реч капне
С језика
И остави жиг

У дугом промишљању
Док се не ужљеби
И убрзо потом
Испљуне као врућ залогај

Јасмина МАЛЕШЕВИЋ

ДВОКРАКИ СЕВЕР

Окрећем ветрове
Облаке претресам
Скидам капуљаче
Тражим ветрењачу

Боже
Заустави ме махниту

Ако кренем на север
Понећу мач
Понећу срце
У оклопу
Срушићу се
Насред трга
Као јунак
Срушићу се
Насред поља
Као зора

Сунцокрети
Зауставите ме сањиву

Ако кренем на север
Опколићу град
Моји одрази
Биће колоси
Свеци ће звецкати
Молитвама

Боже
Нагодимо се људски

Оседлаћу песму
Прејахаћу море
Валовито
Од пресветлих слова
И њихових
Страсних честица
Послаћу птицу
Пустићу небо
Да играју коло
Изнад равнице

Бачка је моја љубав
Банат и Срем су кумови

АЛКА КОЈА НЕДОСТАЈЕ

Венем за тобом
У оклопу
Од византијске чежње

Све што сусретнем на путу
Дарујем прстеном љубавника
Који је сигуран у себе

Ипак
Зидови срца пуцају

Време растеже кости
Ширећи их преко предела
У којима усамљеност дивља

Венем толико
Да из себе не могу да исцедим
Ниједну живу кап

Ти си латица која недостаје
У бесконачном ланцу постанка

Зато изрони
Са венцем око главе

Безболна љубав
Сан је непроставаних ноћи
И свих болова

Погледај

Небо је пуно звончића
Који верују у то

МАЛИ НОЋНИ ПСИ

Ако скочим
Појешћу те
Биће то укусан залогај
Љубав
Зачињена мирисима раја
Љутином
Од које бриди срце

Не само што сам падала
Осећања сам умножавала
Никада нису била нестварна

Чезнем за тим чудесима
Када се прекида дах
Од нечег могућег
Што нема облик и безболно је

Ако не крадем јабукe
Не значи да те не волим

Само дишем
Покретима побуне
Како бих савладала тишину

Твоји снови су затворени
Дух и душа заробљени

Зато ме нема у ваздуху
Нема ме у ватри

Ако скочим
Раскрили варљиво небо

Чућеш
Како мали ноћни пси
Лају због љубави

ПЕСМА КОЈА СЕ НЕ ЗАБОРАВЉА

Свако пише песму
Да би је бунцао пре буђења

Онда ти неко уђе у траг
Ти се привијеш уз њега и мреш

Он умре

Јер небо раскошно од боја
Само доказује
Да сваки атом
Исту узвраћа светлост

Зато сам без размишљања
Остала у твом сну

Мисли су се сустизале
Певале су једна другој

Тако нанизане су чекале
Да нам љубав отвори очи

Слобода заробљена у костима
Није удес из свемира

Слобода је поглед
Када се честице сударају
Да би пламтеле
Видљивим сјајем

Како би душа била што већа
Како би речи населиле
Нетакнута свемирска поља

Санда РИСТИЋ Стојановић

ЧОВЕК

Човек,
истурен у идеји неба као регистар бола,
опипава га сродност бола и хаоса,
изнедре га тектонски поремећаји речи на
висоравни битака, смисла, опстанка.

Човек,
прикљештен између две идеје о животу и смрти,
опасач таме га стеже предвиђајући истурену
позицију речи слобода.

Јуриши подневља, векова, падова, мора
га сажимају у себе.
Устанци речи, векова, бразди нашег говора се
сливају низ лице револуције.

Човек,
смео као крв и све што крв изговори,
очи у очи са метафизиком кидања,
заветник последњег надреализма живота,
испуњен од врха до дна
избрушеним симболима земље и неба.

Човек,
чвориште плиме неизговореног,
замајац дијаманата своје пропасти,
скида круну са главе регистрима свега и
корача као фиксирање погледа анђела и демона.

Човек,
изникао из измишљотине времена
организује метафизику побуне у густој садржини анђела и
демона.

ЧОВЕК 2021

Човек,
застој у редоследу речи Месеца,
полуга која корача као
поравнање жеља и сећања,
круг блуда у метафизичком лицу трена,
сенка – стваралац на пропланку ишчезавања.

Човек,
тело претопљено у звуке речи,
осећај одшкринут исто као рукохват трајања,
застор између унутрашњости две речи,
аристократа чију титулу прокоцка поглед живота.

КО СМО МИ? 4

Стуб, убеђен да деље
нове песме раја и пакла.

Сазвежђе, обликовано раздаљином
између две распеване тачке.

Људска ситуација, од које
земља створи свој једноставни надимак.

Јасан догађај, који постаде
регистар свега што смо ми.
Нејасан догађај, који се
клади у наше авангардно срце.
Један наш гест, који добаци до
свих протестних скупова метафизике.

ЧАСОВНИЦИ, САТОВИ

У шуми,
певају заједно, заједно сатови
са казаљком нашег присуства.

У мору,
часови тврде да су и рибе и хоботнице
наше унутрашње плиме и осеке.

У кући наше прошлости,
сатови говоре о нама и полако и брзо,
смештајући своје казальке
у понор наших осећања.

КОРИДА 6

У арени развученој у углове
Сопствене страсти и борбе,
Бик, матадор и тореадор остављају
Своје обресе у јединственом
Перформансу смрти.

Месец понире у
Колут своје сете.
Крв бичем
Шiba своје црвене догађаје.
Публика ослоњена на шапате апсурда
Пролази кроз нарастајући
Тунел своје необузданости.

КОРИДА 7

У шацци те арене,
расплићу се међусобно улоге
бика, тореадора и матадора.

Крв прошири свој поглед
за побуну Сунца
и ковитлац ужарене громаде публике.

Крв записује
обличја побуне бика,
обличја сенки живота и смрти тореадора,
обличја живописности матадора.

Смрт из публике
добацује целом том догађају
Сунце исечено на делове те кориде,
руке света што додирују
искрзане ивице дана.

Милош МИХАИЛОВИЋ

ДЕМОСТЕН

Уста моја – то су блато и глиб; груба
здела где пршти и леди се на води топљено олово
што тече усијаним ждрелом, тужно шиштећи:
у њима нема песме, већ само лупњава
зверских звона звекетом што зову на узбуну.
Тешко камење притиска ми језик својом сољу
и вилице болне од тврдих речи криче и реже;
с хуком таласа ја надвикујем се, запењен и модар,
и свуда диже се непробојан зид глувог звука.
Не могу вас досећи; у мени светлост је мисли
моћне, што сја ми сред срца као сунцокрети –
та немојте је утулити! Залуд слушате, кад не чујете –
зар град мој ваше да чувају очи,
слепе за истину света, за лепоту ствари, бића;
чујте ме шта вам говорим кроз буку речи!

ГАЛАТЕЈА

Тражих ли да родиш ме из слонове кости, творче –
из таме уздигнеш? Моје безличје скршио си длетом,
грубо творећи лик жудње својих слабина.
И ето ме сада – жена по твојој мери. Савршена!
Страно ми је ово тело, тако слабо и меко;
дивно сам сневала у несаломивој белини мртве ноћи.
Чудно – болно пулсира срце међу тесним ребрима,
и уста пуне се крвљу, неспособна да обликују речи:
дивља птица духа о сводове лобање удара,
али излаза нема. Празно дрхте нема ми уста.
Зар ниси желео да ми подариш глас?

ВАПАЈ ЈЕЛЕНУ

Гране твоје зру
бојама заборављеног
времена;
али боја више нема
у овом туробном долу.
Све бледи. Мирис, додир;
сећања се стапају
са сенкама.

Стотине твојих парожака
разбокорених,
котрљају сунце кроз реку;
али сунца више нема
сред крлетке
скрханих ребара.
Све се гаси.

Ни снова више нема.
Нестају, бивају несни;
још само ти трајеш.
Сред кумирске соли,
прстима ријем,
слеп, и свуд је плувоћа,
безгласна тама
неосета.

Тражим твој траг,
траг копита у соли;
додирујем без додира
пепео пламних жеља.
Ништа? Ништа.
Насукан на међи
двају небеса,
надам се, молим се
да ћеш ти доћи.

УКОП

1.
када човек најзад умре,
сахранићеш њему тело,
у раци тој, иза куће,
али неће све људе
добра земља, и можда би
помислио: где сада с њим

2.

бацити мрца у валове,
рибе нек му једу лице,
за човека ваља вода

или огњем га спалити,
да му пепо ветар распе,
за човека ваља ватра

или птицам' га бацити,
беле кости да разнесу,
за човека ваља ваздух

3.

земља прашта – добра земљо,
заклопи се над њима!

уз човеков бок пас лежи,
семења им уста пуна.

СВЕТИ КРАЉ

Крваво лишће светог гаја. На умору лежим.
Кроз церове гране измиче хладно сунце,
и земља добра браздама зове ме себи.
Жељах да мртвог на сунчане ставите ме стране – вај!
Месо моје ралом ћете раскидати, кости испреметати,
док прахом црница не забели се, влажна и богато масна,
за њиве новог краља, што мојим именом зваће се,
али неће бити ја. Скршен и разнесен сневаћу
у корењу црних жита, и грозни гроздови сазреваће
на мојим грудима, што шкртом широм врију у сирћа;
скрханих вилица гришћу изворе сумрачних врела
и у крику хромог звера биће моја песма.
Са хлебом тврдим крцаћете размрвљене зубе, горке
приносивши жртве, док насићен дробом јарца
гнев не заборавим; тада проклијаће ново биље.
У бачвама вашим слашћу израшће опојна пића,
а у срцима игра; певаћете, ви разиграни сатири,
са краљем на челу; помамно плешући свираће фрулу,
и венцем златнога грања биће му скупљена коса.
Голи у светлим луговима, од пијанства најзад заспаћете,
и кроза сан студен ће стићи, пробудивши вас:
мучно посрћући, скриваћете се у ваше иже просте.
Ко модар мразни ветар, с првим снеговима
ускоро стићи ћу и ја, ропским веригама спутан,
да у овом светом гају стара краља свргнем.

ПАРИСОВА ЈАБУКА

Марку Милеуснићу

Мајко, откључај ме из камена трима сребрним рукама
и окупај на великом раскршћу сазвежђа живом месечином,
да млеком исцрташ стазе свога рођења узаврелом мраку.
Узрасла сам на горком грму од грчког сребра сакованом,
ја златна јабука теби трострукој жртва.

Љубави, ватрено ме узљуби трима устима уштапа
и прими у себе сунчев огањ понорница срца,
да распарам праноћ амбиса шиљцима златограног стабла.
У запењене, бесане вирове упадох ватром пробуђена,
ја златна јабука теби трострукој жртва.

Смрти, силовито ме расточи трима очима месеца
и срж ми затвори у слику лица твојих мена,
да тихо, безвремено сневам у осовини Великих кола.
Кроз точкове времена неопажена трипут промакох
ја златна јабука теби трострукој жртва.

ТРИ ДАРА

Нема ничега
што бих ти могао дати,
кажеш?

Узми моју бутну кост,
направи од ње копље,
да се одбраниш
од вукова који вребају
у шипрагу
крај твога пута.

Узми пршљенове
моје кичме,
нанижи их на узицу
од моје коже; направи звечку,
да њоме растераш
тишину.

Најзад;
узми ми лобању,
направи од ње пехар
и из њега сваког јутра
испијај живот
изнова.

Бошко ЛОМОВИЋ

ПРВИ ПУТ С ОЦЕМ НА ВАШАРУ

На вашаре смо ишли мама и ја; отац није волео гунгуле на којима се, како је говорио, у свему претеривало. Мајка је волела вашаре, јер се на њима, после више месеци, виђала са браћом, снајама и њиховом децом. А уживала је кад би ујаци и ујне говорили како сам порастао од последњег виђења, како сам „момак готов за женидбу“, притом би ми угурали у џеп понеку пару. А волела је и да заигра. Утрапила би ме каквој својој познаници да ме причува и хватала се у коло. Заплакао бих и хтео да потрчим за њом, али ме је та њена прија чврсто држала за руку говорећи: „Смири се, сад ће мама да дође“. Вашаре памтим од своје треће-четврте године кад сам, на оне ближе, одлазио пешице, држећи се мајчине руке. Каже да ме је носила на вашаре и у стомаку. Ваљда зато и дан-данас волим сеоске вашаре, празнично шаренило мноштва непознатих, иако они данас нису ни налик на давне и много ми је жао што нису.

Фебруара те године сам напунио седму и често су ми говорили да више нисам мали, да сам сад маторац и да ћу на јесен у школу. Али, до јесени је било још подоста дана, а један од њих, седми по Петровдану, припада преподобном Атанасију Атонском. Тога дана је „откако је века и света“, говорила је баба Дафина, вашар под Жижовића грмом. Не знам да ли сам ноћ пред вашар ока склопио. Биће да нисам, да сам сву ноћ летњу, срећом кратку, будан сањао све што ћу на вашару видети и доживети.

„Е, сад си момак за женидбу и неће те мама више на вашар водити. Ето ти оца, ја не идем, неко мора кућу да чува“, озбиљно је ујутру рекла мајка. „А и куд бих и како бих оволика!“, загледала се у свој стомак у којем је расла моја сестра – једино је мама била сигурна да је сестра, да није брат – коју ћу упознати кад су се кукурузи увелико брали и у селу се одржавала вечерња комишања.

Обрадовала ме мајчина одлука. Осећао сам се већ одраслим, а био сам сигуран да моји врсници неће с мамама доћи на вашар, да би од стида пропао у земљу да се само ја тамо појавим с мајком. Већ сам матор и за мене је мушко друштво; шта ћу ја са женама, макар то била и моја мајка.

„Ама, Винка, да ми се иде, не иде ми се, знаш мене. Али, кад ти нећеш, мораћу. Спреми га па да кренемо“, пристао је отац, а моје срце само што искочило није из своје крлетке.

То спремање је, богме, потрајало. Умивала ме је натрљавши шаке сапуном; пекла ми је пена очи, али гласа нисам од себе дао. Сапуном ми је и ноге опрала, а онда маказама секла нокте и на рукама и на ногама, говорећи притом да су ми „нокти к’о раоници“ што је мене засмејавало. Онда је настало дуго облачење и обување. Срећом да сам од тетке, очеве сестре из Београда, добио за пети рођендан лепо тегет морнарско одело са белим пругама и бели качкет капетана лађе. Било је, тада, за мене превелико, па је чекало у шифоњеру две године док нисам порастао, сад ми је таман. На босе ноге ми је, говорећи „биће вруће, шта ће му чарапе“, обула патике које сам добио од комшинке тета-Росе, јер су постале тесне и правиле жуљеве њеном Златану који се спремао да крене у трећи разред. На крају је изврнула ринглу на шпорету, јагодицом кажипрста заграбила гареж и вешто превукла преко мојих већа; учинила их је црним и густим.

„Чекајте, нешто сам заборавила“, зауставила нас је на капији истрчавши из куће. „Нећу да те, лепото мамина, урекну девојке на вашару. Ово ће да те сачува“, говорила је док ми је у цеп морнарских панталона угуравала чесно белог лука и за качкетић затицала глогову гранчицу. „И не враћајте се кући без луча, бар један дењчић“, довикнула је кад смо већ били у воћњаку.

Одмакнувши подоста од куће, отац је откачио гранчицу са мог качкета.

„Глог ти не треба, нема вампира на вашару, биће довољан лук“, рекао је и бацио ју је у траву.

Успут смо сусретали људе из села који су ишли за својим послом; налетесмо и на Дарку Трачарку. Тако смо је звали, јер је више волела да, с краја на крај села, преноси шта је чула и сазнала него хлеба да једе.

„Куда си се упутио удешен к’о да си из излога побегао?“, питала ме загледајући моје одело.

„Идем с татом на вашар“, поносно сам одговорио, поноснији што идем с татом него што ћу бити на вашару.

„До подне ће цело село знати да смо нас двојица отишли на вашар под Жижовића грмом“, смејао се отац кад смо се растали од Дарке.

До вашара је сат и пò хода. Корачао сам са руком у очевој руци; одвојио бих се каткад да бих потрчао за шареним лептирима; било их је све више како се сунце пело уз небо. Отац је био висок и кракат: он један, ја три корака, па сам му се, на пола пута до Жижовића грма, уморан окачио о руку и, најзад, нашао на раменима. Било је право уживање. Тако смо, идући пречицом кроз покошене ливаде, преко стрњишта, између шумарака, прелазећи тарабе и богазе, избили у врх велике Жижовића ливаде, недавно покошене. Насред ливаде се дизао Грм, а око њега је брујао вашар и увећавао се, јер су са свих страна придолазиле вашарлије – у чезама и каруцама, у канатама воловских кола, понеки момци на бициклима, а понајвише беше пешака.

Склизнуо сам са очевих рамена, било би ме стид да ме унесе у вашар, и потрчао ка Грму. Отац је викао за мном: „Полако, полако“, трчаћи и сâм.

А на вашару, мили мој! Свега као на вашару, што се каже. Остали смо до месечева изласка и све сам могао да видим.

Крај самог Грма растезао је хармонику Шикула и немилосрдно ударао трзалицом по жицама бугарије Милош, обојица из нашег села. Око њих је неколико момака, загрливши се, преплитало ногама. После два круга око музиканата, почеле су се у коло хватати и девојке остављајући мајке око кола да их гледају и питају једна другу чији је онај до кога се њена кћерка ухватила. Коловођа је у десној руци држао белу марамицу, махао њом по ваздуху и, покаткад, брисао ознојено чело; кец је леву руку забацио за леђа и гледао у своје опанке, задовољан својом игром. Знаш, рођени, од коловође и кеца се очекује да буду најбољи играчи у колу.

Онда смо се отац и ја примакли бркајлији у белој кецељи и са белом капом који је из дрвеног корита вадио лоптице теста, развлачио их и спуштао у тигањ у којем је кључала маст. Зацврчало би, мехурићи би опколили тесто које је нарастало и руменило се све више и више.

„Хоћемо ли по мекику?“, питао ме отац, а није требало, јер сам већ очима грицкао румену мекику уваљену у ситан шећер.

Недалеко од мекикара друго коло. Свирају Цигани из села Бабајића. Две виолине, гитара и контрабас. Певају сва четворица „Лепе ли су, нано, девојке из Груже“, а око њих се љуља повелико коло. Неколико мојих вршњака су стајали у кругу и нетремице зурили у свираче. Сигурно су тада одлучили да, кад одрасту, сви буду свирачи. И ја сам се, годину раније, на Петровданском вашару у нашем селу зарекао да ћу свирати виолину, а једва сам некако научио код оваца да дувам у двојнице.

Таман смо се извукли из једне, а упали у другу гужву. Правиле су је мајке са децом око Веља Змијара, јединог вашарског фотографа у десет села.

„Полако, народе, одмакните се, сви ћете доћи на ред!“, узалуд је викао на њих фотограф, јер жене нису одступале. Наједном се зачула вриска и све су се разбежале носећи децу у наручју или вукући их за руке. Вељо је из цепа извадио змију и она му се из шаке, извијајући се, пела уз рукав. И ја сам нагло устукнуо.

„Не плаши се, можда није отровница“, охрабрио ме је отац.

Вељо Змијар је, са змијом у цепу и фотоапаратом о врату, био незаобилазан посетилац свих вашара докле ти укруг око досеже. Нико није знао како га змија не уједе. Нагађали су: једни да га змија познаје, други да јој је повадио зубе, трећи да јој је одстранио из уста кесицу са отровом. Свеједно, змија је змија и људи се плаше. Касније сам чуо да га је једном, на једном вашару, ујела за прст. Марамицом је добро увезао прст испод уједа и сачекао да наиђе аутобус за Чачак.

„Што си завио прст?“, питао га је један његов познаник.

„Ујела ме змија“, одговорио је.

„Која, је л' шарка?“, питао је човек.

„Није, него ова“, одговорио је и извадио је из џепа малог поскока.

Настала је вриска и вика, путници су нагрнули ка вратима вичући возачу: „Змија! Устави, пусти нас напоље!“

Вељо Змијар је вратио животињицу у џеп капута, мајке и деца су се почели враћати, али нису наваљивали и сви су дошли на ред да се фотографишу.

Бећу на ободу вашара Ере, грнчари из Злакусе, са земљаним лонцима, ћасама, саксијама, кадионицама, а до њих Златиборци из Мачката са дењчићима мирисавог луча за потпалу ватре. Подаље, поред шинских кола, лежала су два вола и преживала, уопште не хајући за вашарску гужву, песму и вреву. Само би каткад узмахнули главама бранећи се од насртљивих мушица. У канатама је била гомила лубеница, стигла из неког села поред Мораве. Нису ме ни волови ни лубенице занимали, али јесу два рингишпила, велики и мали, који су се непрекидно вртела. Хтео сам и ја да се провозам; отац је пристајао, али само на малој вртешци. Нипошто нећу, јер на њој су девојчице и дечаци за главу нижи од мене; хоћу на велики рингишпил, хоћу да летим изнад глава вашарлија.

„То никако“, одбијао је отац, „много је опасно, испашћеш у лету, прекинуће се ланац, откинуће се седиште, пашћеш неком на главу, свашта може да се деси“.

„Како могу други?“, готово сам заплакао.

„Други су други, а ти си још мали за велики рингишпил. Кад порастеш...“

„Кад порастем, можда неће бити ни вашара ни рингишпила“, наваљивао сам.

„Биће, биће“, уверавао ме је и вукао за руку од рингишпила ка момку који је носио продавницу о врату, а у њој лизалице, бомбоне, слатке разнобојне штапиће. „Хоћеш ли лизалицу или слатки штапић?“, хтео је да ме одбровољи.

„Нећу“, одбио сам, „ништа нећу! Хоћу да идем кући“.

„Па тек смо дошли. А и врућина је. Ићи ћемо кад зађе сунце и изгреје месец“, одлучио је отац.

Поново смо прилазили месту где су Бабајићани свирали и коло играло. Није то као данас, мили мој! Није било струје па ни звучника који пробијају бубне опне. То је била музика! На увце. Младеж игра, а девојачке мајке око кола држе се подруку, запиткују једна другу: „Знаш ли чији је онај што води коло?“ Ако је из домаћинске куће, момак на гласу, она што је питала, рећи ће: „Оно је моја кћерка до њега. Баш лепо играју“. Ако је неки гољо или пробисвет, мајка једва чека да се коло заврши, притрчава и одвлачи своју кћер што даље.

На ободу ливаде, у хладу живогоре, одвијали су се породични ручкови. Јело се оно што је од кућа донето. На разастрте конопљане тканице жене су из корпи ређале печену пилад, погаче, сир, лук, флаше с водњиком и флашице с ракијом. Глава куће и деца, те покоја неудата тетка, поседали су околу и започело је черечење пилића. И данас ми је та слика у живом сећању, и данас ми поцури водица на уста кад се сетим.

Под највећом шатром на вашару, столови са коцкастим чаршафима. Један дебелко сатаром на пању у комаде сече печено прасе, мери на теразијама, а момак и девојка разносе у плитким металним тањирима. Онда се враћају по кригле пива и чаше сокова од малине, флашице кокте и кабезе, па и то спуштају на столове где су малопре оставили тањире са прасетином. Имућнији сељаци са женама и децом се госте, они са плићим џеповима стоје около и уживају бесплатно у дуету двеју хармоника Василијевића, чувене браће-близанаца из Горевнице.

„Је ли слободно?“, упитао је отац човека који је сам седео за једним столом.

Човек је потврдио главом не прекидајући да жваће zaloгај прасетине. Сели смо, отац и ја, пришла нам је девојка у белој конобарској блузи, а отац је наручио:

„Пола кила прасетине, али да буде кртина. Може мало и од ребараца. Мени пиво, а малом кокту“.

Био сам гладан, већ заборавио на рингишпил, и баш сам се добро умастио. Било ми је мило што нисмо, отац и ја, остали само на мекикама, што смо се гостили печењем као сељачки кулаци под шатром. Пред полазак ћемо купити лубеницу да понесемо, обећао је добро расположен отац, а ја сам га опоменуо да не заборави на луч.

„Ау, а ја сасвим сметнуо с ума!“, ударио је шаком о чело. „Прво луч, па после лубеница“.

Док смо поново пролазили поред кола које се окретало око свирача Шилуле и Милоша, заустави нас цика и вика. Двојица ознојених момака су се потукла, свирачи замукли, коло се распало. Ја сам хтео да гледам тучу, а отац ме је вукао за руку у страну. Нико не зна зашто су се побили, да ли због музике или због девојке, али су сви знатижељно гледали, довикивали се и гурали међусобно. Круг око мегданџија се час одмицао час примицао, већ како су се они, шакетајући се и ваљајући по трави, кретали амо-тамо. Најзад притрчаше двојица-тројица других, похваташе их с леђа за руке и рамена и раздвојише. После донесоше ракију, натопише марамице и обрисаше им крв с лица док су кавгације хуктале, јер им је ракија пекла ранице, мрко се гледале и претиле један другоме.

Враћали смо се по месечини. Отац је под пазухом носио лубеницу, а ја два дењчића луча. Без њих не бисмо смели пред маму. Враћали смо се истим путем којим смо били дошли. Сокацима, ливадама, стрништима тек пожњевене пшенице, поред шљивика и стазицама кроз шумарке. Ја бих и по дану залутао, али отац је могао и жмурећи. Из црних гајева се оглашаваху ћукови и певаху славуји. Отац ми рече да мушки славуј не спава него пева по читаву ноћ. Ноге су ме болеле, па ме је родитељ мало носио а мало сам некако ходао. Носио би отац мене од вашара до куће да није било лубенице; ако је испусти и разбије, вратићемо се кући само са лучем. Био је уштап и све време нас је обасјавала месечина.

Код куће нас је дочекала вечера, мати је спремила и оставила на столу, а потом легла и заспала. Отац је спустио лубеницу и казао

да није гладан и да неће да вечера, али ће сачекати да ја вечерам и помоћи ће ми да свучем морнарско одело и легнем у свој кревет. Слатко сам спавао, жао ми је само што сам заборавио шта сам те ноћи сањао. Ко ће то да памти, проминуло је отада много година... Тако је то, рођени мој, некада било.

– Деда, јеси ли завршио причу? – упита унук, момчић истих година као и ја кад сам с оцем вашарио под Жижовића грмом, који се све време забављао ударајући у дугмиће на тастатури свога компјутера.

– Јесам, мили мој – одговорих.

– Е, сад ме остави на миру да и ја довршим игрицу.

Дејан БОГОЈЕВИЋ

ПРИЧЕ О ГАВРАНУ

1. увод

Данас је, чини ми се прави дан да одем код Гаврана. Јесење поподне. Ваздух мемљив. Гавран је само неколико блокова удаљен од мене. У ово доба дана најчешће је кући.

Гавран је четири године старији од мене. Виши је растом од мене знатно. Сви га препознају у нашем граду, по ставу, по ходу, по коси, по посебном односу према људима. Он је независан, вишеструко талентован, воли баскет и игра градску баскет лигу. Прати бициклизам све преданије.

Гаврана ни за живу главу не можеш ни на шта натерати, не можеш утицати, ма колико био близак са њим. Атеиста је, мада верује у много тога као и што не верује у много тога. Гавран је пријатељ. Гавран је мој пријатељ. Од речи је и од принципа. Гавран неће да зајебе. Све што обећа учини. Слободан је и други су за њега слободни. Плаши се зубара и често одлаже одлазак у стоматолошку ординацију. Воли књиге и музику. Слуша радио, Гавран је као брат, а некад и много више од тога. Боли га неправда. Посећује изложбе и књижевне вечери. Кафу воли изнад свега, и дукан. Кад-кад је депресиван. Пише. Објавио је своје књиге, поезију и један роман. Баш му је добар тај роман.

Гаврана сам упознао у болници. Срели смо се испред врата психијатра. Сасвим лепо и отмено место за упознавање. Чекали смо за некакве консултације код лекара. Узео је из горњег џепа тексас јакне паклицу цигарета без филтера. Одвојио је једну. Тражио сам и једну за себе. Припали смо у болничком ходнику. Када би лекари или сестре проšli поред нас ми би цигарете сакрили иза леђа, а дим би се лагано ширио на све стране и правио један паралелан свет од дима и обриса дима.

У ординацију је прво ушао он. Чуо се препукли глас лекарке „Гавран!“, а он је тихо себи у браду говорио ја сам, ја сам, ја сам. Затворила су се бела врата.

Остао сам у ходнику и чекао свој ред.

2.

као са собом сам

(Унутрашњи дијалог – прича изнад приче – прича у причи или нешто слично.)

- Шта значи твој нестанак?
- Ништа симболично. То је само проток времена, без препрека.
- Када почиње доба добрих светлостних падавина?
- После твог ишчезнућа. Зар си нестрпљив?
- Потпуно сам смирен. Чекам тај трен.
- Неће бити само трен, ни трн, ни трептај. Тај плам ће однети сваку сумњу.
- Зар још сумњају у нестанак бистрина?
- Само још једна звезда – још једна зора. Звездозора.
- Студ се ближи. Осећаш?
- Ниске оловних облака над облакодерима.
- Руши се равнотежа.
- Тежи да постане бестежинсак. Светлост је још увек само у звездама – звездотежа.
- Не трагам више. Све сури покушаји. Самотни скривени знаци. Варљиви пев.
- У певу се ближе валовите воде. Потом потоп. По топ, по топ...
- Не чујем више никог из давних дана.
- Глуви су дани. Ноћи су глуве и зоре плахе. И плахте кржаве.
- Огресли су наши снови у истини.
- Товари тавни. Ка брду путују. И граде песму коју не могу чути у прашњавим, ниским облацима.
- Још један сан закопан.
- Зар треба оставити стих у пећинском ждрелу?
- Ту стих бубри и расте.
- Простор испуњавају кљасте и неми. Невидљиви, негдашњи симболи рођења.
- Пре рођења шикља крв на све стране, као да ће деца утихнути по доласку на овај свет.
- Који је ово свет?
- Свет у коме нити сна уплићу у себе нити бунта.
- Без бунта живети је касно.
- Пре свега болно.
- Не осећам бол у тренутку нестанка.
- Бол се шири попут модрице и тамни и тишти.
- Заспаћу, уснићу... без буђења. Буђавог укуса у устима, међу чељустима, на врховима оштрице, заглушен од воза који није прошао.
- Ти се и даље возиш запрегом?
- Запрегло дрво на новом ковчегу. Око њега пахуљице. Пуфнице. Слаткасти мириси барских дама. Облине.
- Кипе из руке у руку.
- Покупићу још један пехар након победе.

– Имагинације врлетних висина: слика сове, испред дворца музичар, црква у међупростору, светионик, лептир из два дела, драматични поглед жене, три брега са сунцем изнад, актови са птичијим главама, женске ноге у цвећу, сушене рибе, избеглице, фрагментирани пејзаж...

– Жеже значења жеља.

– Црвене, жуте и плаве кугле на неутралној позадини.

– Продори са бочних страна.

– Тај двокрилац мисли посипа се сребрном прашином да би пронашао нове светове.

– Упркос месечини, траг је скривен у оргазмичном буђењу светлости и сенке.

– Пронађи облике змијског легла.

– Видим те облике на твојим бедрима. Опипавам их и убрзавам дах.

– Дух у даху.

– Сасвим самотна сенка покушава да освоји тишину.

– Гавран је савладао сумрак.

– Гавран стоји поред уличне светиљке.

– Зове нас на бдење.

– Његов смех заглушује поља простирања наших душа. Зовемо га у коло наоколо.

– Гавран може даноноћно да бди.

– И би међу нама потпуно ново и светло лице.

– Покушавам да нацртам риму. И плашим се тог успеха. И те радости.

– Разум рађа њен лик. Лик је магловит и исувише мали наспрам дубоких вода.

– Сва та имена срца се мешају и ехо постаје неразумљив. Цртежи за ведре речи, цртежи за мрачне речи – чађав неки трик.

– Опажање узети у обзир док не изникну нова плаветнила руха.

– Старци међу плахтама.

– Преспавао си сан?

– Нисам ни уснио.

– Ти кактуси боду у ваздуху влагу.

– Заборавио сам гнев.

– Човеков дах?

– Гнев је човеков дах.

– Јецај кроз ходнике... приближава се.

(Ти слушаш пса који лаје, а лавез одјекује у сваком стиху и звуци постају одоре твоје поетике. Без значења пешчани сат стоји у месту. Котрљају се куглице олова по којима спознајемо облике које су нам снови потиснули. Кикотање по борделима, без срамоте и без жеље да тај чулни стих окруже нага тела. Протицањем пута ближи

се крај. Жичана ограда, бодљикава жица, мамац, прамац. Све тамни – заповести најпре. У вреће сам паковао своје књиге водећи рачуна да их не оштетим. Вреће су се ређале и испуниле сав мој животни простор. Волео сам је иако је никада нисам срео. Волео сам њену сен.)

- Читам допуњено издање.
- Песак, змија, угао, свлак, реч.
- Преведи све то само за нас.
- Скрхано сидро?
- Без логике сунчевих зрака.
- Без жеље за напитком који разгаљује душу након исцрпљујуће борбе.
- Читаву вечност, дакле?
- Као рок ен рол.

3.

кафа

Гавран је данас расположен. Седимо у његовом стану и причамо о старим издањима књига. Ценио је хрватска издања. Умео је прецизно да ми поред садржаја, идеје, мотива опише и изглед корица – тако кристално да бих је могао јасно видети кад зажмурим. Попили смо кафу. Попушили неколико цигарета без филтера. Тај простор је имао своју патину.

Гавран је мењао послове: продавао је књиге, бавио се молерајем, био је запослен у фабрици за прављење пећи, продавао је одевне предмете у иностранству. Надасве био је интелектуалац. Био је песник, романсијер, стрип цртач... често је био незапослено лице. Лик је Гавран. Драгоцен је познавати га.

Прошло је свега петнаест минута:

- Да попијемо кафу? – устао је и кренуо ка шпорету.
- Ајде, може – рекох онако успут, знајући да ће се овај темпо наставити.

Тај ритуал испијања кафе код њега је био изузетно развијен. Имао је у својој колекцији необичне шољице које је често користио. Донео би пажљиво кафу и спустио на сто, а потом би потекле приче. Његове приче је пратила добра музика са касетофона. Ишао је Булдожер више од сат времена. *Ко јебе Булдожер*. Причао ми је о идеји брзих издања младих писаца – коју већ реализује. Књиге су биле малог формата, жанровски неодређене. Објавио је књигу једног аутора који није знао да пише већ је Гаврану причао жељено, а Гавран би записивао. Потом обрадио текст и објавио у интегралној верзији књигу. То је то – узвикнух. То је перформанс. То је нешто више од перформанса, то је и концепт, али значајнији од концептуалне уметности. Гавране, ти си геније – рекох и загрлих га.

Уследиле су пета, не задуго потом и шеста кафа и ко зна која цигарета. Соба је била пуна дима. Отворио на косо прозор. Потом је на касетофону ишла само музика, инструментал, рифови, па само бубањ. Измишљали смо текст, додавали реч на реч, читаве

фразе – покушавали да уобличимо читав тај наступ. То је био наступ креативности, наступ жеље за преживљавањем у овом свету. Жао ми је што немамо снимак.

Тек после још једне кафе примећујем да сам код Гаврана скоро цео дан. Крећем, размишљај да ли је требало данас нешто да урадим – ништа нисам пропустио, напротив.

Гавран ми саопштава да ће кренути и он, да у првој радњи купи кафу – дуга је ноћ.

4.

бјесови

Гавран је у то време, поред осталог слушао и Бјесове. (Доста касније сам упознао Маринка и свирали су на мој позив у оквиру *Теишњарских вечери* 2016. у Ваљеву, на бини поред Колубаре). Ја Бјесове слушам и волим и дан данас.

Седео сам код Гаврана тог поподнева у стану када ми је испричао анегдоту која се памти за цео живот, анегдоту о Бјесовима. Била је јесен, лепи дани – какве су јесени некада биле. Са неким друштвом у коме су биле и девојке Гавран је отишао у викендицу у једно село близу Ваљева. Дружење, прича, време проведено у природи свима је пријало. Потпуно опуштени – потпуно креативни. Дан је одмицао.

У послеподневним часовима ова интересантна скупина је решила да запали ватру и да се око ње окупи – као у давна прадавна времена. Скупили су суварке, грање, од њих су оформили круг у средишту имања коме је припадала и викендица. Одстојање је било безбедно и до пожара није могло доћи. Ту је био и Гавранов касетофон и продужни кабал. Пустали су неколико касета, једну за другом, и после неколико минута нису били задовољни избором. Једноставно, ту музику су могли да слушају, али не и да се уз њу покрену. А хтели су да скачу, да вичу, да се испразне, да упију пламен.

Гавран је извадио једну касету и пустио. Били су то Бјесови:

*Можеш ме звати како год хоћеш
Можеш ме звати како год хоћеш
Можеш ме звати како год хоћеш*

Сви су скочили на ноге. Запалили ватру, појачали музику и загрљени певали:

*Можеш ме звати како год хоћеш
Можеш ме звати како год хоћеш*

Пуни енергије, Бјесови су их терали на покрет, на став, на бунт, на блискост:

*Моје лице крије душу старца
Моје ноге носе мртвог човека
Моје лице крије душу старца
Моје ноге носе мртвог човека
Моје ноге носе мртвог човека
Моје ноге носе мртвог човека
Моје ноге носе мртвог човека*

Музика им је обузела душе. Играли су као хипнотисани, певали све гласније, и гласније, играли око ватре... Падао је сумрак, нису престајали. Толико јака сцена! – каже Гавран и држи се за главу.

После неког времена и поред буке чули смо гласове. То су сељани који нас окружују, било их је десетак, али наоружаних. У рукама су носили виле. Једна девојка је угасила касетофон. Сељани су говорили молитве и потезали виле. Мислили су да смо нека секта која жели да освоји њихов чист простор. Повлачили смо се уназад пажљиво и брзо. Узвикнуо сам: „Људи, то су само Бјесови! само Бјесови!“ То их је потпуно збунило. Јурнули су још жешће. У повлачењу неколико нас је добило огреботине од вила.

– Да ли је ово цензура? – упита се Гавран кроз смех.

Снежана МИЛОЈЕВИЋ

*ЧАРДАК НИ НА НЕБУ НИ НА ЗЕМЉИ
(СРБИЈА)*

У питорескној забити, у којој се лепо дише, налази се мала али важна бања. До ње се најлакше стиже теренским возилом, у њој се из болести прелази у здравље. Методе које воде преображењу нису непријатне, а људи који у томе помажу прави су искусни. Здравље се буди интерферентним струјама, магнетним пољем, ултразвучном масажом, облогама са зеолитом, а пре свега, упркос свему и после свега, потапањем у лековиту топлу воду.

Магична вода у бањи испод Јастрепца званично лечи повреде коштанозглобног система. Упућени тврде да лечи све, и осипе на кожи. И да ниси знао да имаш неку бољку, она то пронађе. Лековита вода је као неки скенер у течном стању: нађе, види и зацели. Сумњиво ми је све то. Насупрот њој – сумњи, као из бачве којој су попуцали метални обручи, од снаге и каквоће баш баш наратива, просуло се по мени стотину изистинских примера излечења. Шта ту има више да се промишља?! После дубоког уздаха (јер човек остане без даха слушајући такве приче), заћутим и климам главом потврдно.

Осећај блаженства се заиста роди, али брзо ишчили. Боравак у бањи подсећа како су оне чудне фразе старијих жена, есенција животне мудрости. Слушала сам како говоре – идем на издржавање бање, уместо обичног – идем у бању. Иако се чинило да ова реч *издржавање* означава одређене поступке и радње који предусловљавају опоравак, испоставило се да моја претпоставка нема утемељење у стварности. Сам боравак у бањи са сумпоровитом водом привео ме је епифанији. Пошто сам тешко покретна и ходам уз помоћ штака, сваки тренутак који изискује кретање генерише облачић изнад главе у који уписујем: „Издржи! Издржи! Издржи! Издржи! Издржи! Издржи! Издржи! Издржи! Издржи! Издржи!“

То није краљевска Кањижа где и моћни чезну да се обањају с бабама и дедама, не би ли им било боље. Ипак, то је једно од главних реабилитационих центара у овом делу земље. На једној клупи у централном парку седи краљ Петар Карађорђевић (од бронзе) а на другој кнез Милош Обреновић (мислим, од истог материјала), како

би се обе опције учиниле прихватљивим. Ипак, истина је свуда, сем у тим скулптурама.

Танак је то прекривач, провидан као паукова мрежа којом су заробљени топоними из прошлости на једном месту. Све виле се зову по именима бивших република Југославије. Најраскошније је у Херцеговини, тамо има и луксузних апартмана, собе су простране с лепом терасом. Једини ресторан у комплексу је у Војводини, где се може добро и јести и пити и мимо пансионских услуга. Хрватска је после нових Јасеноваца ипак преименована у Поглед, сакривена је у брду. Словенија је нешто удаљенија и тамо борава сасвим покретни пацијенти. Најгоре је у Србији. Ја сам у Србији. Изнад свега, на висини од преко сто метара, у капсули стаклених зидова је посластичара. Као чардак ни на небу ни на земљи.

У приземљу Србије су пацијенти који као последицу можданог удара имају потпуну одузетост тела. Редовно им долазе ближњи, носећи нови контингент пелена за одрасле. Понекад се чује неутешни плач или ридање живих и здравих, оних који доносе пелене. Неретко се деси да одузети умру пре завршетка рехабилитације, не издрже. Од њиховог плача јечи цела Србија.

На првом спрату су они теже покретни или они чије болести захтевају интензивнији надзор. На другом, они који су одбацили већ једну штаку и опоравак је изванредан. У нашој згради је ресторан, до кога се може доћи и из правца виле Војводина која нема лифт и подразумева друге врсте дијагноза – операцију кичме, реумаотидни артритис, лакша стања после несрећа.

Начелница виле Србија је Албанка из Урошевца, српска снаја. Невероватно лепа и у својим шездесетим годинама. Зато је у Србији баш пуно Албанаца из њеног краја. Гледамо једни друге испод ока. Они јер сматрају да су неког из Србије изиграли, па се самим тим осећају супериорније. Ми гајимо основану сумњу да су ипак пронашли начин да се бесплатно лече у Србији (коју не признају као своју државу).

Српска снајка је потпуни господар простора. Она је примаријус од кога се сви запослени тресу. Лојалност показују и ревносном бригом о њеној мајци, ипак је то мајка надређене. А мајка је такође у Србији, на првом спрату. Посебно је обазрив према њеним прохтевима њен муж, такође лекар специјалист. У сезони, у којој ја све то *издржавам*, прима пацијенте из приватног смештаја.

Пре подне се обилазе просторије електро, ултразвучне, магетне, кинези и радне терапије. Солвентнији се одлучују за декомпресивну методу, фито терапију или хипербаричну комору. Нама осталима је најзабавнији део краткотрајни боравак у базену са сумпоровитом водом. Није лако преживети кабину за прасвлачење, ход до базена и из базена, али кад се већ у базен уђе, тамо је топло и пријатно. Искусни терапеут скакуће и показује нам типске вежбе добре за целокупну покретљивост тела. Уклапамо се, иако свака од нас има свој повод доласка на рехабилитацију.

У базену комуницирамо, и као веселе смо. Једног дана смо чак певале. Певање је иницирала госпођа са завидним списком

непријатних хирушких захвата. Сви ти захвати изискивали су рехабилитацију у бањским условима. Упркос свему, она и воли да пева и дивно пева. Кад види да је олако пратимо, подгине интонацију бар за пола тона, како би доминирала базенском јekom. Невероватно је како испарења пуна минерала прочисте грло, па се може певати боље, прецизније и дуже него на сувом.

Највећи део дана просечан рековалесцент од прелома проводи у соби. Уморан је од обиласка терапијског блока. Собе у Србији су трокреветне. Прозори гледају на главни трг, сат и чесму која точи воду за пиће, лепу и изворску. На славинама у соби тече бањска вода, па се циљани третман и тамо може наставити. Ако за то буде прилике, јер у соби влада собна хијерархија.

Две жене су већ у соби, обе млађе од мене – једна је Ромкиња, девојка која сваке ноћи нестаје некуд, тврдећи искусно како су ожењени најбољи – она има мултиплекс склерозу. Друга, млада и плавокоса, већ има велику децу, њих тројицу. Рођена је с епилепсијом, одређеним врстама психоза, а у младости је преживела и неколико можданих удара. У свему што ради има безусловну подршку родитеља, а о деци брине бивши муж. Она је са сваким од њих повезана дубљим генетским подударанима.

У бањи познаје све људе, каже да су је они спасили од тога да не упадне у стање вегетације. Она је шеф собе – ту је дуже од свих нас. Она има свој сто у делу сале са дивним лустерима где ручавају они који боравак у бањи плаћају. Сегрегација је прецизна – одвојени су од нас који се лечимо о трошку Завода за здравствено осигурање. Она има свој болеснички клан који одлази на кафу када она каже да треба пити кафу. Предвече излазе вани у оквирима које је она осмислила. Она дефинише сатницу спавања.

И власт на локалном нивоу је, како се види из приложеног, болесна, што ми је испрва промакло. Могла сам у незнању помислити како сам имала срећу да набасам на младе људе, на спрату где то није уобичајено. Или си с њом или си против ње, дипломатска опција, или различитост, далеко било, неприхватљива је. И није препоручљиво супротставити јој се, уколико жели да гледа до ситних сати неподношљиве програме на ТВ-у.

Соба је трокреветна. Да ли сам то већ рекла? Добро је око себе имати оне који не шире енергију затровану токсинима. У супротном се после три недеље могу кући вратити у још горем стању. После мултиплекс Ромкиње, дошла Биса која је, како сама истиче, прошла силне *перитеције* док није стигла у бању. Влајна са живим бојама на себи и зифт црно офарбаном косом, жели да гледа ТВ од пет ујутру. Тада се она буди, тако је навикла. Када је код куће, у то време иде да нахрани живину и намири стоку.

Када сте на опоравку круг је затворен. Шипке кавеза су јасно видљиве, иако је на први поглед уоколо ширина. Природа је лепа, питки су извори бистре воде, кубници чистог ваздуха су свуда наоколо; мирне ноћи и базени с термалном водом. У овом мору болесних људи човек пожели самоћу. Моја идеја да ћу просто доплатити за једнокреветну собу – у Србији не функционише. Не зато што нема слободних соба,

већ зато што се из Србије тек тако не може. За прелазак у други болнички блок потребна је посебна дозвола. Једнокреветних соба има у другим *републикама*, али су оне мени немоћној недоступне, због положаја или даљине.

Да бих преживела, мора да се изместим из описаног окружења. Али како? Кључно за преживљавање у простору сумпорних испарења јесте тактика. Уколико се прва на нешто пожалим, начелница у прецизно краткој сукњи, може ме отпустити и послати кући. Типско образложење углавном садржи овештале и неистините податке – да пацијент није хтео да сарађује. Уколико би се пацијент због те лажи наљутио, следио би отпуст уз коментар да је пацијент агресиван.

Дивне госпође с рецепције пребацују ме на једино слободно место у стационару. Настављам *издржавање* бање с две дивне старије даме. Жене тешке и несрећне судбине су јако пријатне. Своје трагичне приче одмах кажу, као да покажу неки свој лични документ. После тога настоје да се радују сваком дану и смеју кад год се укаже прилика. Соба је пространија и осим потиснуте несреће коју сви искусно скривамо, све је добро.

Све је добро, осим једне ситнице. Оне желе да причају, ја желим да напишем причу. Посветити се писању није могуће нити у соби, нити у холу. Фотеље су ниске, из њих се једва устаје, сточић је још нижи. Обично служи онима који оброке добијају у соби да одложе ајнцер с остацима. Мирис устајале хране траје неко време, док конобар и то не покупи и спаси бар ово чуло невоља.

Није мудро ни износити лаптоп испред, *на трг од штака*, јер је тамо пуно људи и сви би да нешто испричају. Ипак, на овом простору којим доминира фонтана и шах са фигурама у величини детета, нико није непристојан и нападан. Чак ни они који од раног јутра испијају шприцере. Сви се јако труде да изгледају социјално функционално. Држе до манира и тако доказују да болест њима није господар. Подносе све без роптања. Шприцери су ту како би се издржао још један дан пун болова и муке. Како би уопште успели да устану из кревета и оду међу људе.

Привлачно звучи посластичара са тортама које носе име европских метропола. У тој посластичари-видиковцу никада нема гужве, а раде најдуже – до 23 сата. Понећу лаптоп тамо – узети тарту москва, на пример, и неколико боца минералне воде, због дужине боравка у истом простору. Јер, колико год отежавајућих околности било, прича мора бити написана.

Пребавивши торбу са лаптопом попут поштар, узимам обе штаке чије су ручке обмотане завојем, како би амортизовале жуљеве на длановима. Сигурним, синхронизованим покретима помагала и сопствених екстремитета крећем. Долазим до лифта који води ка посластичари-видиковцу. Лифт је језив, нема врата, пред очима ми пролазе претеће нијансе искрзане фарбе којом је обојен бетон. Улазим и седам за сто који се, ко зна зашто чини идеалним.

Наручујем оно унапред испланирано. Из неког разлога посластичара празна, само је ту временски конобар. Помислим да то није случајно – имаћу више мира за причу. Док год траје батерија

на лаптопу. Извлачим средство за рад, укључујем га и покушавам да се фокусирам. Али то је немогуће јер управо почиње емисија у којој вршњаци конобареве приказују свој таленат. Емисија носи наслов мотивишућег карактера: „Никад није касно“. Конобар појачава тон до максимума. Паралелно с тим, чује се техно музика са носача звука – слутим како сматра да је то нешто актуелно и допадљиво.

Молим га да искључи бар нешто од извора звукова. Он то не чини, већ само мало све утиша, а онда опет врати на старо. Помислим да ме тако тера из локала, али још три сата је до краја радног времена, могуће је да се то њему заиста свиђа. Стонога безнађа у бањи за коштано-зглобне болести је дужа него што се чинило, као да нема краја. Настојим да се уклопим, укључивши музику на лаптопу, али ону класичну. То њему већ озбиљно смета, рекла бих. Долази често да пита да ли треба још нешто и покушава да започне разговор.

Рачунам да можда покушава да ме забави, јер не схвата да сам ја дошла с намером да будем сама са својом причом. Објашњавам му зашто сам дошла, али сумњам да је он поверовао у моје речи. Наставља да прича, упркос свему. Питања су типска – како ми се свиђа бања, да ли се добро проводим. И, на крају, има ли шта мушко за мене ту код њих. Лето је и бања је пуна људи.

Због његове непосредности сав мој мир нестаје. Његов напад на моју приватност надилази звукове у простору ни на небу ни на земљи. Њему није непријатно, лети по чардаку, сређује детаље који су изшли из своје уобичајене форме.

Одједном заузима особену позу. Почиње да прича, с озбиљном дозом надмености, како није он одувек био конобар. Он је био змај – бљувао је ватру – био је руководећи кадар (шта год то значило). Ништа не питам, чекам да заврши, па да наставим са радом, а он додаје: „Ово је Србија, час си бог, час си конобар!“. Опет се враћа на тему мушкараца, а онда се врло директно и отворено нуди. Ја и даље видим само чардак и само аждају.

Згранута скупљам своје ствари, остављам новац и спремам се за полазак. Он већ бљује ватру, љут је. Као да он не зна како ова сумпоровита и топла вода утиче на људе. Није он од јуче. Крвни судови се шире и онда је сексуални нагон као темпирана бомба.

Погледам кроз прозор и видим бањску другарицу Ратку како седи на једном скровитом месту и пије пиво сама, оно женско, с укусом лимуна. Сутра ћу јој се придужити, како би топлота ваздуха у сагласју са топлотом лековите воде и хладним пивом створила некакву копрену да не видим оно што видим и не чујем оно што чујем.

Јасно је да прича не може бити испричана до краја. А ја, као и увек одлазим у Србију. Као што је једном један Слободан рекао (а ја то понављам у женском роду): „Рођена сам у Србији, од тога ћу и умрети“.

Љиљана НИКИЋ

ПРОМРЗЛА БРЕСКВА

Распустила је дугу у валовима црвену косу која се распламсала тако да мирис свежих бресака обасу собу. Вече је и ноћ за размишљања. Али каква? Уместо да заспи, нервозно је тумарала по соби, па и ако је било неког посматрача који ће споља да вири кроз пригушене ролетне, могао је само да опази мршаву сенку пуштене косе која се нервозно креће са цигаром у руци која је полако сагоревала. Тај тихи дим пригуши онај свежи мирис бресака и неко чудно сивило наста у малој соби.

На плафону се батргао стари лустер са капом и једном штедљивом сијалицом која је давала пригушено светло, толико да је једва назирала слова у књигама приликом ноћних читања, а ових је дана читала Камијевог *Странца*. Негде са стране на радном столу стрпљиво је чекала и књига Харпер Ли *Убити птицу ругалицу*.

Одједном нервозна шетња преста и она се некако чудно замисли, заста насред собе и погледа похабане корице начетог романа позајмљеног из библиотеке. Цигара је сагорела и она је пригуши у пепељари.

Ако би неки посматрач са стране покушао да преприча шта је видео кроз пригушене ролетне, могао би рећи скоро ништа. Али, то би била апсолутна лаж, јер, руку на срце, ова је девојка била изразито лепа, толико да је баш из тих разлога била повод непроспаваних ноћи и дугих боравака крај прозора. Она на то није обраћала пажњу, премда је знала за случајне пролазнике који се искрадају ноћу. Није обраћала пажњу, јер није имала времена, а није имала времена јер је превише радила.

Седите, седите да вам испричам!

Ако мене питате где је радила, рећи ћу вам – нема где није! Још од студенских дана. И то са неком чудном унутрашњом мотивацијом и још чуднијим уверењем да ће, чим заврши студије, добити посао. Кажем вам, била је чудна.

Кад је завршила факултет, имала је црну косу. У време док је тражила посао није конзумирала цигарете и није живела у малој соби. Такође, није била толико мршава. А онда јој се једног дана учинило

како бледи, мршави, нагло стари у лицу, и офарбала се у црвено. А онда је почела да мисли да ће наћи стабилан посао и да ће брзо основати породицу.

Ако ме питате да ли је могла и раније да се уда, рећи ћу вам да је могла. Их! Него шта него је могла, јер је и тада, као и сада, била изузетно лепа, само доста млађа. Е сад, младост сама по себи носи разне илузије, снове, искушења, носи занос, је л'. Тако је и она била занесена. А године су пролазиле и посао јој се осмехивао као путнику намернику који је одлучио да проспава ноћ у крчми и настави даље. У тим је крчмама наилазила чак и на оне који су јој нудили „хлеба без мотике“ и све је то могла да има, их, како није. Само, имала је једну ману – била је превише поштена. А шта ће таквима поштена женска. Ето!

Те је вечери, дакле, у малој соби заносна црвенокоса враћала филм уназад и размишљала кроз шта је све прошла. И за шта?!

Друге се вечери иста прича поновила. Не знам како је изветрио онај подмукли дим и у собу се увукао поново онај свежи мирис бресака које су расле само на валовима њене косе. Отворила је прозор. Да је тада било некога, могао би без сумње рећи да је та девојка раскошно дрво бресака, које су се у то доба тешко могле наћи. Спустила је мршаву руку ка кутији, извукла још мршавију цигару, и села крај прозора. Овога пута посматрала је пун месец који јој се учини јачим од сијалице у соби. Цигара је полако горела, а онај танки дим полако лутао и њој се учини да је у овој вечери једина, истински светла тачка био месец. Тај се месец дупло огледну у сјају њених плавих очију и исклизну низ њене образе. Опет је, сирота, размишљала о породици. Ако ме питате зашто нема породицу, рећи ћу вам да је узрок томе био један младић од чијих је обећања живела, али се испоставило касније да он нема афинитета за брак. Саможиви хедониста! А она му није била неверна и то је била њена грешка, да, да. Поново се показало да ова девојка има мане. Верност је била њена велика слабост. Знате, веран човек у данашње време тешко пролази. Е, тај пораз и такав случај довео је управо овде.

Тако су јој године и пролазиле. Уз то је добијала епитете да је чудна, затворена, претпостављамо, охола, хладна, па чак и оно „да је ваљала, до сад би се удала“. Шта народ уме да ти сашије уз капут, мили боже!

Е, сад, она је уз то знала да, и ако се не уда, неће добити етикету „бабадевојке“, него „еманциповане жене“. То су вам те што по цео дан раде, лепо изгледају, конзумирају цигарете, често се и не удају. Ето, то је она била у очима посматрача.

Те, друге, вечери скувала је себи и кафу, иако није имала обичај касно да је пије. Скувала је па је замишљала како јој у тој мирној ноћи неко прави друштво и заједно са њом ћути. Кроз главу су јој лутале и мисли шта ће са послом, са сто послова без уговора и сигурности. И све се вртело укруг, а пун је месец бледо посматрао њено изморено лице и тонуо у свитање.

Пробудила се затечена крај прозора, са промрзлим телом у спаваћници од свиле и мирисом промрзлих бресака. Суморна сијалица

која је претходно вече будно посматрала, сагорела је. Цигара је лежала поред кафе. Затворила је прозор и одлучила да настави да спава. Била је недеља, једини нерадни дан. Сместила се у кревет и још неколико минута посматрала две позајмљене књиге из библиотеке. Тако раде самосталне жене – кад не раде, одмарају се и не кувају. Чувају линију, рекли би неки са стране. О чему је она сањала, то је била друга прича и сасвим неважно.

У том је сну зачула неке гласове (као да долазе из њене мале собе), али није имала снаге да се пробуди. Биле су то две комшинице које су је затекле без свести, након што је прошло већ подне.

Као и сав ревносан свет, позвале су хитну помоћ. Једна је пошла са девојком, а једна је остала да мало поспреми собу. То је, ипак, грађанска дужност свих нас – да се нађемо у невољи.

Док је сређивала радни сточић, комшиница опази књиге позајмљене из библиотеке.

Хм... Књиге су позајмљене из библиотеке! Ако јој се нешто деси, било би штета да се не врате. Не. Ја ћу преузети ту одговорност и вратити их. То је ипак најмањи дуг који треба да врати друштву, та... Ни кучета ни мачета... Важно зна за цигарете.

Комшиница се сагну да покупи опушак који је склизнуо са окна прозора. До зида опази и марамицу коју нервозно шчепа и баци у канту. Није ни слутила да се у тој марамици накупила сва она месечина коју је девојка цело претходно вече скупљала. Уосталом, то се ње није тицало, јер је она само вршила своју грађанску дужност.

Ето, испричала сам вам истину. Молим вас, кад је видите да јој пренесете да ми је искрено жао због свега. Ноћима сам је из угла посматрала и толико пута желела да је видим дању, а није била ту. Толико сам је волела и, да је имала времена, рекла бих јој да се крушка не калема на јабуку, да није требало да заноси тим мирисом бресака, да бресква нити овде нити игде може да процвета и да плод.

А сада можете да устанете. Нисам вам ја толико за причање и трач, а и све ноге су ме заболеле од вашег седења. Покријте ме топлом столицарком. Ипак данима треба да чекам да се она врати. Збогом.

Збогом!

Јелена Цветковић ПЕТКОВИЋ

ИСИДОРА

Исидорино рођење требало је да буде нешто потпуно безболно, нежно и нечујно, као када вам ветар спусти лист на прамен косе, па онако враголасто побегне. А ви останете у осмеху.

Јуче сам је видела у библиотеци. Сигурна сам да је то била она.

Тако смо те замишљали, прошапутала сам, несвесно бришући прашину са књиге коју сам махинално покупила.

Под прстима сам осећала њену храпаву површину коју је стрпљива прашина извајала, ничим се не оглашавајући. Само би је повремено покоји слеп светлости разоткрио у њеној јасној намери да сакрије наслове свих књига у библиотеци, прекрије те руком рађене корице, и угнезди се тамо где ниједан сићушан створ не би могао да се смести. Прашина је допирала до најзабитијих кутака света, а гледајући Исидору како прстима прелази преко вертикално поређаних књига, учинило ми се да је прошла читава вечност и да су ме стрпљиве честице времена давно затрпале.

Нисам смела да јој приђем. Ко зна шта би помислила. Било ми је сасвим довољно да је гледам, онако из прикрајка, и замишљам како је стварно ту. Кроз прљави прозор библиотеке, вероватно неочишћен годинама, допирала је светлост заборављених и будила духове неких давнашњих посетилаца, који су се губили и тражили међу редовима и редовима похабаних књига. Исидорини покрети и њена неукроћена смеђа коса уносили су живост у плес јесењих, умирућих слапова светлости, па је све личило на недосањани сан.

Како бих те загрлила, помислила сам, нервозно трљајући своје прсте.

Као да ме је чула, Исидора је у истом тренутку нестала. Облаци су донели мрак и кишу, сакривши тиме и вековног браниоца књига. Прашину, која више није била видљива. Као ни моја Исидора.

Заборавила бих некада на њу. Али како заборавити? Сигурно сте имали, или имате некога, кога никада не бисте желели да заборавите. Плашим се заборава. Тог мрачног места, горег од гроба, што нам свима прети као казна ужаснија од самог пакла. Боље да ме

се стиде или проклињу него да ме забораве. Не желим да умрем на тај поражавајући начин, као прогнаник од вере и Бога. Као грешник који не заслужује чак ни то да га неко с времена на време спомене, макар случајно... макар с лошом намером. Зато је не дам. Говорили су ми: „Пусти је забораву, ослободи је”, али ја је не дам, макар и сама била смештена у место горе од пакла. Ко ће је чувати, ако нећу ја.

Седела сам једног пролећа на клупи крај Бали-бегове џамије. Тврђава је цветала. Остаци турских грађевина подсетили су ме на то колико је заборав опасан и да су људи одувек настојали да му измакну, провуку се између његових прстију и наставе да живе. Седела сам тако, одметнута од времена, загледана у плаво небо кроз које промичу бели цветови. Крај мене се ниоткуда нашла Исидора. Девојчица од непуних седам, осам година. Одмах сам је препознала. То је могла бити само она, побегла је забораву. Овога пута ми није требало скривање. Сама ми је пришла.

Седеле смо у тишини. Она је вртела неку вунену луткицу по рукама, развлачила њену косу, намештала спале шналице. Сећам се да сам баш такву желела да јој купим. Није ме погледала, али нисам замерила. Било ми је сасвим довољно што је ту, крај мене. Моја Исидора, моје парче свемира.

Поред нас су пролазили људи, али нико није примећивао раздрагану девојчицу поред мене. Осмехивала сам се као неко ко је изгубио разум, зурећи у празно место, одбијајући да прихвати стварност. Један човек је журио у намери да седне крај мене, али ја сам добацивала: „Имате другу клупу, ту је Исидора!”

Погледао ме је збуњено.

„Нема овде никога, сами сте.”

Прекрстио се у чуду и отишао. Нека ме сматра и лудом, али она може сваког часа отићи. А ја не желим да оде. Срећна сам док је поред мене. Има смеђу косу и благе црте лице. Сигурно воли да црта. Можда воли животиње... мачке! Да, мачке! Вероватно се не одваја од њих. Хтела сам да јој испричам о жутом мачку кога сам имала пуних девет година, можда и више. Чувао је нашу кућу за време рата, а онда, када је рат престао, угинуо је. Умирала сам од жеље све да јој кажем. Колико сам је чекала, колико суза због ње исплакала... радовала јој се. Али она као да је осетила моју жељу, пригрлила је своју лутку и отишла.

Дуго сам је гледала како одлази. Скакутала је, трчкарала целим путем. Знала сам да је више нећу видети. Дошла је да се опростимо, да ми помогне да је заборавим. Али ја то свим бићем одбијам. Сном ћу је дозвати, тражити је у јесењим кишама, лаком поветарцу пролећа... свуда, где заборав не сме ни да крочи. Где му је строго забрањено.

Исидора је овога пута отишла на дуже. Али не мари. Остала сам у осмеху. Знам да се једнога дана мора вратити. Макар да уплаши заборав.

КОНЦЕРТ ЗА НОЋНУ ПУБЛИКУ

Неки давни звуци остали су заробљени у мојим прстима. Неке речи, никад изговорене, савршено обликоване, заспале су под мојим јастуком. Угушене, не могу их пробудити. Запетљале су се у моје рањене ноте и сад се назиру само кроз небо прорешетано болом.

Јуче нисам осећао бол. Све је било мирно. И моје тело, и природа, и људи који иначе знају да буду јако бучни. Чим би неко ушао у моју собу, осмехом сам му показивао да треба да изађе. Нисам желео да будем окружен сажаљењем, онима који ми у ствари мисле само добро. Желео сам да будем потпуно сам. Напустила ме је бол, моја верна пратиља, камен спотицања. Пожелео сам да на трен тихујем у савршеном миру.

Да ли волите музику?

Верујте, ништа не може дотаћи људску душу нежније од музике. То нешто неухватљиво, неописиво... неопипљиво сакрило се у тренутку блаженства и скида тамни покривач којима смо сакрили своја туговања. Не једно, не туговање... туговања. Множина. За сваку заспалу бол (у женском роду речено, јер делује нежније, делује блаже и прихватљивије) кројио сам посебну фасциклу, посебно туговање. Само да бих сачувао наду у то да их касније могу једну по једну спуштати у напуштене подруме који миришу на старо вино, и палити... једну за другом. Да осетим олакшање кад год упалим шибицу, а мирис нестајања и сагоревања се прошири заборављеним тесним пролазима мог сећања.

Чим ме неко пробуди испустим врисак. Онај пригушени, заправо угушени. То грубо одвајање од сна и раскидање везе између мојих прстију и клавира, мој је највећи пораз. У публици је увек мук. Назирем силуете, контуре раскошних шешира, муштики, облаке дима који се издижу над пажљивим слушаоцима. Прво разбарушим косу, отресем са себе прашину уморног дана, затим се загледам у ред црвених виолина спуштених на столице до клавира, и седнем. У порама мојих јагодица осећам трњење као да сам тек оживео. Неко се увек закашље у публици, неки нестрпљиви гост који није свестан да сам жив једино пред њима, па ме нехајно пожуре да што пре започнем са свирањем. Затварам очи и спуштам руке на дирке.

Неко покуца на врата. Не могу да разазнам да ли је гост или брижни пријатељ који са друге стране заплетених трепавица упорно брине о мом здрављу. Стално је неко око мене. Занимљиво је колико људи имају изражен осећај самопрекора и гриже савести, а у ствари, тако мало могу учинити за онога ко је предмет њихове бриге. Осећам плиму јаве и настојим да је отерам, дубоко уздишући дахом некога ко жели да буде мртво сам.

Моје руке су на белим диркама. Црне у почетку не додирујем. Приметио сам да публика воли тај мој мали увод, лагано и једва чујно додиривање слоновачом прекривених дирки. Благо комешање у публици знак је да наставим са изведбом, па врло брзо започињем

страственију владавину над необичним клавиром љубичасте боје. Тек касније сам дознао, сасвим случајно, од једног знатижељног посетиоца моје собе, симболику љубичасте боје и тако сам још енергичније изводио своје концерте пред задивљеном публиком.

Дешава се да могу да осетим кишу. Када се над упакованим телом, пажљиво заштићеним од хладноће, обруши касни вечерњи пљусак, у мени се пробуди дечак који је скидао кишницу са презреле винове лозе и умивао лице раном јесени. Онда доживим капи, ту млаку воду што је небо здушно одбацује и поклања нама, земљаним патницима. У мени тада све пршти од музике, дирки, виолина и публике... све дрхти под мирном нетакнутом кожом. Све, као давних дана, када сам путовао, компоновао, свирао... живео.

Када слушате или свирате музику, затворите очи. Грех је отварати их, јер са друге стране седи пажљива публика која ће осетити ваше присуство и испоштовати сваки ваш дрхтај, сваки уздах. Станите испред ње, ту, на празној бини, поклоните се као да вам цео свет аплаудира и у композицији савршених тишина изведите своје туговање. Свет ионако неће знати, неће дознати да сте са друге стране трепавица извели свој концерт за ноћну публику.

Милорад Владимиров ВУЧИЋЕВИЋ

НОЋ У ФИРЕНЦИ

Средином августа, у доба највеће најезде туриста, сишли смо с воза нешто иза поднева на станици „Santa Maria Novela”, која се налазила у централном делу Фиренце, преко пута истоимене базилике. Купили смо туристички водич да без превелике гњаваже нађемо смештај, колико-толико неко пристојно место. Избор нам је био одређен свотом студентске уштеђевине. Ушли смо у један hostel на десној обали реке Арно. Није ми се допао на први поглед. Миленко је ћутао.

Улаз је био из дворишта. Прошли смо кроз мемљив хаустор пријатно расхлађен. На рецепцији презнојени, прихватили смо одмах понуђену собу на другом спрату и спасли се од даљег ходања по врућини. Узгред, собу су управо напустиле две прелепе младе Францускиње незадовољне понуђеним комфором.

„Merci mademoiselle” – изговорисмо истовремено, једнако весело, желећи да започнемо разговор. Ледено-охоле, окренуле су главе и нестале у дворишту.

„Лезбијке, не маре за мушкарце” – рече Миленко. „Каква штета” – узвратих.

Зграбили смо торбе, па уза ступенице. Велика двокрилна врата са којих се по ивицама љуштила пожутела бела фарба, пропустише нас унутра. На штоковима сам приметио фломастером немушто исцртане разнобојне вињете с именима на разним језицима. Два састављана старинска кревета са солидним душецима су обећавала удобно спавање. Чаршави су били чисти, добро затегнути, завесе прљаве, при дну мрке разливане боје с траговима ималина од ципела бивших корисника. Сетих се предавања о валерима. Недостајући тоалет је замењивао масиван лавабо у левом углу тик уз врата напрслог дна, боје рђе, са порцеланским позлаћеним венцем, остатком негдашњег сјаја. Неразвучени балдахин нисам одмах приметио. Висина лавабоа је била на око два длана испод појаса.

„Пишање, дакле, у лавабо” – рече Миленко.

Сложио сам се. Размакнуо сам завесе. Поглед се пружао на збијене избледеле кровове изнад којих су се уздизали звоници и

куполе знаменитих грађевина и катедрала. Пропуштена поподневна светлост учини још видљивијим похабаност намештаја и излизан тепих са бордо-смеђим шарама.

Заједнички женско-мушки тоалет налазио се десно, на крају дугачког ходника који је излазио на споредно гвоздено степениште за случај опасности. Преградни танки зид делио је тоалет на WC и купатило које се састојало од четири кабине са пластичним покретним туш-засторима. На њима су биле утиснуте сличице кришки и полутки лимунова из којих су се цедиле капи и губиле при дну у буђавим површинама. Кабина број три била је слободна.

„Прво ја” – узвикнуо сам. Миленко је одобрио, па додаде: „Пожури!”

Освежени испод туша, распаковали смо нешто неопходних ствари, па сачекасмо време за вечеру. Сишли смо у приземље. Трпезарија је била пуна. Ширио се пријатан мирис хране помешан са испарењима тоалетних водица. Неразговоран жагор је оживљавао просторију. Једна бринета с коврцама застала је поред нашег стола. Имала је нежна, откривена рамена, на чијим врховима су се савијале и скакутале смеђе локне. Својим крупним црним очима ошинула нас је погледом, па лењо наставила према излазу заводљиво њишући куковима. Бела ланена сукња јој је лелујала тамо-амо.

„Не може да се сети одакле смо јој познати” – исцери се Миленко, па смело додаде: „Ако се врати смуваћу је.”

„Сигуран сам да хоћеш, навијаћу за тебе, али прво да једемо!”

Глад смо утолили традиционалном италијанском пастом са песто сосом. Јефтино црно вино се могло добити на чаше. Наручили смо и полако испили. Коврцава се није вратила. Изашли смо и прошетали околу мирним, споредним улицицама, па преуморни одлучисмо да се вратимо у собу. Убрзо смо утонули у сан. Негде пред свитање, неко је покуцао на врата готово стидљиво, средње-уједначеном јачином, правилним ритмом. Пет до шест куц, куц, па пауза. Неко је вероватно промашио собу, прошло ми је кроз главу, понадах се да ће престати. Миленко је чврсто спавао. После трећег поновљеног куцања сам устао. Одшкринуо сам врата за ширину лакта и покушавајући да напипам прекидач заустих да кажем: „Погрешили сте!”

У полутами ходника угледах плавокосу девојку у раним двадесетим годинама. Отворио сам широм и успео да упалим светло. Стајала је преда мном сва у мојој лелујавај сенци, лепа, витка, босонога у прозирној белој спаваћници која није могла да јој прикрије нагост. Упињао сам се из све снаге да не буљим у устрептале врхове њених груди. Све бих дао да сам смео да је зграбим.

Насмешила се, па изговори на енглеском мазним тоном нешто као: „Извини, мој сапун се потрошио. Можеш ли ми дати твој!? Треба ми туширање.”

„Туширање” – процедих, поплављен заводљивим сексипилом који је зрачио из ње. Дохватио сам ранац одмах крај врата и пронашао сапун марке „ланолин, Мерима-Крушевац”, велики породични.

„Изволи” – испружио сам ланолин лежерно. Чекао сам да га узме. Оклевала је, а ја сам пометен желео што пре назад у кревет.

Имала је, нежне руке, обла, глатка рамена и складна колена до којих је досезала спаваћица са прогорелим местом величине дечијег длана у висини пупка. Пуши у кревету, запалиће хостел, помислих.

Пропела се на прсте и прошарала погледом као да нешто тражи. Изронивши из сенке очи јој се испунише светлошћу, зелени одсјај се изли преко мојих рамена и расу се по соби. Поред свега, одисала је неком чудном чедношћу. Ухватио сам је овлаш за руку и благо јој окренуо длан на горе, па положио сапун на ружичасту, топлу кожу. Лице јој обли руменило па се развуче у љупки осмех.

„Хвала”, прозбори чедно. Положио сам једну руку на кваку и другом угасио светло. Сасвим полако се окренула, па наставила десно низ дуги ходник. Кроз допирућу, засенчену светлост из степеништа пратио сам како се мало погнута удаљава. Учинио ми се да је на кратко застала. Неодлучна. Да ли ће овде или онде? Онда је наставила.

Дубоко сам уздахнуо и залупио врата. Очекивао сам да ће се Миленко пробудити. Промрдао сам му откривено раме. Није се ни померио, али се мало промешкољио и престао да хрче. Увукао сам се у кревет. Размишљао сам: Треба јој туширање. Баш. У ово доба, са оним чежњивим изразом који ми није силазио с очију. Можда је желела... можда је нешто друго хтела, а ја сам био глупаво уплашен и тако сањив. А да сам само био... Ако бих опет... разбијао сам главу кондиционалом. У соби је било спарно. Одгурнуо сам покривач, наместио јастук и загнурио лице да заборавим и заспим.

Одједном, зачуло се жуборење воде однекуд споља, или је то можда био само сан. Скочио сам из кревета. Решен да јој се придружим, зграбио сам пешкир и јурнуо кроз ходник, према купатилу. Пратила ме непријатна шкрипа расклиманог паркета. За тили час сам стигао испред тоалета, али тамо никога није било. Развукао сам туш засторе, лимуни су деловали исцеђено, а кабине су биле суве и празне. Вратио сам се у собу и склизнуо у постељу.

„Сан ми је тешко долазио на очи. Успео сам мало да заспим. Кроз прозирне завесе после јутарње белине почели су да се пробијају сунчеви зраци. Устао сам, умио се, измокрио у лавабо, обукао најлепше бермуде, па сишао на доручак да је тамо потражим. Трпезарија је била озвучена и чула се музика. У таласима се пунила и празнила лицима разних раса и нација, али њеног није било. Време за доручак је истекло. Ништа нисам јео. Антонело Вендита је певао хит лета „Voyna doménica” кад сам изашао. Последњи. Онда су затворили. Пила ми се кафа. Наручио сам макијато за шанком поред рецепције. Отипо сам први врео гутљај. Опечен језик расхладио сам увукавши из све снаге хладан дим цигарете са додатком ментола. Тињао сам. Можда је случајно опет негде сретнем. Никад се не зна. Пазићу.

Миленко је спавао горе када сам се попео. Пробудио сам га и док се протезао испричах скраћену верзију оног што се догодило.

„Мора да си сањао, деčko!” – рече равнодушно, потпуно незаинтересован. Када је опрао зубе, умио се и пешкиром испеглао нажуљено лице, лежерно изјави: „Ја никад не сањам.”

Почео је да копа по стварима у торби и ништа није запиткивао, јер није поверовао да се то стварно десило. Одмахнуо сам без жеље да

поткрепим причу и уверим га. Док сам чекао да се обуче, питао сам се како је могуће да неко нема снове. Онда смо кренули у град.

Пријатан мирис летњег дана подигао нам је расположење. Благом низбрдицом, па преко моста „Ponte Vecchio” ушетали смо у доба ренесансе. У једној улучици продавали су пице на парче. Купили смо по једну половину „quattro staggioni” и појели у ходу. Разгледали смо древне споменике, статуе и патиниране палате. Шетајући тргом Сигнориа горе-доле, ногу пред ногу, надао сам се, да ће можда плавокоса однекуд да искрсне. Био сам спреман за тај тренутак.

„Јеси ли за пиће?” – упитао бих је као стару познаницу и прихватио је за руку, па бисмо у светлу дана оживели „рандеву” из ноћи.

На једном уличном ћошку, један локални Павароти, одевен као лучки радник, певао је промуклим гласом *O Sole Mio*. Са више од пуке радозналости застао сам и утопио се у гомилу да слушам и уживам. Миленко, који је завршио нижу музичку школу и свирао виолину, грубо ме повукао у страну. С комично увредљивим изразом промрмља: „Фалшира”. Убрзао је корак. „Шалио си се, лепо је певао!” приметих помирљиво.

Одмакао је неколико корака испред мене, па довикну: „Имам своје критеријуме!”

„О, маестро” – узвикнух, па пожурих за њим.

Вратили смо се у хостел. Добрано смо пешачили и био нам је потребан одмор. Вечера је почињала у седам. Међу првима смо сишли доле. Слика девојке из ноћи још није бледела. Био сам сигуран да бих је препознао. Али, узалуд су моје очи тражиле да се саставе са очима, светлим, зеленим као њене што су биле.

Пребирао сам по тањиру уз тек понеки залогај. Миленко је завршио са јелом. „Једи бре. Престани да буљиш”, викну и запали цигарету.

„Можда, се појави девојка од синоћ?!”

„Која?” – упита зачуђено.

„Бринета коју очекујеш!”

„Ха, ха, не бих је препознао ни изблиза” – рече и настави да пуши с уживањем.

„Идемо!” – заповеди оштро, скоро војнички. Устао сам и салутирао да му шала не пропадне. Затим смо се у холу раздвојили. Скренуо сам лево и почео да се пењем излизаним мермерним степеницама, а он је остао доле и заузео место уз шанк. Дуго сам га познавао и нисам морао да нагађам његове разлоге да остане у приземљу. Надао се да ће се бринета појавити, али никад то не би признао и никад ништа не би испричао.

Ушавши у собу покупио сам разбацане ствари и сложио у ранац. Недуго затим грунуше врата.

„Народ се разишао!” – рече Миленко и мирно зевајући започе да се пакује. Следећег дана напустили смо Фиренцу, лепотицу Тоскане. Ону другу, зеленооку из ноћи, никад више нисам видео. Понео сам је у мислима, можда ми затреба једног од оних носталгичних дана, на путовању у прошлост.

Чекајући да се попнемо на воз за Трст певушио сам: „O sole, o sole... Che bella cosa...”

„Фалшираш, прекини” – узвикну Миленко. Заћутао сам. Љутито се избечих и окренух главу од њега, а затим кад су нам се очи поново среле, праснусмо у смех.

И, да, успут, купио сам нови тоалетни сапун.

„Зашто купујеш сапун? – Имаш онај велики ланолин” – зачуди се Миленко.

„Зато” – одговорио сам.

Ђоко ПЕТРОВИЋ

МИЋАН

Школски живот није се могао замислити без Мићана. Сећање на школске дане истовремено је и сећање на Мићана. Нико не би знао ни приближно да одреди колико је дуго Мићан радио у школи, само је он, понекад кад је расположен, прецизно наводио године, месеце и дане проведене у школи и колико је учитеља дочекао и испратио из ње. Није било ђака којег он не зна, којем не зна родитеље, њихово порекло и каквог су имовног стања. Кад је требало да се одреди ком ученику треба обезбедити материјалну помоћ у школском прибору или одећи, учитељи су се обавезно консултовали са Мићаном.

Мићан је у школи радио као послужитељ, домар, онај који чисти ходнике и учионице, поправља кварове, зими чисти снег, цепа дрва и ложи ватру, на пролеће коси траву, плеви око цвећа и ради све остале послове. У делу шупе за дрва имао је малу радионицу у којој је мајсторисао и поправљао разне ствари. Кад се с јесени окиша, дежурао би на улазу у школу и строгим речима опомињао децу да боље оперу блатњаве чизме на школској чесми.

– Прошли пут си ми се провук’о, ти мали, сад нећеш, назад на чесму, па добро опери чизме! – претећи прстом би се Мићан обраћао непослушном детету.

Мићан је напросто уживао у своме послу. Био је поносан што му је поверено да брине и води рачуна о школи, као делу државне имовине. Државно је за њега била светиња, док је приватни посед у односу на државну имовину био готово безначајна ситница.

– Школа је ово, болан, није ти то кућа! – умео би Мићан да подвикне и на одрасле кад ступе у школски простор газећи траву или наносећи блато на бетонску стазу.

Повисок и кошчат, са уредно поткресаним црним брковима, одавао је утисак строгог човека. Мићанова правила кућног реда, иако неписана, сви су морали да поштују. Свакога ко би провиривао кроз школску ограду или се дуже задржавао поред ње, Мићан је опомињао да се одмакне јер „ког врага има да зијева унутра“ ако нема никаква посла. Док је пословао у шупи или даље од школске ограде, знао би да се намерно накашље како би пролазници чули да је он ту и

да непрестано бди над школском имовином. На момке, који би се пролазећи у групи осмелили да нешто ласцивно прокоментаришу на рачун учитељице, посебно кад би се она случајно помолила на прозору, Мићан би преко оградe потезао штап или алатку која би му се нашла при руци, уз коментар:

– Видим колико сте храбри кад сте заједно. Кад би она стала испред сваког од вас насамо, било би бјеж’те ноге, посра вас гузица. Торњај се даље од оградe и од школе, сиктер море!”

У свему што је радио, Мићан је био прецизан и тачан. Поштовао је радно време без обзира што је могао, кад посвршава све послове, и раније да оде кући. Њега никад нико није опоменуо да треба нешто ра уради. Говорио је да би то за њега била највећа срамота кад би му учитељи или било ко приговорио да је нешто лоше урадио, отаљао реда ради или забашурио штогод. Одавао је утисак непоколебљивог и чврстог човека који се придржава својих начела и од којих не би одступио ни по какву цену. Саговорника је гледао право у очи, питања и одговори су му били прецизни и кратки, без уопштавања и беспотребних дигресија које примењују људи склони ћаскању, дугим седељкама и беспослицењу.

– Јутрос си се нешто успав’о а, Мићане? Ја крај школе, гледни там-гледни вам, а тебе нема – провоцирао га је у продавници један комшија.

– Мог’о си да гледниш кол’ко ‘оћеш, погледни опет сутра, па ћеш ме виђет – понављао је иронично његове речи Мићан – уз’о сам слободан дан, ако већ ‘оћеш да знаш.

Колико год је ревнсно одржавао и чувао школску имовину, Мићан се још више трудио да угоди учитељима који су службовали у школи. Нарочито је био брижан према учитељици Олгици, која се и најдуже задржала у школи. Иако то она није тражила од њега, чак му и приговарала да претерује у пажњи према њој, Мићан је само одмахивао руком и говорио:

– Пусти ти мене, учитељице, не знаш ти какав је ово свијет. Сама у том собичку на спрату, без заштите... еј, ко ће други да брине и да те заштити?

Учитељица Олгица је радним данима користила школски стан на спрату, а викендом одлазила код својих у град. Мићан јој је куповао у продавници све што јој је потребно, желећи тако да је заштити од знатижељних погледа и сувишних коментара мештана.

Мићанова брига о учитељици Олгици није била од јуче. Добро му се урезало у сећање како је учитељица његовог сина, док је још код ње био ђак, знала кришом да помази, да му тутне у руку бомбону или парче чоколаде, а да то не примете друга деца. Јер, у то време Мићана је напустила жена, изненада и без објашњења, и тако га оставила да сам брине о детету.

– Затек’о сам, Олгице, уплакано и гладно дијете кад сам дош’о с посла – уз болан уздах се Мићан тада поверио учитељици, једва задржавајући сузе. – Ти си ми се тада нашла у невољи, не заборавља Мићан то, моја учитељице, сестро драга!

Нема воћке коју Мићан није доносио учитељици да је почаст. Што из своје, што из туђих башта кроз које је пролазио на путу од куће до школе, Мићан је доносио разноврсно сезонско воће: од раних трешања, шумских јагода и купина, кајсија, преко крушака жутавки, сембеговача, илињача, зимњача..., шљива тургуља и пожегача, до јабука самолуквица, петровача, кисељача...

– На узми, једи! – нуткао је Мићан учитељицу – једеш таман к’о врабац – корио ју је, примицао јој тањир пун воћа још ближе, окретао ка њој најлепше и најруменије воћке.

– Једи, молим те, ви’ш ове што су румене и слатке – упирао је прстом Мићан у најсочније воћке. – Ех, како погодиш баш оне зеленије?! – пребацивао је Мићан учитељици, строго мотрећи на сваки њег залогај.

– Ма јела сам, Мићане, не могу више, јешћу касније... – бранила се учитељица.

– Ево, ја одо’нешто да урадим, а кад се вратим, ‘оћу да видим празан тањир! – готово је претио Мићан на крају учитељици, као каквом размаженом и злојешном детету.

Кад га је учитељица питала може ли да јој залепи одваљену штиклу на сандали, Мићан се скоро увредио што га то пита и што доводи у сумњуту његову способност.

– Па ко може ако ја не могу, побогу, Олгице?!

Кад је завршио све школске послове, Мићан је с посебном пажњом прионуо на лепљење широке штикле на црвеној сандали. Окретао је сандалу, вртео штиклу, дувао и дуго шмирглао унутрашњост подлоге, меркао и циљао оком дрвену стегу како би је прилагодио величини и облику сандале. У припремљеној конзерви је размутио туткало, брзо и упорно мешао све док није добро проценио његову густину и погодио кад је време да га нанесе на очишћено место. Стегнута дрвеном стегом, са подметнутим картонима са обе стране, да се не оштети, дуго се залепљена сандала сушила на промаји у шупи. За то време Мићан је у хладу шупе нешто поправљао, припремао грабуље да покупи осушену траву и задовољно звиждукао себи у браду неку веселу мелодију. Знао је да је успешно залепио штиклу и унапред се радовао ишчекујући да учитељица проба сандалу. Још су му била свежа сећања на срећне тренутке које је учитељица Олгица проводила са Бошком Трговцем, са којим се сликала у карираној хаљини и овим истим црвеним сандалама које он данас поправља. Иако учитељица Олгица више није у вези са Бошком Трговцем, Мићан није заборавио ни њено срећно лице ни своју љубомору док му је она показивала фотографије, на којима је загрљена с Бошком уживала обилазећи разна места за проводе. Кад га је после тога Олгица питала шта мисли о Бошку Трговцу, Мићан га је назвао најсрећнијим човеком на свету. Помало збуњена одговором, Олгица је замолила Мићана да јој ближе поткрепи ту тврдњу, а он је био директан:

– Човјек кога воли учитељица Олгица, мора да је најсрећнији човјек на свијету.

– Откуд знаш, Мићане, да га и даље волим? – смешила се Олгица и испод ока проверавала Мићанову реакцију.

– Мени не треба пуно да оцијеним човјека, мене око не вара, еј... – вртео је главом Мићан на Олгицу.

Међутим, у последње време Мићан је примећивао да је учитељица често замишљена и одсутна, да зури дуго у једну тачку, не примећујући никога и ништа око себе. Иако је повремено покушавао да из ње извуче неку реч и сазна нешто више о њеном унутрашњем стању, Мићан је наилазио само на нем одговор у њеним тужним очима. У тренуцима одсуства контроле, учитељица би знала без икаквог повода тако да батина децу, да је Мићан морао да ускаче у учионицу, тобоже да хитно нешто погледа или подстакне ватру, како би је прекинуо и спасио децу од даљих батина. Чак је дечаку Благојици, који је учитељицу редовно снабдевао лесковим батинама, запретио да ће му ишчупати уши ако буде и даље доносио батине. После је обећао учитељици да ће јој он лично доносити батине. Кад је била боље расположена, учитељица Олгица се жалила Мићану да његове батине ништа не ваљају, да су крте и да се лако ломе. Иако је у школи тада то била уобичајена дисциплинска мера, Мићан је био против батинања, односно физичког кажњавања деце. Он јесте био строг, знао би да критикује децу за разна неваљалства, али никад ниједно дете не би физички повредио. У једном разговору са учитељицом рекао је да свога сина, који је већ момак, никад ни чвоком није ударио.

– Нема батине која не боли, као што нема ни јада који је мали – драга моја учитељице – поучно је говорио уз осмех Мићан, па намерно бирао танке прутеве од зовиног дрвета како би их деца лакше преболела.

*

– Како ми стоји, Мићане? – обраћа се учитељица Олгица Мићану док на босу ногу навлачи црвену сандалу са поправљеном штиклom.

Мићан се мало измаче и најпре уочи танки поруб лаке хаљине како се лагано помери и откри мекану удољицу на прегипу њеног обнаженог колена. Како је први пут у прилици да насамом дели интимни тренутак са учитељицом, он у први мах не виде ни сандалу ни штиклу, него срамежљиво склизну погледом низ глатко вретено листа неговане ноге. У његовом оку затрепери жива игра затегнутог листа и танке тетиве која урања у пету и скрива се испод каиша сандале. Немирне жилице на њеном отвореном горњем делу стопала као да су га мамиле да им приђе, да их боље види, додирне и помилује. Мићану одједном скуп и обрве мисао да се никад, ни пред једном женом, није овако осећао.

Откако га је жена оставила, Мићан није пожелео другу жену, не зато што не би имао снаге да заборави прву или прихвати другу, него што је сматрао да не вреди враћати у живот нешто што је одавно запретио, да не вреди остатак живота улагати у нешто што је неизвесно, што на крају може да резултира новим разочарењем. На прозивке или савете других да треба да се ожени, одмахивао је руком одговарујући да му је сасвим лепо и овако и да му „та робија више није потребна“, па макар до краја живота не видео жену. Кад му је Милева, девојка са комотним понашањем, похвалила брк и

позвала га да седну и попију нешто, Мићан се бранио да нема кад и да не воли да беспосличи. Милева је била упорна, хвалила се како ни Бошко Трговац није одолео њеним чарима, уверавала га да од њега не очекује никакву обавезу, да не треба да се боји и да му ништа неће шкодити ако се мало подруже. Међутим, Мићан не само да је одолео искушењу, него се на девојку и грубо обрецнуо:

– Иди ти, цуро, од мене, нађи неког момка који ти пристаје, озбиљан сам ја човек, нисам ја од те феле, знаш?!

Сада кад пред њим учитељица Олгица проба поправљену сандалу, Мићану се чини да први пут у животу види жену које га збуњује до те мере да не зна где се налази и куда да гледа. То више није она несигурна и крхка девојка којој треба физичка заштита, то више није учитељица Олгица, већ привлачна и заводљива жена од које застаје дах. Осећа да му дамари у вратним жилама, негде испод ушних шкољки, тако бију и пулсирају као да ће пући. Док руком окреће и на бедрима затеже хаљину да би, савијена у струку, отпозади осмотрила штиклу, Олгица несвесно, неодрживим чулима жене, заводи и мами Мићана да јој се примагне. Како би се уверила у чврстину сандале, Олгица се уз шкрипу пење на басамак и ослања о њега само врхом палца. Са колена, високо истуреног увис, широка хаљина непослушно клизи ка бедрима, а она је не придржава руком, већ пушта да се сама заустави. Такав положај ноге, који личи на почетни став неке плесне тачке, још више јој истиче облине и затеже чврсте листове ногу. Разблудни ход и наметљив говор тела учитељице, уз шкрипу басамака по којима корача, одзвањају празним ходником и буде у Мићану грешне мисли, које он покушава да одбаци. Међутим, оне му се у истом тренутку још већом силином враћају. Чини му се да више и није у школском ходнику, где присуствује проби сандале, већ у магијском и зачараном простору неког кабарета, у којем само за њега заносна играчица своју тачку доводи до врхунца.

– Да корачам још? – прекину Олгица занемелог Мићана, забаци за леђа главу са кестењастом косом, а затим пред њим, одозго са степеника, описа широк круг босом ногом у црвеној сандали.

Мићану пред очима севну белина обнаженог попрсја и, са готово сасвим откривених бедара, заплусну га давно заборављени мирис жене. Лице му се зацрвени, срце у свим дармарима залупа јаче. Одједном се у њему пробуди онај младалачки и лудачки порив, прокључа мушка снага од које сав задрхта.

– Корачај, љубим ти кораке! – врисну као у бунилу Мићан и истрча напоље.

Док је уређивао двориште, Мићан је размишљао о јучерашњем сусрету на степеницама са учитељицом. Мучило га је питање да ли се тада изненада нешто променило између њега и Олгице. Знао је да треба да се сретну и макар погледом провере њихов нови однос. Пред очима му се упорно јављала јучерашња слика разигране учитељице. Није могао да се сети да ли је и раније примећивао њене тако заносне облине. Одбијао је сваку помисао да га је учитељица јуче, онако враголаста и кокетна, намерно заводила да би се само поиграла с

њим. „Не, то се не може десити, ма какви!“, понављао је Мићан у себи више пута ту тврдњу.

Када је после толико времена опет обула црвене сандале, које је Мићан поправио, Олгица се сетила најлепших тренутака са Бошком. Те сандале је имала кад су шетали и сликали се у бањском парку, кад је возила Бошков мотор, кад се у њима спуштала до реке, а он је придржавао да не падне, кад их је изувала, па трчала боса по песку и тобоже бежала од Бошка, кад он није хтео да је пусти из загрљаја... Јуче је хтела да се опусти, да макар за тренутак да себи одушка и покаже да у њој још има живота, да је још увек привлачна и лепа. Међутим, док је ноћас прелиставала албуме са сликама, сећања су само навирала, а она је непрестано плакала. Ноћ је била дуга, бесана и празна. Тек пред зору, пред прве петлове, ухватила је мало сна. Јутрос се, ипак, због нових школских обавеза, прибрала, обукла нову хаљину, обула нове ципеле, средила фризуру и нашминкала се. Кад се погледала у огледалу, саму себе је уверавала да је лепа као некад. На великом одмору Олгица је позвала Мићана да попију кафу. Мићан је гласно сркао кафу и ћутао, са погледом упртиму тамни део широког школског ходника.

– Мићане, хвала ти што си ми залепио штиклу, много ми значе те сандале. Јуче сам се баш била нешто занела кад сам их пробала, опустила се и замишљала да сам ко зна где... а и ти оде некако нагло, па нисам стигла да ти захвалим... – благим осмехом се Олгица обрати Мићану.

– На мало, учитељице, само је важно да ти пристају, да ти је у њима лијепо, ето тако... – отресе Мићан од себе мисли које су га мучиле.

Кад је остао сам, Мићан се сети да је малочас први пут разговарао са учитељицом, а да им се погледи нису срели. Разговор без гледања саговорника у очи, иако за њега новина, и ово малопређашње заједничко ћутање о нечему, учинише му се сада сасвим прихватљивим. Страховао је да Олгица не крене да га испитује да ли је јуче, док је пробала сандалу и пела се на басамаке, видео нешто што није требало, пребаци му да је чула шта је рекао, упита зашто је онако излетео из школе и низ других питања која су га мучила у несаници. Међутим, лакнуло му је после попијене кафе са учитељицом. Учитељица му се сада учинила лепшом него икада, па му се у мислима пробудила она иста страст која се јуче родила према њој. Ту страст само је још више разгорело сазнање да Бошко Трговац, бар физички, није присутан у животу учитељице Олгице. Нешто га је уверавало да се његов однос са учитељицом, до сада само службен и испуњен свакодневним рутинама, мора обогатити и оплеменили нечим интимним и лепим. Без обзира шта ће она мислити о томе, Мићан је уверавао себе да ће Олгицу од сада гледати другим очима.

– Нека она њега и даље воли, не браним – размишљао је Мићан – само да и мени дозволи да је волим. Ја не тражим много, готово ништа, тек да онако случајно или нехотице наслони главу на моје раме, да се онаква слатка уза ме шћућури... ух, да јој помиљујем оне њене беле руке, да ме погледа оним плавим оком, да је мазим, ево

да пољубим ту, ту... ах, да јој угодим и испуњавам жеље... у празно је Мићан испружао руке и шапутао љубавне речи као да први путу животу воли.

*

Кад је у продавници предавао посао свом наследнику, Бошко Трговац му је објаснио како да се снађе у трговини, поклонив му грамофон са пуно плоча и саветовао га да негује леп однос са мештанима. Насмејани младић се захвалио Бошку на свему и обећао да ће се потрудити да га не разочара. Међутим, сељани дуго нису могли да се привикну на новог трговца, те су продавницу и даље звали Бошковым продаоном. За њих је Бошко остао једини трговац, а „овај мали“, како су га звали, доживљавао је као краткотрајна замена за Бошка Трговца. Неки су на почетку чак и одбијали да иду у продавницу, па су терали друге чланове породице да обаве тај посао.

– Што да идем у продавницу, к’о да имам шта да видим тамо кад нема Бошка?! – резигнирано су коментарисале млађе жене.

Време везано за боравак Бошка Трговца у продавници сви су звали Бошково време.

– Било је то у Бошково вријеме... – почињали би старији мештани свој говор, па настављали оно што намеравају да кажу.

Ипак, како је време одмицало, мештани су почели да се привикавају на новог трговца, ког нису звали именом, већ само Мали. Млади трговац је брже него што се очекивало придобио нове купце, нарочито млађи женски свет. Девојке су једва чекале да оду до продавнице и послушају нове песме које им је пуштао насмејани трговац. Погођене тужним песмама, оне су, као у Бошково време, прилазиле широком огледалу продавнице и длановима хладиле успамтене образе.

Док ученици у тишини раде задатке, учитељица Олгица поред отвореног прозора поправља шминку и покушава да заустави сузе. Из Бошкове продавнице се разлеже звук неких нових песама. Песме које је некад Бошко пуштао, више пута је чула, запамтила њихов садржај, проживела и радост и патњу које су носиле, уживала у њима заједно са Бошком. Сада кад тамо нема Бошка, кад је ишчезла некадашња дрхтава нада и узајамност емоција, звук нових песама је све болније узнемирава и рањава. Док се из продавнице разлежу и са одложеним ехом преко реке, до ње допиру болни стихови песама: *Веровах му, Теку часи бола, Дошли дани тугом расплакани...* учитељица Олгица, не само да не може да заустави сузе, него савијена преко прозора почиње гласно да плаче. Кад је угледао учитељицу у таквом стању, Мићан је прислонио шаку уз уво и чуо „...бол болују брезу и јаблани...“, па отрчао у шупу, зграбио секиру са намером да одмах одсече брезу испод прозора учионице. После два-три ударца од дебелог стабла отпадоше само ситне иверке. Мићан брзо схвати да улудо троши време, баци секиру у траву, прескочи ограду и отрча у продавницу.

– Сунце ли вам жарено, док ви у продавници љубавишете и шенлучите, учитељица горе у школи ‘оће да ми пресвисне! – дрекну с врата Мићан на све присутне.

Уплашени млади трговац се прислони уз раф и сав укочи, док купци у продавници забезекнуто посматраше закрвављене очи

Мићана. Туга, која се разлегала са грамофона, достигала је врхунац: „...тешка туга сломи наша крила, судбина је од нас јача била...“.

– Мали, ако смјеста не угасиш ту скаламерију, не гарантујем ти живот! – упери Мићан укочен кажипрст у младог трговца. – Овога ми крста и сина ми јединца, знајда ћу те одробијати! – прекрсти се Мићан, а затим отвореном шаком удари по тезги тако јако да на њој зазвечаше преврнуте тегле са бомбонама. Онда севну погледом на све присутне и излете напоље.

Млади трговац се једва прибра, притрча грамофону и угаси га. У очима девојака оцртавао се страх, а на лицима залеђена туга. Само су чудесну тишину реметиле бомбоне које су, уз шуштање целофана, из оних преврнутих тегли падале на под.

– Ју, шта би онаквом човјеку! – после краће тишине огласи се Смиља и, крстећи се и сама, изађе из продавнице.

– Ма угаси то, мали, и не пуштај више, јебо га ти! Ви`ш, болан, да је овог Мићана стрефила нека голема мука, да је луд... – покуша да припомогне младом трговцу да се снађе у новој ситуацији Лазо Којин, сеоски пијанац.

– Ко велим, ово је само пјесма и ништа више... – гледајући у правцу врата збуњено промуца млади трговац, као да се накнадно правдао Мићану. Његово лице сада први пут бејаше без осмеха и сасвим бледо.

– Нема човјека који бар једном у животу није патио, ал` ти си, мали, још зелен, има времена, с`ватићеш – поучно настави Лазо Којин. – А за ово ниси ништа крив, мајке ми! – тешио је он младог трговца. – Сутра је нови дан и нова нафака, сутра је нова пјесма, је л` тако, пуре моје?! – покуша да осоколи девојке насмејани Лазо и наздрави им пенушавом флашом пива.

Чим се обрео у школском дворишту, Мићан је одмах осетио неко олакшање. Било му је мило што је са срца скинуо један терет. Још док је трчао према продавници, сетио се како га је у њој пре извесног времена, изненада и без повода, пред целим светом напао један младић:

– Ти си, Мићане, само јак у школи. Режиш к`о кер и лајеш на народ из школског дворишта, а кад изађеш вани, оклембесиш нос, ајде покажи се овде! – уносио му се у лице младић држећи пивску флашу у руци. Таман кад се спремао да припитог момка дозове памети и назове обичним балоњом, Мићан је у смеху и очима присутних видео на чијој су страни, повукао се и без речи изашао из продавнице.

– Не лаје он, младићу, на народ због школске имовине, брига њега за то, он лаје зато што брани учитељицу. Да сам на Мићановом мјесту, ја би`лај`о још жешће, него ти то не мо`ш да видиш, још си зелен – прекида новонасталу тишину Лазо Којин, након Мићановог изласка из продавнице.

– Како ја нисам видео да брани учитељицу, а нисам зелен, Лазо, живота ти? – обраћа се Лази један његов вршњак.

– Ти ниси зелен, ал` си глуп, зато не видиш. Имам ја за то треће око, ал` шта ти, кој` клинац, знаш шта је то! – одговара Лазо свима присутнима и натеже пивску флашу.

– Ако те ударим, не'ш виђет ни ту пивску флашу, а камол' нешто друго, јед'ло те треће око! – прети му овај, док га остали смирују, говорећи да је то само шала.

Мићана је дуго болела изгубљена битка у продавници коју, истина, ономад није стигао ни да поведе ни да заврши. Једва је чекао тренутак да се освети, не толико оном младом човеку, већ целом свету који је тада био против њега. Данас му је лакнуло јер је баш ту у Бошковој продавници, на тој главној сеоској позорници, показао пред светом да није кукавица, да уме и да викне и да удари. Иако је бес искалио према младом трговцу, којег добро и не познаје и којем ће се, обећао је себи, већ сутра извинити, Мићан је својим наступом хтео да се освети том свету који само зна да беспослици и пије у доколици и да, препуштајући се лакој забави, брине туђу бригу. Хтео је да им покаже да он није човек који брани само оно што је државна имовина, него нешто много битније. „Ствар се чува, о њој човек брине, а за страст се страда, за њу човек гине“, одједном му у налету надахнућа излете стих из главе. Мићану се то свиде, од среће поскочи и као мало дете потрча по покошеној трави школског дворишта. Једва је чекао да Олгицу поново види.

У школској учионици Мићан је затекао несвакидашњи приказ: учитељица Олгица седи за катедром са наслоњеном главом на шакама, а око ње, у облику купе, окупила се деца. Од расуте кестењасте косе њено лице се не види, а по раменима која се тресу, било је јасно да она још плаче. Деца је кроз плач и јецаје зову да устане, безуспешно покушавају да је придигну, обећавају јој да ће научити лекције, моле да им опрости што су били неваљали, па их је она тукла...

– Ајте ви, ђецо, сада кући! – прилази им Мићан и склања их од учитељице – биће ваша учитељица добро, кад вам каже ваш чика Мићан. Само да ја мало провјетрим учионицу, па ће сутра све бити како треба – тешио је Мићан децу и испраћао их из учионице. Деца су брисала сузе, окретала се ка учитељици да провере Мићанове речи и у неверици напуштала учионицу.

– Вријеме је, Олгице, да се и ти одмориш, доста је било суза за данас – придржавао је Мићан сломљену учитељицу.

– Извини, Мићане, што сам ти на терету. Шта ти све за мене, овако безобразну и незахвалну, чиниш! Колико сам дуго плакала? – погледа га сузним очима и благо му се осмехну учитељица, док ју је Мићан придржавао за надлактицу.

– Сви смо ми, Олгице, данас плакали и патили, неко дуже неко краће. Данас сам за тебе ућутк'о продавницу, а сутра ћу и громове ако треба. Сад идеш да се одмориш. Деде, устани и пружи корак, муко наша школска! – благо је и шаљиво кори и подстиче Мићан.

Олгица устаје, ослања се целим телом на Мићана, осмех јој затеже осушени образ и она благо наклања главу на његово раме.

– Само корачај, терету мој слатки! Ајде полако, тако, тако, љуби те твој Мићан! – грли је Мићан и изводи из учионице.

Томислав ЂОКИЋ

ПУЦАЊ У ШАЈКАЧУ

Јесте да понос са Цера и Колубаре у српском народу још није био избледео, али већ 1915. непријатељ је сковао нову заверу против Србије. Заправо, непријатељи! Наиме, Аустријанци, Немци и Бугари спремили су претећу потковицу којом су спречили повлачење српске војске и цивила долином Вардара, према пријатељској Грчкој, а то је био и наговештај потпуне освете, до уништења.

Није било другог, бољег, мање болног решења, него да се повлачимо преко Албаније, до спасоносних савезничких лађа у Драчу и Валони. А међу више од стотину хиљада забринутих војника и цивила тим, трновитим путем кренуо је и Радисав Стевић, звани Дина Тукелски, из Скорице код Ражња. Призрен му је већ био за леђима, уплакана породица у родном селу, а он се мучно пробијао између Паштрика и Коритника. Понете хране у торби брзо је нестало, резервне опанке није имао, а гола неизвесност стајала је пред њим као разјарена, искежена мечка. Упркос пушци на рамену, осећао се тако слабашан. Јесте, пријатељски расположен, Есад-паша одобрио је прелазак преко своје домовине, али дивља арнаутска племена остала су до краја наругушена према Србима. Исто као и тај народ, и дивље, непроходне албанске планине биле су непријатељски постављене према суседима. Висина Кораба била је страшна, али Дина Тукелски и његови саборци још су имали снаге у себи. Но, права искушења су тек наилазила. Новембар се мрштио, планинчине расле, а децембар је просто побеснео. Пред Дином Тукелским били су километри и километри даноноћног пешачења. Љеш, Љум Кула, Пишкопеја, Фир, Круја, Шијак, Елбасан... А Драч и Валона, обећане сламке спаса, изгледале су недостижне! Почели су да бију љути ветрови, да засипа хладан снег, а мачак глади све је оштрије и погубније гребао празан желудац. Војничког следовања више није ни било, а на гостопримство и солидарност Арнаута није се могло рачунати. И сами сиромашни, за српске војнике нису били спремни да издвоје ни мрву хлеба. Дина из Трнаве, донекле сналажљивији од других, некако је и подносио тај, трновит пут, али кад би се понекад (врло ретко) и дочепео парчета проје, није му било лако. И то је морао братски да дели са својим

Жућом, кућним љубимцем који није хтео да га остави ни у најтежем животном тренутку. Напротив, пошао је с њим и сад, као и сам Дина, мршави и слаби из дана у дан. Но, не оставља га ни за моменат! Трчкара испред њега, шапицама прави пртине у снегу и непрестано се осврће пазећи да не изгуби свог домаћина. У ретким тренуцима предаха завлачи му се у крило, греје га својим телом и гледа га као најрођенијег. А кад мраз стегне обруч, кад незапамћена мећава заковитла палаваће снега, настаје критична ситуација за обојицу. Тако се, рецимо, на планини Grykat e Napeta (2625 m) у ноћи гушћој од теста ни прст пред оком није видео, а кости су се ледиле од зиме. Дина је тада за себе од грања у крошњи бора направио импровизован лежај, али у њега никако није могао да попне и пса Жућу. Он му је целе ноћи цвилео под ногама, а на моменте би с горким презиром лануо на бледи албански Месец, много, много блеђи од оног домовинског, оног у Србији! Српски војник би гледао у његово склупчано тело, више дремао него спавао, па би се, сав укочен од студени, у глуво доба пробудио и одлучио да шаторско крило збаци са себе и њиме покрије верног Жућу.

Једном је, код села Рунгај, на некој просутој слами иза накривљене штале нашао сасушен коњски измет. Обрадовао се кад је у тим тамним „лоптицама“ угледао несварена, жута кукурузна зрна. Сагнуо се без двоумљења и покупио их, али, нажалост, у близини није имао ни извор, ни поток, ни реку. Но, глад очију нема! Урадио је једино што је могао: та три-четири зрна протрљао је о војничке панталоне и, тако „избрисана“, у сласт их сажвакао. А једно, понуђено Жући, верни пратилац само је поњушио и одмах окренуо главу.

Што је најгоре, војничко друштво из дана у дан се све више проређивало. Гладни су били сви, али умирали су они најслабији, они бледи као крпе, с гркљаном истуреним као брежуљак. У почетку их је и Дина Тукелски сахрањивао. Имао је снаге да војничким ашовчићем на уској заравни ископа праву раку и друга сахрани, додуше без пламичка свеће, али уз врелу, искрену сузу. А свако од њих очајнички је покушавао да преживи. Дину је болно дирнуло кад је једног изгладнелог Шумадинца из Наталинаца видео како војничким ножем одсеца парче модрог меса с бутине мртвог, залеђеног коња, а исто толико га је коснуло кад је видео како његов Жућа, провидних ребара, покушава да жваће одавно сасушене кожне дизгине с ама липсалог коња у снегу. У таквој, суморној атмосфери смрт је бивала све учесталија, а после је наступила њена права жетва. Свака од њих била му је тешка, али кад је умро мали Боле (14 година) из Багрдана на скуту Мораве, несрећник без родитеља коме се војнички шињел вукао по земљи, просто је хтео да пресвисне. Ни сам не зна откуд је нашао снаге да му над раком направи какву-такву крстачу!

А најстрашније је тек долазило! У изнурену колону мученика уселио се – пегави тифус. Непријатељ је био невидљив, али ужасно страшан. Знао је да се он дружи с вашкама, али није знао како да се отараси те злослутне сенке. Из дана у дан било је све више војника који горе од врућице, с болом у стомаку и незаустављивом грозницом, „маркираних“ црвеним осипом. Такви би увече зановили живи, а

у зору би их налазили укочене као гипсане фигуре. Другови више нису имали снаге ни раке да копају. Зачобрљавали би их у замрзнуту шушљак, у набубрели смет, или их, прекрстивши се („Боже, опрости ми!“) бацали у урвине, или у мутну албанску реку Војушу.

А преживелима се ипак живело! Нада се последња гаси. И ево, на срећу, Дина је дограбио пушку умрлог друга. Сад је имао две. И гле, онако природно мудар, да не кажем лукав, досетио се како да уз помоћ пушке преживи и у тим, најсуровијим условима. Наиме, добро је знао колико су Арнаути ратоборни и алави на оружје. Брзо је смислио могућу „трампу“: пушку за хлеб! Кад год уђе у арнаутско село, он право у кућу. Прво затражи „парче хлеба“ и увек наиђе на исти, хладан одговор: „Немамо ни ми!“ Тада он потегне најјачи „аргумент“: „Даћу ти пушку за хлеб!“ И, сиромашни домаћин брзо „нађе“ парче проје и силно се обрадује пушци. Но, гле врага! Лукави Дина Тукелски да му ону резервну, ону на којој је пре тога сломио ударну иглу. Наравно, чим Србин окрене леђа, иза њега се чује „шкљоц“, али пуцањ – изостане! Тада се Дина окрене и одбруси му: „Кад твоја неће да опали, моја `оће!“ Потом својом, исправном, одмах заврши „посао“. Узме малопре дату пушку и крене даље. Тако се иста сцена понавља у другом селу, па у трећем...

Међутим, најзанимљивији случај доживео је у Каваји. Уђе он тако у једну арнаутску кућу. Кад тамо, нигде никога! Дозива он, дозива, али нигде људског гласа! Тада се он досети („Свака кућа има таван, зар не?!“). Затим Дина што гласније штрапаца у приземљу, па онда крене уз стубу наслоњену на отвор тавана. А кад дође до пола стубе, скине војничку шајкачу и навуче је на штап. Гласно се накашље и промоли је кроз отвор, али тако да се види само прелом њеног врха, налик на димензионално продужено слово М. У том тренутку горе одјекне пуцањ – право у (празну) шајкачу. „А, ту си!“ – помисли Дина, хитро одшрафи бомбу и хитне је на таван. Тако мудар српски војник сачува главу на раменима.

Кад се вратио у родно село, никад Дина Тукелски није могао да заборави ни Драч, ни француску лађу, ни Крф, ни маслињаке пријатеља Грка, ни Плаву гробницу, ни горди Кајмакчалан, али је рођацима и комшијама некако најпотресније причао као су му се два најбоља друга несрећно удавила у набујалој, помахниталој албанској реци Шкумби.

Милица ТАСИЋ

*УЗ КОРИШЋЕЊЕ „ПЛАВЕТНОГ ЈЕЗИКА” ДРАГАНА
СТОЈАНОВИЋА*

Поезија Драгана Стојановића и његов „плаветни језик“ инспиративни су колико и његов прозни рад. Толико се међусобно прожимају да је готово немогуће да се током читања једног, нема на уму и оно друго – поетско.

МАРТОВСКА

*Кроз онај мањи кухињски прозор
(кроз већи се види само зид,
не вреди ни гледати), кроз мањи
видим грану, приближава се окну,
неће га дотаћи, пружа се
напоредо с њим,
али приближава се, и пупи (крај марта):
бледоружичаст пупољак,
леп као бехар крајем марта,
значи највише што је оку дато да види,
оку и унутрашњим учитељима
и ученицима ока –
наговештај сјаја године
и акутна лепота, акутна,
акутна;
кроз прозор допирем до гране,
цвасти у доласку (– љубавница,
можда и љубавница светлости),
и безбројне црне мисли по књигама
свих врста, фаворизоване
на разне начине,
чине ми се невредним пажње,
чувања, разраде
(а стално стално траже, сатерују).
Мартовски пупољак
леп као пупољак крајем марта.
Тих. Пријатељ окна.*

ТЕРАСА ПРЕМА ПУЧИНИ

Недовољно је патити толико,
 потребно је више.
 Као бадемов цвет у фебруарском ветру,
 као храст у рукама грома,
 као младић сам у фебруарску поноћ,
 који не зна шта са собом
 и са њом, препуклом полугом;
 као дете подрумом уплашено
 и девојка незагрљена увече
 – преживети све то
 без суза
 или са сузама, свеједно,
 издржати страх, без подршке,
 пометњу речи и јасних појмова
 који би помогли:
 знаке и сенке понижења у свему томе,
 и са неке терасе окренуте југу
 погледати плаву неба
 и плаву мора,
 поново.

РЕЗИМЕ (МАКАР И ОДЛОМАК)

...сагласно језеру
 којем сам изабрао да се покоравам,
 сагласно одразу старих стабала
 у води довољно дубокој да их усини,
 сагласно оном Далеком, тако блиском,
 и сагласно умору у себи
 који зна стазу, који зна
 зашто је прогажена,
 сагласно камичцима-лакоћи по њој,
 у једну реч: сагласно запту
 којим ме држи у бледом јутру (крв струји, разноси
 кисеоник),
 и сагласно сенци,
 све дужој,
 све дужој...

„Бледоружичаст пупољак“ крајем марта и „покренутост душе“, „мудрост боје“ и унутрашњег погледа, светлост и цваст која, попут оне лимунове цвасте, „казује колика је упорност лепоте у свету“... „Расањен поглед“ и „лепота која обећава срећу“, и оно све што „значи највише што је оку дато да види“.

Поезија Драгана Стојановића је „дружелубива лепота“ поезије, „лепота која се даје“ очима дораслим да је виде. Али, ако је „Мартовска“ сва у знаку те и такве лепоте, цветања, припреме у

духу да се осети пуноћа света, март из *Тамне пучине* и оно што га је обележило, значи ипак нешто сасвим друго. Шта је то Стојан, главни лик овог романа, за својих близу педесет година – које значе готово читав живот, први пут доживео? На почетку последњег, XXXII поглавља читамо: „Март је месец врло погодан за разне несреће, такорећи душу дао да се догоди све што не треба. А у ствари, што се тога тиче, ни други месеци нису у том погледу ништа бољи. Несрећа је могућа у свако доба године. Као, напоследку, и срећа, која је много ређа, много мање вероватна. Март је можда посебан по томе што се просто у ваздуху осећа да се нешто припрема, да ће да крене трава, да ће, кад је већ и април близу, да крену пупољци разних врста. То је нешто што га издваја.”

Симболика цвећа, управо „пупољака разних врста” – јасна је. Не морамо користити синтагму „цвеће зла“ да бисмо указали на тему постојања добра и зла у свету, среће и несреће. Ваљало би се сетити шта Драган Стојановић пише у једној другој књизи, па да симболично помињање цвећа које је и у вези са Стојанком буде јасније и да послужи извесној карактеризацији њеног лика. Наиме, када је у *Ћерки шпанског борца* Алекса набрајао Патру разне цветове: „љутић, глициније, руже, беле раде, зумбул и јоргован“... овај то није разумео, али јесте „оно што је најважније“ (у *Тамној пучини*, на крају романа, такође се каже да је спасено оно најважније!) – да је „зло свуда, али и добро је свуда“.

Разумео је Патро суштину те мисли и онда када му се као знак јавило да је управо на сувој гранчици коју је откинуо видео да се на њој, додуше једва приметно, али да се појавио „мали зелени листић, као неки будући пупољак“. То што се касније заиста и догодило – да се из суве гране развио пупољак, потврђује идеју да свуда има нешто добро. Оно што читамо у *Ћерки шпанског борца*, заправо је једна од битнијих мисли и у *Тамној пучини* – „Хармонија није зајемчена“, али „не би ни било добро да јесте“. Човек „мора да се бори за њу. За цветове.“

Две симболичне слике у *Тамној пучини* чине нам се значајним. Прва слика тиче се изненадног нестајања јата разиграних врабаца који су веселили Стојанку док их је хранила. Није сасвим случајно што се управо међу овим редовима нашла и једна Стојанова мисао, извесно „предвиђање“ – које је он не само наслућивао, него и знао да ће до тога неминовно доћи – да ће „рат бити дуг и сатираћемо се већим делом ми сами између себе”. Слично читамо већ на почетку романа: „Све ово заједно води ка рату... крвавом... врло крвавом.”

Врапци који живе или не живе у јатима (оно о чему је Стојан тек тада први пут мислио), а који одједном нестану – куда то одлете тако да више ниједног нема!? и мисао о људском сатирању између себе, покрећу питања опстанка људске заједнице, сложних јата, с једне стране, и колективног уништавања и нестајања, с друге стране. То до чега ће неминовно доћи у рату, доћи ће изгледа и у миру – у ономе што се „назива мир, не у душама, али онако, мир”, када ће можда и неке „пушке затребати”, те ће се морати остати „анониман”, како је мислио Форгач Габор. Припремити се, дакле, за време које ће доћи, за

време када је потребно и да се човек обезбеди, да се осигура колико је могуће; „опскрбити се“, „прегрмети“ непогоде рата, али и „мира“. Припремити се, укратко, за време људског сатирања, како у физичком, односно материјалном, тако и у моралном, духовном смислу, имајући у виду и то да ће увек бити и „спремности да се искористи општа несрећа – што је мајка свих већих богатстава“.

Врапци који нестају могу бити сигнал да птице напосто беже од онога што се осећа у ваздуху, а што не доноси са собом никакво благостање, али могу се разумети и као метафора страха, смрти и страдања огромних размера, када човек схвати неопходност да се што брже некуд склони од зла које је свесно себе. Позната је, такође, и легенда по којој је врабац постао симбол Београда.

Широк је лук симболичких наговештаја: од песме птица, формулације да „птице певају те певају“ и да се на њих треба угледати, односно да се „грозница у људима наставља, расте и опада, а да једино птице свеједнако певају“, преко мртве црне птице коју Стојан налази на прагу своје собе, до рецимо, писма које је Стојан смишљао оцу (каткад и оцу и мајци), што је такође својеврсна порука, а у којем су „многе ненаписане реченице садржале речи судбина и срећа“. Симболику већ претходно поменутих врабаца који нестају и одлазе некуд, али и црне птице, могли бисмо довести у везу и са необичним привиђењем Фредерике у црнини која се однекуд створила, а која се, не чекајући да Стојаново *упркос свему* буде изговорено, окреће и нестаје, незнано куд.

Занимљиво је што се у Стојановом привиђењу чују звукови уз виолине и виоле, што је блиско Стојановој визији слике на којој је виолина која гори у пламену и умилног звука који те води увис. Као да је од свега, од неостварености истинске љубави са неком женом, од срушене и опљачкане куће која је погођена бомбардовањем, од људи који нестају некуд попут врабаца, након многобројних смрти и несрећа, остала тек музика као нешто што је једино трајно, као вечност. То је попут оног звука још некомпонованог валцера који Стојан, „оштећен“ човек – како се каже на једном месту у роману, све време „чује“ у себи.

У *Двојезу* се на једном месту поставља питање – је ли вечност сличнија музици или светлости? Ако је тамо одговор био светлост, онда је у овом роману то несумњиво музика. Музика је за Стојана, поред сестре – јединог бића које је осећао као истински своје и у чијој близини је осећао душевну ведрину, значила „срећу коју је успео да осветли изнутра“. Ако се икада „у бескрају осећао бескрајан“ и да „досеже и оно што не досеже“, то је било управо у таквим магновењима, када је у мислима плесао уз валцер. То што би за Стојана могло да значи срећу, код Стојанке је плава марама, пронађена у уништеној кући, коју она милује и приноси образу. Изузетна слика блажности, духовности и сачуваног достојанства којом се роман и завршава.

Две уметнички снажно инспирисане слике, умилни звук који се чује упркос разарајућем пламену и миловање плаве мараме, отргнуте од „црног и нагорелог“, коју Стојанка прислања уз образ

– сведоче о моћи уметности да лепотом оплемени свет. Тачно је да „свеобухватно животно ДА измиче предрачунима и прорачунима“ и да се, иако „човек мисли да му је то и такво многооблично ДА чврсто обећано и да има право на њега, заправо показује обрнуто – да се „НЕ намеће много чешће и неретко покрије цео живот“. Међутим, чини се да то што се на Стојанкином лицу „видело да је спасено оно најважније; да је срећна“ значи веру да је срећа ипак могућа, иако је понекад тако ретка.

Разговор између брата и сестре двојако је важан. Поред тога што захваљујући њему сазнајемо о Стојановој визији слике виолине у пламену, тај разговор, иако кратак, као да сведочи о „великој неопходности да се разговара, и то не само речима, него гордошћу, бићем, присуством“. Разговор између Стојанке и Стојана био је оно друго значајно што је обележило месец март.

Птице нестају некуд и њихов весели цвркул не чује се више, али тренутак блискости између брата и сестре, душевне ведрине, хармоније разумевања и љубави – цвет је за који се човек мора борити, песма коју човек мора сачувати у времену колективног сатирања између себе и чињења зла. Разговор двоје људи који значи дубоко разумевање, неопходан је у времену општег неразумевања, када је човек у неспоразуму и са самим собом и са другима, када „осећа таму у себи и око себе“. У „глупој игри света“ када свет није нимало „љубазан, љубак и леп“, „пријатељски настројен, присан и наклоњен свакоме ко тамо уђе“, треба сачувати поуздање да постоји макар једно драго добро људско биће са којим можеш разговарати и да те оно разуме „тако јасно и потпуно“ као што је Стојанка разумела свог брата. „Ако већ нема среће, да се барем не изгуби отменост душе, презир према несрећи“, јер „и са њим се може понешто почети“ – каже писац у *Двојезу*. Чини се да је Стојан то разумео.

Верујући у важност љубави, он је схватио да је „добро што се постоји, што свет постоји и људи у њему опстају неко време, упркос свему, упркос болу“, да „кад је све што постоји на свету тако бесмислено и срачунато на то да изгубиш и највољеније, онда то тако и треба прихватити“. Међутим, увек постоји и запитаност – „прихвати свет, и кад с тим мораш прихватити и жалост. Добро је постојати. То зна. Да ли зна; да ли је заиста тако?“ – „У неку руку јесте.“

„Стварност осетну као загрљај“, свет који је „чврсто у чулима“, пуноћу љубави у заједници са женом, „поверење да је бар једно људско биће на свету само твоје и да то поверење ништа, никакве рапавости, никакво црно биље овог света не може уздрмати“, „додир и загрљај“ који одржавају и учвршћују, и у добру и у злу, такво поверење, такву увереност – Стојан није осетио. Ипак, љубав и складан однос са сестром помогли су Стојану да донекле надомести такву празнину.

„Ја постојим“, каже Стојан наглас док седи за писаћим столом. „То је добро“, закључује он. Уверење да је „добро што постоји“, дошло је након што је видео себе, „као у сну“, „будан до граница које се у томе могу досегнути“. Са осећањем да је боље уопште се не померати, јер би и најмањи покрет можда могао изазвати љуљање чамца у коме се нашао, Стојан је загледан у „небо, тамно као и море“, целим бићем

загледан у звезде чији је сјај „диван“ у „тмини, горњој и доњој“. Његов доживљај у чамцу врло је сличан Игоровом осећању у *Ћерки шпанског борца*, док је са својим школским другом Богданом слушао глас Марије Калас. То је онај тренутак када Игор „открива у себи нешто што није ни слутео да у њему постоји, као светлосни ковитац, али и мирно лебдење понад највишег гребена докле светлост допире, оштра, неумољива, блага, пријатељска као свим светлима овога света озарена, дубока ноћ“. Стојан схвата да „из најдубљих и најмрачнијих дубина и из најдаљих висина“ долазе некакви знаци, да они постоје и да се „сусрећу, преплићу и дошаптавају“, те да се на тај начин одвија Велики договор, Велико споразумевање. Иако Стојан зна да је тако, он ипак не успева да разуме садржину порука које се тако објављују. И Стојан и Игор снажно осећају нешто што би се могло описати као оно што је „више од дивљења, премда и дивљење, боље од усхита, мада и усхит, јер прерастало је то на крају у трепетну умиреност душе која је сагледала и обумила све“. Можда управо у таквом доживљају, „у покренутости душе која произилази из невидљивих, најстварнијих веза неба и земље“, „кад весло које је уз њега засветли благим бледоплавим сјајем“ – Стојан успева да сагледа оно готово неухватљиво за око – како „затрепери на трен ружичаста светлост“, па му изгледа као да „неке мало крупније трешње својим кратким цинобер блеском одају своје постојање, своје присуство, и одмах се повлаче, гасну“ – и тако поново неколико пута, док не завлада „потпуна тмина“ у којој „само звезде горе, далеко“. Стојан осећа да је „врло добро што је све то тако“, да је „добро што постоји“ и да тако и треба да буде. „Највеће дубине то потврђују и гарантују. Најудаљеније висине то гарантују, потврђују, осветљавају и потпомажу.“

НЕБО

*Небо, ослоњено на облаке
(друго нема шта, јасно се види),
и само схвата
да тиме није обезбеђено,
камоли гарантовано,
кретање какво се од њега очекује,
одређено великим, можда превеликим,
за нас недогледаним, кажу и несагледивим,
досезима, добицима, домашајима,
добробитијем, добротама.
Ипак, корак по корак,
трен по трен (или дан, или еон,
или длан, па длан, смишљен плимом),
ближе нам је,
ближи смо му.
Ту плаву
очи никад до краја да науче.*

**

„Сигурно има доста тога што још нисмо видели, нека га, нек постоји и креће се како му драго. Ми, овде, треба да схватимо ту бледоплаву, тај цинобер трептај, те „трешње“.“ Плаву, и „ту бледоплаву“, и „боју лобелије у зору“ – а „колико плавих има!“, „освитне и неосвитне, све те покрете плавети“ – очи никад до краја да науче.

У призору постепеног раздањивања, када је „црта која раздваја пучину и небо све јасније видљива“, а „море још увек пре црно него плаво“, Стојан открива да је „то боја лобелије у зору“, сећајући се како је лобелију видео у Фредерикиној башти, у Јени. Занимљиво нам је што се у збирци песама *Није то све* Драгана Стојановића налази и једна песма која има назив „Пре сванућа и док свиће“, а у којој се помиње лобелија. Зато је наводимо у целини:

*Лобелија, намамљена бојама вољеног лица,
отуд светлија него оно без ње, она без њега,
ишто, пристигла да,
кад је већ пристигла, с нама
у нама остане,
пре сванућа и у освит
ишто је њоме продужен,
њоме оснажен,
чекала је тај час,
неомерен,
ружичаст-неомерен, сребрн-неомерен,
знајући да га, као и њу у њему,
чекамо неомерену,
сребрно-неомерену, ружичасто-неомерену.
И сад је ту.*

Након што је од Фредерике примио „неколико редака, који једва да би се могли назвати писмом“, Стојан је закључио да „све ово заједно води ка рату... крвавом... врло крвавом...“, а о томе шта се догађало у његовој души и због чега је изговорио то што је изговорио, промишља се у роману на изванредан начин:

„Да ли се може рећи да је Стојан изнебуха нешто сагледао, да му се нешто објавило, притисло га и тражило да буде изражено? Да ли је однекуд, из мрачних висина или тамних дубина његовог бића, укапано у њега нешто што је водило застрашујућој визији? Или су се напросто мучни доживљаји из претходних недеља повезали у целину и, тако сабрани и стопљени, проговорили из Стојана? Вероватно и једно и друго; и тајна тмина, горњих и доњих, и стварност, таква каква је била (а непрозирна је и неразумљива и кад није непосредно застрашујућа), деловале су на њега, у њему. Неуспели покушај веридбе или бар неке њене најаве био је за младог човека више него само један непријатан доживљај. Био је тај доживљај посрамљујући. Стојан је бацио кравату коју је носио кад је био позван на чај у пасторову кућу.

Оно што се свакако може рећи јесте следеће: сви ти сабирци дали су већи збир него што би правила сабирања и поступак по њима спроведен налагали.“

Стојаново сагледавање света и себе у њему, односно разумевање шта „одређује видљиве и невидљиве путање у целом његовом дотадашњем животу“, налази се негде између застрашујуће визије да све води крвавом, врло крвавом рату, с једне стране, и визије „Великог договора“ и сазнања да је добро што постоји. „Тајна горњих и доњих тмина“, „мрачних висина и тамних дубина“, стварност таква каква је била, „неразумљива и непрозирна“, подстакле су да се у оваквим визијама Стојану све учини јасним. Ипак, негде пред крај романа, кад је смрт била свуда око њега, осећајући како је потпуно сам на свету, Стојан се поново преиспитује – „какав је био живот његове мајке“, „какав је био живот његовог оца“, „може ли разумети Стојанкин живот“, „може ли он време које су они проживели обухватити мирним, јасним погледом, упркос жалости мирним“? Свођење животног рачуна, извесни резиме његовог живота, намера да се јасним и мирним погледом – упркос жалости, обухвати време које је прошло – као да је преиспитивање може ли одговорити на жеље које му је Аврам Кон упутио. Мислећи о животу најближих, Стојан уједно мисли и о свом животу. Да ли га је, дакле, проживео „храбро, чистих мисли, чистих руку и чистог срца, без понижења?“ Је ли остварио све своје жеље и амбиције?

„То ће бити могуће једино ако останете чисти и јасног погледа. Јасни себи, у сваком тренутку, какав је да је“ – савет је Аврама Кона. Да ли је оно „једино“ остварено – да би било могуће све? Тачно је да „све зависи од свега“, али, „ко може израчунати у чему је оно „све“ у људском животу?“ Стојан зна: „Добро је постојати. То зна“, али „да ли зна; да ли је заиста тако?“

Стојан није у сваком тренутку био јасан себи и чистог погледа, али јесте био чистих руку и чистог срца. Он је „убица у души, убилачка воља“, али то је једно, а „сасвим нешто друго је кад неко пуца у „стварности“, заиста убити некога, као што је убијен Генс, на улици, усред бела дана. Човек који се пита о смислу живота, о кругу злочина и казне, о добру и злу, који преиспитује своју савест и живи са „потмулим“ страхом и кривицом, „мада не зна за шта је крив“, са „тежином у души“, али који „верује у важност љубави“ – мало је вероватно да може бити упрљаног срца. Стојан је „оштећен човек“, са оžilјком на лицу и у души, „повређиван животом“ попут Аврама Кона, са траговима које таква повреда оставља, али ипак чистог срца. Поред тога, он је и човек који је „упућен у суштину ствари и трагику епохе“, неко ко „сувише полаже на суштину“, упркос томе што „нема никакве „суштине“ ни „правих вредности“, кад је најважније оставити утисак, а за то потребно имати положај, ауторитет, новац и моћ. „Слави се охолост“, „велича лаж“, „љубав исмејава, уколико није љубав према злату“, „гази се по цвећу“, „памет је замењена подмуклошћу“. Док читамо ове редове, као да негде у позадини чујемо и Дисове стихове из песме „Наши дани“: *Развило се црно време опадања... исмејане све врлине и поштење... понижени сви гробови и животи*. „А можда се

ипак мења, можда оно најбоље тек долази? Нешто боље и од отровних и ослепљујућих гасова”, јер „наука напредује”, а „ми не знамо докле се све још ум људски узвинуо” – можда би се у овом духу могао наставити дијалог између романа и Дисове песме.

Стојан тражи „доброхотне људе од духа”, он осећа у једном тренутку да га са Стојанком чека „нови живот”, да има снаге. „Негде скривено у себи” осећа и да, „упркос ранама, ожиљцима, губицима, не мора све бити изгубљено, да у „своју боју” ипак још може да се поузда”. Он би да другује са љутићем, да буде колико може као он – „отпоран, ником на путу, пријатан онима који хоће с тобом”. У *Ћерки шпанског борца* Драган Стојановић пише: „Из очајања се човек вине”. „Неоправдано се потцењује јасноћа коју доноси очај. Нека јасност с којом ће се још једном погледати и снажним замахом душе обухватити свет.” „Очајање је скоро исто што и срећа, само што онај ко је срећан треба двоструко више да стрепи од пада, јер има одакле да падне – и само је питање времена кад ће. Очајник, ако се не сломи и не занеми, може с освојеном јасноћом о стварном стању ствари да учини кораке који се никако другачије не могу учинити и сазнаје оно што се другачије не може сазнати. Да, да, добар је очај.” Да ли се управо из очајања, из душевне тмине, Стојан виноу? – кад је „изнебуха нешто сагледао”, кад му се „нешто објавило, притисло га и тражило да буде изражено?” Да ли је застрашујућу визију да све води ка крвавом рату и ону када је схватио да је све ипак добро, да је добро постојати – Стојан успео да сагледа са јасноћом коју му је донео очај?

Постоји још један разговор брата и сестре који нам се чини врло важним. Наиме, док је додиром лечила Стојанову главобољу, Стојанка се нашалила како је заболела рука. Након што су се обоје засмејали, Стојан јој говори: „Ниси ти рањена, него ја“, а Стојанка му одговара: „И ја сам, и ја сам, исто као ти.“ У њиховим разговорима и иначе „много шта није било речено“, али у оваквом Стојанкином одговору, у оном ненаписаном што се само слуту – назире се бол, како у Стојановој, тако и у њеној души. Рањеност брата и сестре, не само физичка – то што је Стојан не убијен, већ „само рањен“ у главу – него и рањеност душевна, целим својим бићем бити рањен и рањив. По нашем мишљењу, овај разговор, који открива много више од онога што се непосредно каже, једна је од бољих симболичних слика у роману и оставља посебно снажан утисак. Гануло нас је то неказано а толико танано и осетљиво, оно „нешто” што се тек наслућује, али моћно да дирне дубоко у срце и помери га из лежишта. Дрхти то, трепери, добро скривено иза успутне шале и осмеха, а једновременно стоји у њиховим душама као камен тешко, претешко.

У *Ћерки шпанског борца* Игора није изненадила Богданова реченица да је „човек рањиво биће” и да је „то његово главно одређење”, премда је, како каже, „била изречена изнебуха, без везе са оним што јој је претходило”. „Можда је његова рана на лицу иста као и моја, само видљива, а моја је ту, али се не види голим оком. Унутрашња. Живимо навикнути на чињеницу да смо рањиви и рањени. Свако својим удесом. Добро, зато и постоји глас Марије Калас. Какве су њене ране биле, видљиве, невидљиве?! Али глас је

био нерањив, неугрозив. Доносио је савршен, неусмртив део живота свакоме ко би га заиста чуо”.

За човека је „најважније да благовремено упозна лепоту и уметност“, „нема човека, ја тако мислим, који не осећа потребу да види лепоту“ – каже се у *Тамној пучини*. Уметност и може да исцељује, јер је савршена, неусмртива, нерањива, неугрозива, или би тако требало да буде. Стојан чује музику у себи, плеше уз још некомпоновани валцер, он у мислима исцртава слику виолине која гори, али у том пламену Стојан чује „неки умилан звук, који те води увис“. Звук који води човека у висине и у бескрајан лет, глас је уметности која се супротставља силама разарања. „Уметност је ту да вас суочи са губицима, с пропашћу оног што је најбоље, с могућношћу да то поново нађете. Она обећава поновно налажење“, каже наш писац у *Двојезу*. Уметност је и у доброти додира који лечи и ослобађа од болова, она је и у важности љубави. Стојанка враћа брата у живот, она је „здравље“, а то што је у стању да лечи, да спасава, испуњава је поносом. За Стојану је сестра „једино биће на свету које је он осећао као истински своје“, а „дирнути у њу значило је поништити све стварно животно у њему, убити га“. Међутим, рањени су, обоје, свако својим удесом. Можда је Стојанова рана видљива на лицу, али и Стојанкина је ту, само се не види голим оком. Читајући, ми слутимо њену повређеност, не знајући ипак тачно колика је и због чега је њена душа рањена. Све у вези са Стојанком углавном је прекривено велом тајне коју нам роман експлицитно не открива. Уосталом, „како разумети шта се заиста дешава у души људског бића?“ – питање је које искушава наш одговор, како у *Њерки шпанског борца*, тако и у *Тамној пучини*.

„Живот уме да буде неправедан“, чујемо „жубор госпође Миланке Т.“ – „Па осим неправде ничег другог ваљда и нема. Племенитија душа остаје без одбране пред светом. Што је човек бољи, то га судбина немилосрдније гази.“ Миланка Т. је упечатљив лик, а њене речи значајне су за разумевање мишљења женских ликова о Стојанки и о односу који има са братом. Шта је Миланка Т. одмах схватила? Разумела је она „да је Стојану сестра необично важна, да у односу брата и сестре постоји нешто несвакидашње“, „на тренутак је помислила чак да у томе има нешто болесно, онда је ту оцену ублажила: тајанствено, у сваком случају претерано“. Схватила је да „мора имати недвосмислено позитиван став према Стојанки“, те да „то“ треба подржавати да би Стојан био задовољан“. О томе су, уосталом, сведочиле и њене изјаве како је Стојанка „заиста дивна, нежна као неки цвет – од оних који човеку лече душу у овом одвратном свету“, или „завидим свакоме ко је у њеној близини, тај ореол благодати...“ Захваљујући „умећу своје врсте“, успела је, како сазнајемо из романа, да се приближи Стојану – толико чак да је једино њој и ником другом испричао своју визију о чамцу. Сазнајемо и то да су они били „љубавници без љубави“, те да је „љубећи је мислио на Сару, на њене сузе на улици, у овом времену које је у сваком погледу страшно, страшно и пуно претњи“. Стојан, дакле, „љубав према Миланки није осећао никада, ни у почетку ни касније“, али да ли је осећао према Сари?

Када посматрамо лик госпође Миланке Т. у односу на Сарин лик, видећемо да се ради о супротним карактерима. Оно што је занимљиво јесте да постоји извесна сличност у њиховом размишљању, само што се једно мишљење тиче сестре, а друго њеног брата. С једне стране, Сара каже да је Стојанка „некако сувише дефанзивна, некако је одсутна”, а с друге стране, Миланка говори Стојану: „Сувише си дефанзиван! Чег се плашиш? Ти стално као да се нечега плашиш? Херој, а плаши се.“ Ако претпоставимо да су у извесном смислу и сестра и брат заиста дефанзивни, чини се онда да и Сара и Миланка имају нападачки и изазивачки став. Разлика је само у томе што је Сара блажа и искреније наступа када износи мишљење о Стојанки, за разлику од Миланке која на врло смишљен и заобилазан начин говори Стојану о сестри, али се њему, што може помало и зачудити, врло непосредно и отворено обраћа. Док је за Сару Стојан херој и „борац против црне, грозне аждаје“, мушкарац чији „ожиљак сведочи о оном што је најбоље у њему“, те да се „кад постоји љубав воле и ожиљци“, за Миланку Т. је он, иако херој, неко ко се стално нечега плаши. Сара прихвата Стојана онаквог какав јесте, док Миланка тражи да постане нешто што се од њега не може очекивати, нешто што је суштински противно целом његовом бићу. Она, која је „резоновала као жена из великог света“, зна колико је утисак важан, зато цени титуле, положај, каријеру. Врло је битно, дакле, бити амбициозан и имати вољу за стицањем моћи. Иако свесна да Стојан „сувише полаже на суштину“, она као да настоји да га од ње одговори и преобрати га у оно што њена машта очекује да Стојан мора да буде.

Односи које је Стојан имао са женама су другачији, сваки на свој начин, али наш утисак је, да је од свих жена са којима је био, Сара ипак најближа његовом срцу. На самом крају романа видимо да Стојан жели да се побрине баш за њу, остављајући и без њеног знања новац који ће јој помоћи и олакшати живот, а све у великој нади да ће остати жива, да ће се спасити. То што му се „срце попело у грло“ када је видео у црини док фотографише разрушену околину, додатно нас уверава у мишљење да је Стојан волео Сару више од других жена.

Она која је хтела „да има јасне и неспорне документе о томе шта се десило” и која „две недеље након очеве смрти, слика!” с једне стране, и сцена која приказује Стојана како се са „муком, страхом и дрхтањем” пробија кроз „шут, разбацане цигле, изваљене прозоре, срушене димњаке по улици” не би ли се приближио броју 88 и видео је, врло су потресне и симболичне. „Можда је то логично. Тако ће Аврам, кроз њен апарат, даље живети. Можда би он управо то желео”, мислио је Стојан даље о томе. Слика виолине у пламену из Стојанове визије, симболично, блиска је фотографији која документује свеопште разарање и пропадање, а умилан звук који води увис аналоган је поруци коју за вечност оставља потомству једно људско биће, упркос свему. То је глас који ће сведочити о томе шта се догодило и својеврсно одавање почasti страдалницима. То је, напослетку, начин на који се једна ћерка одужује своме оцу, гест којим се симболично продужава његов живот. За Аврама Кона, дакле, тек једног међу несрећницима који су, не могавши издржати „олују која угрожава“, поплаву зла која носи све пред собом, одузели себи живот.

Стојан је Сари говорио нежне речи, да ће, уколико га она заиста буде волела сваког дана, створити још један Тихи океан, па ће то бити „допуна планете која зависи само од ње“. Оваква изјава љубави намењена је само Сари и не може се слично прочитати кад је реч о Стојановим односима са другим женама. Можда би, да је Сара пристала, да није била искључива као и он, њихова љубав издржала живот у заједници, јер „где је добра воља све је могуће“. Али, шта би било кад би било. „Бољи путеви“ су „вазда запречени“, али питање је и шта би било да се пошло управо њима, а не оним другим животним стазама.

Упознавање са Зинаидом утицало је да се промени Стојаново дубоко уверење да га ниједна жена неће штети са лицем какво је његово. Не „сасвим“ и у „један мах“, али Стојана су охрабриле њене речи да су лепо мушкарци незанимљиви, па је полако престајао да мисли о свему томе. Непробојно Зинаидино ћутање о свом животу и прошлости, скривање адресе, порекло њеног имена, непознато занимање, све је то чини загонетним ликом. Однос са њом углавном је значао Стојанову жудњу за њеним телом, мада је он често умео да јој каже и како је воли.

Чини се да је Фредерика оставила дубок траг у Стојановој души, али не само неуспели покушај веридбе са њом, него све укупно што се младом човеку догодило, оставило је последице. То ће се манифестовати и у облику привиђења, али и мучних снова, „сањаних страва“, од којих је најупечатљивији онај у коме се Стојану чинило како је и на небу и на земљи, како лети и хода истовремено, док један део њега лети, а други део трчи. Тај сан је и одредио даљи ток његовог живота, утицао да се Стојан, „такорећи главом без обзира“, пресели из Јене у кућу својих родитеља, у „стрмоглавом бекству“, купивши само оно „шта му је дошло под руку“.

„Има људи који чак записују своје снове, нарочито оне страшне. Да не забораве. Ноћне море су, кажу, добар знак да се душа бори за преживљавање.“ „Остало је нешто сачувано у души и не знаш да ли ће се, и кад и зашто поново јавити“, пише Драган Стојановић у *Ћерки шпанског борца*. „Све се негде уписује, урезује, утискује“, потврђује и *Тамна пучина*.

Стојаново „губљење равнотеже“, упадање у ковитлац света који не може да заустави, потреба да нађе тачку ослонаца, да се ухвати за нешто, да узме за руку или загрли Фредерику, или неку другу девојку, уз непрестану главобољу, вртоглавицу и помућење свести, отприлике је опис онога шта се догађало с њим. Он би „хтео да се ухвати за нешто, али нема за шта. Нема ничег што би му било надокнадити руке за шта би се ухватио. Где је Фредерика?“ У питању „где је Фредерика?“ као да се чује нешто што подразумева све – вапај за љубављу, у чију важност он верује, али је не налази, потреба да се у „неспокоју пред несигурношћу свега“ ослони на неко људско биће, неопходност да се осећање празнине, тескоба у души и осећај беспомоћности превазиђу. Тада, оно једино што спасава од неподношљивости таквог тренутка, али је ипак само краткотрајно ослобађајуће, Стојан проналази бекством у имагинацију.

„Онда – види – диже он с блиставог тла девојку увис, и она лети, окреће се, шири руке и смеје се, уплашена и раздрагана, док он доле игра, корацима брзим, и све бржим, заошијава је, покретима све снажнијим, све слободнијим, да би је онда спустио и привио уз себе.“ Оно за чим Стојан жуди је осећање слободе, широка отвореност према свету, лакоћа тела и покренутост душе, смех и раздраганост, снажан покрет који ослобађа од спутаности, напокон – загрљај, топлина љубави и блискост, привијање вољеног бића уз себе, спокој.

Привићење које има Стојан развија се на три нивоа. Први је управо овај када Стојан чезне за слободом и покушава да у љубави пронађе ослонац. Други ниво је такође у вези са осећањем слободе, али укључује и слободу путености и буђење еротских жеља. Тада он види Фредерику са црном косом, подигнутом високо у пунђу, „звездани брош од драгог камења“ уметнут у косу, у „одважно деколтираној“, „раскошно тиркизној“ хаљини „какву ћерка једног пастора нема, нити може, нити треба да има“. Види њена „гола рамена, блиставо бела, витке а ипак пуне мишице, исто тако блиставе“. Међутим, таква Фредерикина појава подстиче и његову упитаност о моћи и богатству – „драгуљи су ту зато да покажу како Фредерику подупире богатство“, с једне стране, и обнажености леђа, дакле лепоте тела, еротског, са друге стране. Шта од то двоје у раскошности њене појаве заправо изазива дивљење, односно да ли је за изазивање такве врсте дивљења потребно да буде и једно и друго? Да ли он познаје или не познаје ту и такву Фредерику док плеше са њом и држи је обема рукама, питање је које се такође провлачи кроз његову свест. И себе Стојан види у униформи коју, чини му се, нико до сада није носио, у „небески плавом мундиру, са златним еполетама и златним ширитима“ и у белим, као лед белим, панталонама. Фредерикин поглед који говори: „Шта ћу тек урадити с тобом кад будемо сами...“ или „Знам шта ћеш ти урадити кад будемо сами...“ у том привићењу, моменат је када се еротско испољава, али оно није дато само за себе. Читав је ту сплет осећања која се крећу између буђења жеље и дозволе/забране, између слободе и спутаности, жеље и ауторитета, индивидуалног и колективног, приватног и јавног, итд. Фредерика из привићења, њен поглед који изазива, речи које му упућује, није „лице“ оне Фредерике какву Стојан познаје – кћер протестантског пастора, из куће у којој се „знало за ред, строг и непроменљив, неподложен коментарима или било каквим приговорима“. Фредерикин симболичан скок из круга у коме влада такав строг и непроменљив ред у круг уметности који нуди слободу и плес са Стојаном, побуна је и својеврсно кршење забране. Зна Стојан да она у „таквој тоалети и с таквим накитом“ не би могла бити без дозволе оца, јасно је да јој он тако нешто не би могао ни дозволити, али „однекуд зна да и она, без сумње то зна, али да – док плес траје, и ти фаготи! ти фаготи! док се чују уз виолине и виоле – не хаје, не мисли на то ни најмање“. Занос двоје бића у плесу има моћ да помери границе. Њихов искорак и упркос знању о забранама значи допуштање да им се слобода деси, да их магија тренутка обузме и понесе.

Међутим, иако је „сјај око њих и даље ту, а не престаје ни музика“, Фредерикин лик нагло се мења. То је трећи, последњи

ниво његовог привиђења. Стојан сад види Фредерику која као да је у жалости за неким, са зализаном плавом косом, у дугачкој црној хаљини, са дугачким рукавима и са црним обрубом око врата, који јој „дозвољава да дише, али не много више од тога”. Прилази да јој каже како му је драго што је „упркос свему” добила дозволу да дође, али и пре него што успе да јој се приближи и изговори то, упркос свему, она се „окреће и нестаје, незнано куд, као што је немогуће рећи откуд се ту створила у тој црини”. „Њему је жао што нису барем проговорили неколико речи једно с другим.”

Ред строг и „неподложен коментарима или било каквим приговорима” као да се поново успоставља, он је неумољив, трајан и сигуран. Ако је уметност љубави и лепота плеса успела на тренутак и да га обмане, он се сада обнавља још чвршћи, не дајући прилику ни за сусрет, ускраћујући свако право на реч, на разговор, завијајући у црно све што је привлачно и лепо.

Већ смо говорили о могућој паралели између Фредерике у црини и мртве црне птице коју Стојан налази на свом прагу, а за коју не налази објашњење откуд се ту створила. Постоји једна мисао – да птица и кад не лети показује да има крила. Међутим, питање је колико ће дуго таква птица моћи да издржи. У том смислу, врло је симболичан црн обруб око врата, који јој „дозвољава да дише, али не много више од тога”. Зар птици ускратити право на лет и могућност слободе? Зар човеку одузети слободну вољу која га разликује од животиња? Какав је уосталом такав живот људски – моћи дисати, али не много више од тога? Ко све не држи обруче, да и не говоримо о обручима много већих размера, о историјским вртлозима, ратовима и свему што они са собом доносе. „Црни круг – а како изаћи из њега?”

Упркос свему, ипак, „не јадикуј, посматрај око себе. Разданиће се, само треба бити способан за свитање” – сигнали су из тмине које нам шаље *Тамна пучина*. „Оспособи се за свитање”, „подигни поглед, обухвати све, остани несвикнут, мирно гледај...”, са „свешћу до које те доводи љутић, скрајнут, леп, насмешен”. Неопходно је „сабрати у себи све из чега се рађа нада”.

Јесте свеколика историја као река гноја, како читамо у *Ђерки шпанског борца*, тачно је да нема ни „правде без зла”, иако „праведан мир” људски род очекује. Али, у оба романа уткан је смисао да је „зло свуда”, али је „и добро свуда”, или да – „нема зла без добра”, „а да је добро увек замућено неким злом, то је већ и сувише јасно”. Међутим, јасно је и то да „зло не може бити апсолутно, јер тада свет не би могао постојати”. Оно што такође читамо и у *Тамној пучини* и у *Ђерки шпанског борца* јесте то да не постоји апсолутно зло, али да постоји оно што је апсолутно неопростиво.

Наредба која подразумева да треба „не напросто победити, већ смлавити, здрузгати, здробити, сатрти, раскомадати, уништити”, „не само једнократно понизити и осакатити” него „трајно поробити”, „све и свакога, мушко и женско, старо и младо; децу...”, тема холокауста и „чишћења човечанства”, страхота апсолутно неопростивог, „победоносна симфонија Рајха” – све се то чује с најтамније стране пучине. Треба наћи пут „у збрци света”, када „нема доброте у срцу

људи, ни душе, ни памети”, када се користи прилика да се колико год могу испоље „сви потискивани и притајени душевни капацитети суровости, безобзирности и заноса злом”. Зло је „које зна себе као зло”, али: треба некако „прегрмети”, покушати „насмешити се олуји”, треба „издржати, то је све – издржати”...

Стојанкин лик је сложено обликован и у симболичној је вези са цвећем. „Ипак у свему некако другачија”, Стојанка је лик готово хришћански, а по неким мишљењима и јуродив. У сваком случају, представљена је као благо, крхко биће, које милим и лепим осмехом углавном одговара на све што би јој неко рекао. Међутим, њено смешкање није блиско ставу: „Насмешити се ономе коме треба, али тачно онолико колико треба и на тај начин који одговара намери. Не овај осмех, него онај. Онај! Не ова реч, него она.”

„Предусретљивости недостаје на овом свету, то је оно, увиђавности и искрености. Једноставних осмеха, како је тога мало”, пише Драган Стојановић у *Двојезу*. Мада се нигде не каже какав је тачно Стојанкин осмех, одређење да је мио и леп – довољно је да остави утисак да је реч о заправо једноставном и природном осмеху који је спонтан израз њеног бића. Стојанка је ћутљива, „на мајку, али некако још ћутљивија”. Ако је ћутање израз њене гордости, по томе би била слична мајчином лику (сетимо се шта Стојан схвата: „Сад схвата. Мајка је била горда.”), али за Стојанку се каже и да код ње постоји чудна незаинтересованост за све што је окружује. „Питање остаје докле је сезао њен увид шта се у ствари дешава”. То потврђује и ситуација када Стојан прича о продатим кућама, а Стојанка га пита – „Које куће?”. Њен лик описан је у роману као тешко променљив – она је од детињства била таква, није се играла ни луткама, нити било чим, а касније је седела скоро стално у кући, сама у соби, гледајући у пећ или зид. Није имала другарице, нису је занимале ни хаљине, ни шешири, ни накит. „Увек бледа, неразвијених груди, танких руку и коштуњавих рамена”, „стално нешто болешљива”. Али, са осмехом. Осмехом који је „мио, леп”.

Стојанка, „добро дете, добра девојка”, са танком плетеницом која „дивно изгледа”, а допире до рамена, подвезаном на крају црвеном вуницом, ритуал дугог чешљања, најпре без огледала, затим и пред огледалом, плава марама коју је волела и чувала за посебне за њу дане (мада Стојан никад није докучио у чему је била њихова посебност), а којом је тих дана увезивала главу, стезала је чврсто и везивала јак чвор на потиљку и успутно баба Станијино неодређено мрмљање „лепојка, лепојка” – то је отприлике све што нам писац допушта да знамо о њеној спољашњости и навикама. Чини се да је за Стојанкин лик упечатљива једна посебна врста осећајности, док је Стојан превасходно – мислено биће. Интелектуална страна код њега је израженија.

Стиче се утисак да је Стојанка заиста попут љутића – тиха, нема, „нешто благо и нежно, сјајно и ведро”, повучено и скромно. Оно што је занимљиво је да ми заправо не знамо шта она тачно осећа, о чему размишља, какве су њене представе о животу, шта жели, чему се нада. Оно што знамо је да су „после извесног времена сви

од Стојанкиног школовања, као по договору, дигли руке. Укључујући пре свега њу саму”. Ако је око образовања и запело, о удаји тек ништа није имало да се каже. Њен лик углавном разумевамо када је у вези са Стојановим осећањима поводом ње, или када мишљење о њој износи женски ликови. Све што Стојан воли, воли и она. Њен карактер је помирљив, о Стојанки се не може говорити као о активном, делатном субјекту који жели да мења свет.

Она прихвата свет, али, ипак, не може да прихвати смрт. „Умире се. Отац је умро. Мајка је умрла. Људи умиру, сваки дан неко умре. Сад и насилна смрт. Неизбројиво много оних који ће, по ко зна који пут, масовно скончавати насилном смрћу. Стојанка okreће главу од тога.” То Стојан разуме, „мисли да разуме”, што може важити и у случају Стојанкине одлуке да не оде на сахрану родитеља. Стојанка одбија да погледа лице смрти. „Пуна поверења у своју боју”, она okreће главу од свега што је тамно. Стојанка напросто одбија да на себе навуче црнину. У том смислу, приказ којим се роман завршава – плава марама коју она милује и приноси образу – а која симболизује духовност и отменост душе, још је снажнија.

О обичају ношења мараме могло би се говорити и у хришћанском смислу, односно размишљати о девојачком обичају покривања косе након удаје, како би своју лепоту сачувале за мужа и сакриле од туђих погледа.

„Историјски, покривање главе код жена има дугу традицију. У Првој посланици Коринћанима апостол Павле каже: „И свака жена која се гологлава моли Богу или пророкује, срамоти главу своју; јер је једно исто као и ошишана.” А у првом веку ошишана жена је била за осуду. Руски теолог Сергеј Худијев тумачио је Павлове речи: „У античкој култури се сматрало да је коса најживописнији елемент женске лепоте и покривање косе је показивало смерност. Грчке хетере (куртизане) ишле су гологлаве, док су удате жене покривале главу, показујући своју верност мужу.” Тако је, уз помоћ Павлових речи, традиција очувана: скромна жена (односно верна хришћанка) треба да покрива главу.” Зашто је Стојанка чврсто увезивала главу марамом у тим, само за њу посебним данима, и у чему је била њихова посебност, остаје упитно. Уосталом, можда то и треба да остане тајна.

Међутим, слика благог људског бића које милује тканину, а које зна да је све око њега срушено, показује истрајност у достојанству и сачуван образ. Ходати по рушевинама, а умети осетити – како је Драган Стојановић лепо и тачно написао у *Двојезу* – „Сустицај доброхотних сила којима ваља отпоздравити, добру вољу са свих страна и лепоту која не бежи – то је срећа.” Срећа је оно што Стојан види на Стојанкином лицу. Дораслост његових очију да заиста и виде такву лепоту, чак и кад ружно прети са свих страна да је наруши, значи „оспособити очи” да виде светлу страну света.

„Болна су та придицања”, „живот се у болу наставља, храмајући”, али ако се успе пронаћи у себи оно што спасава од болова и „букти као неодољив светао пламен, упркос свему”, кад се у души заплеше уз свој валцер, „јак као покретач сунчаног неба” – „нема ту сирена”, „ту се срце смеје свакоме до кога допру ти звуци.”

Или, како је Драган Стојановић написао у *Двојезу*: „Збрка је свуд и у свему, душевна и општа, зато и живот јесте немогућ”, али „без неке уредности душе, колико-толико, живети је немогуће.”

Између плаве и црне, које су „као понор неба и понор ништавила”, Стојанка бира прво као свој животни став. Симболично приношење плаве образу, „благвест је плаве црној”, „ојекпљујући вишак над муком свакодневног живота”. Напослетку, оно је и „кротко помирење са светом”. Приклонити се срећи, сачувати доброту додира који лечи, снажни је замах људског бића, „лепоте која себе зна” а која ни по коју цену не жели да призна свет као ружно место. Другим речима, умети сачувати „смешак над пучином коју носиш у себи” и кад се све око тебе руши – „поздрав је светлости у тами”.

Тамна је пучина, али Стојанкино миловање и приношење плаве мараме образу, које показује да је ипак сачувано оно најважније, да је срећна, и Стојанова спознаја да је добро што се постоји, што свет постоји, какав год да је, значи гест одобравања према свету и наклоњеност животу, упркос свему. „Пучина у тај раскриљен а заштићен кутак шаље златасти сјај, којим је у душу допремљено свеколико светлосно искуство даљина и висина.”

Стефан АЋИМОВИЋ

ИГРА У ЛАВИРИНТУ МЕТРОА

У лавиринту се не губимо
У лавиринту налазимо себе
У лавиринту се не суочавамо са Минотауром
У лавиринту се суочавамо са собом

Кортасарова кратка прича „Рукопис нађен у цепу“, штампана је први пут 1974. као једна од осам кратких прича које сачињавају збирку *Октаедар*. Радња се базира на игри коју главни лик непрестано игра, водећи се у возовима париског метроа – где покушава да, поштујући строга правила игре, у највећој мери зависна од случаја/среће, упозна жену која би потенцијално могла бити љубав његовог живота. Ипак, љубавна мотивација није основно осећање које носи наравицу, већ су то мотиви игре, и лавиринта; значајно је присутан и подтекст мита о Орфеју. Љубав за којом се трага је предодређена, такорећи судбинска, па јој се може претпоставити и божански карактер, те у том контексту можемо говорити и о топосу „љубавног лавиринта“. Он се може сматрати универзалном појавом светске књижевности. Појављује се код Бокача, у новели „Лавиринт љубави“, из 1354, а развијен је и у наравицама базираним на љубавним авантурама које датирају још из Антике (Тезеј, Аријадна), као што су Шекспиров *Сан летње ноћи* (1594.), или *Критски лавиринт* Лопеа де Вега (1615). Код Кортасара, љубав је мистични елемент лавиринта (који је, опет, конституисан од метроа и игре).

Подземна игра (*JogoSubterraneo*) је филм бразилског редитеља Роберта Гервица из 2005. чији је сценарио, тачније његова прва половина, пре свега, базирана на Кортасаровој краткој прози. Радња је смештена у Сао Паоло, чији је метро заменио париски – из Аргентинчеве приче. Првих четрдесетак минута филма су прилично верна екранизација „Рукописа“, док се касније прича развија у другом правцу, тако да ће се и наша упоредна анализа концентрисати на први део филма који прати Кортасаров литерарни предлогак.

У причи је идентитет главног лика врло магловит, о његовој личности готово да не сазнајемо ништа конкретно. Он се формира и

колико-толико дефинише унутар текста, превасходно кроз игру, али и кроз наративни манир писца, кроз сам стил и писање ауторово.¹ Потрага за партнером, коју играјући практикује, за њега је покушај проналажења и сопственог склада, решавање контрадикторности сопствене личности, кроз потенцијално хармонично јединство са (судбинском) партнерком.

У филму је главни јунак јасније представљен (логичан захтев медија, зар не?), име му је Мартин, и запослен је као пијаниста у једном ноћном бару. Чињеница да је Мартин музичар, наговештава акценат филма на паралелама с митом о Орфеју, с обзиром на то да је он био чувен и врло надарен музичар.² Мартин је такође даровит музичар, чему је дат незанемарљив простор у филму – у најмање две сцене Ана је присутна док Мартин свира, и бива опчињена његовом музиком. Док у самој причи нема никаквих јасних знакова који би сугерисали да је главни лик уметник; тек има наговештаја о унутарњем расцепу у нашем јунаку – између аполонијског и дионизијског, док се у филму знатно више светла баца на овај мотив. Несумњиво да филм прати идеју да је Еуридика симболички Орфејева „аполонијска моћ усредсређивања“, и да је он изгубљен без ње, односно без дубоког и истинитог љубавног осећања које за њу гаји, а без којег је немогуће да му душа буде спокојна. Пол Дил тврди да се Еуридика „као симбол жеље за складношћу и стваралачком усредсређеношћу, налази у супротности са рођењем дионизијских жеља, са Менадама, а у области стварног, супротна је мноштву потајно жељених жена“ (Дил, 1991: 142). Чилеанац Хорхе Дуран, који је заједно са редитељем Гервицом писао сценарио, несумњиво је имао у виду орфејски проблем растрзаности противречним тежњама, што је поменути

¹У раду *Oniromancia: Analisis de Simbolos en los Cuentos de Julio Cortazar*, докторату Андреа Имреи, износи се слично становиште („Наш јунак се представља паралелно кроз игру потраге коју игра, и кроз игру писања.“), а у наставку пасуса додаје, сугеришући на Кортасарову тенденцију да своје текстове лавиринтски организује: „Јунак има две интенције и обе изводи доле у метроу, потрагу и писање; оба мотива се на неки начин чине аналогним. Лавиринт се може довести у везу с писањем, у смислу да уметник може једино кроз свој рад тражити и налазити Аријаднину нит која омогућава излазак из проблематичности људске егзистенције. Идеја лавиринта као креације није потпуно страна Кортасару, пошто у *Школицама* конструише један наративни лавиринт у којем је циљ читаоца да пронађе излаз. Може се рећи да сви текстови овога писца на неки начин садрже лавиринтску организацију, чије сакривено значење је често врло тешко докучити.“ – Андреа Имреи, 185. Публикација је написана на шпанском језику, док је у овом раду цитирамо у нашем (слободном) преводу на српски.

²„Сви извори су сагласни у приписивању једног дирљивог и умирујућег дејства његовој музици. Његова музика била је извор спокојства и реда међу људима. (...) Истовремено он се помиње као стваралац саме музике и као творац лире. (...) Говорило се да је могао да опчини људе, животиње и биљке и да је поседовао магичну моћ која је ширила мир и умереност.“ Рут-Гизела Клаусмајер, „Мит о Орфеју“, у: Освиг, бр.21, јан/феб 1998, Наша реч, Лесковац, стр.56.

двојац унео у лик Мартина, који тек из петог покушаја (контакта) са једном од изабраница из метроа, наилази на Ану. У причи се не помињу ови „промашаји“, док филм истражује и приказује и нека друга потенцијална разрешења појединачних партија игре (попут шамара једне од изабраница, или непредвидљивог „ексцеса“ са аутистичном девојчицом Викторијом, који спречава Мартина да прати девојку коју је изабрао. Међутим, са њеном мајком, tattoo уметницом Тањом, Мартин ипак остварује везу, која се испоставља као непотпуна, првенствено услед својеврсног ропства – правилима игре, односно зато што ово познанство није дошло као производ игре). Иако се прати идеја да за Орфеја, Еуридика представља спас од банализације и расипања дара, ипак је Мартин, модерни Орфеј, истински роб (своје) игре. Међутим, у појединим деловима филма ропство игри је мање наглашено него у Кортасаровом тексту. Сценаристи су изабрали мит (уопште узевши, појам мита), који је „парадигма свих људских искустава, без обзира на време и простор у коме настају“ (Гордић, 1996: 515), као доминантну силу која води Мартина и гледаоце кроз игру тј. наративни ток. У расплету филма, магичност и привлачност игре која је у Кортасаровом тексту изнад (судбинске) љубави, односно потраге за љубављу која истовремено може донети и пуно самоостварење (помирење аполонијског и дионизијског), ипак бледе и не бивају јаче од саме љубави према Ани и жеље за њеним остварењем.

Најпарадоксалније место у причи јесте одступање од правила игре, које се дешава када јунак ипак крене за Аном (Маргаритом), кршећи своја, до тада строго поштована и увек унапред одређена, правила: „Не знам како ово да кажем, пауци су превише гризли, у први мах нисам варао, једноставно сам продужио за њом да бих потом можда пристао, пустио је да оде у било којем правцу; наред степеништа схватих да није тако, да пауке могу убити само још ако већ једном прекршим тај закон“ (Кортасар 2012: 554). Пауци симболизују правила игре, и њихов притисак се враћа после свега неколико сусрета са Мари Клод (Аном, Маргаритом – што су била њена подземна имена из метроа и различитих фаза игре, пре изласка у горњи свет и откривања правог имена),³ и онемогућује играча да настави везу са женом. Иако сама правила нису игра, игра је само оно по основу правила, што допуштају правила и суштинско је правило игре: не играј се са правилима, него их поштуј да би се играо. Будући да је један од кључних фактора за потенцијални сусрет са неком од жена из метроа, рута коју је она одабрала, а у случају Мари Клод правило је било прекршено, пауци не дозвољавају играчу да се

³Пошто се тек са Мари Клод изашло ван метроа, изван простора игре, она је прва од учесница игре која има три имена, тј. прва којој сазнајемо и право, име из стварног живота; с обзиром на то да, у складу с правилима, игра раније није долазила до „горе“, до површине, раније учеснице остајале су на два имена. Постојање два имена за једну (непознату) жену, долази нам од стакла возова у метроу, односно одраза/рефлекса на стаклу са којим играч погледом комуницира, или макар то покушава.

опусти и заборави на кршење правила које је починио. На другом месту у тексту, истиче се да је правило игре „манијачки једноставно, лепо, глупо и тиранско“, а тим поводом, присетимо се Гадамерове напомене: „Правила и прописи који одређују како се испуњава поље игре, чине суштину игре. Та општа законитост важи кад год постоји нека игра“ (Гадамер, 2011: 169). Оно што је занимљиво је што се овде ради о игри за једног играча, чија је правила сам субјект установио. Наизглед би се могло помислити да је у таквом случају правила најлакше и заобићи, прекршити, с обзиром на то да је игра изразито усамљеничка, међутим испоставља се управо супротно – правила су светиња и играч себи не дозвољава одступање од истих, упркос једном значајном покушају. Говорећи о правилима игре, и њеној структури, Еуген Финк наводи да би се „могло можда мислити да импровизираних игре имају више дражи, јер је овдје слободној фантазији дано више простора, јер је овдје изабрана самосвеза, јер се може иживљавати у уздушном царству пуких могућности, јер може дјеловати инвенција, неограничено богатство мисли. Али то није безувјетно тако. Штовише се везаност за неко већ важеће правило игре доживљава позитивно и са ужитком“ (Финк, 1979: 19). Финк ипак сугерише да правило игре није никакав строги закон, међутим код Кортасара видимо да је од правила врло тешко одступити, уколико се жели да се игра заиста приведе крају. Отворени крај приче нам не дозвољава да јасан и коначан суд изрекнемо, али јасно је да су правила игре (можда и неочекивано) строго поштована и битна. Гервиц у филму такође апострофира овај мотив, јер чак и онда када је јасно да Мартин заиста воли Ану, он и даље не престаје да сумња да ли је она права жена за њега, управо јер је до првобитног упознавања дошло противно правилима игре.

Да је Шилерово поимање игре безвремено, сведочи нам и подземна игра у метроу о којој говоримо; мислимо овде на реченицу у којој се каже да кроз игру човек улаже напор да буде човек, јер тек у игри „дух је измирен с природом, форма с материјом, лик са животом.“⁴ Аргентински писац, истовремено у складу са појмом међупростора као општом (израженом) одредницом своје поетике, у „Рукопису“ илустративно објашњава *међупростор* кроз погледе путника у метроу; баш на том месту налазимо и везу са Шилеровом неизмиреношћу „лика са животом“: „...погледа изгубљеног у досади током оног прелазног времена у којем свако као да проучава неко видно поље сасвим различито од онога које га окружује, осим деце, која упућују чврсте и отворене погледе све до дана када их науче да се и она смештају у међупросторе, да гледају а да не виде, уз оно уљудно прелажење преко сваке блиске појаве, сваког опипљивог контакта, свако у свом мехурићу, сврстани између заграда, пазе да оставе минимум слободног простора између њих и туђих колена и лактова, траже уточиште у *Франс Соару* или у цепним књигама, премда скоро увек као Ана, поглед себи налази место у празнини између свега

⁴Тек у игри човек је човек, јер „он се игра само онда кад је у правом значењу речи човек, и он је само онда човек када се игра“. Фридрих Шилер, *О лепом*, Култура, Београд, 1967, 168.

онога што се може гледати, негде у непристрасном, глупавом размаку између мог лица и лица човека усредсређеног на *Фигаро*.“ Потрага за одговарајућом женом истовремена је потрага и за истинитим, стварним погледом, на који, чини се, ретко наилазимо живећи у великим градовима. Знак да игра може да почне за играча је повратни поглед одобравања „жртве“, међутим чак и у метроу, доњем свету које је поприште игре, није лако ухватити прави, спонтани поглед. Вероватно да је то један од главних разлога што жене у метроу најчешће имају два имена, она су асоцијације на разлику између празних, површних погледа, и оних „правих“, истинских.

„Гадамер упозорава да је игра ‘идеално царство’ које исту-пајући са захтевом за аутономијом тежи да измакне ограничењу и спољном туторству државе, односно друштва. Игра је темељ човекове слободе, основа самог човека, једна потврда његове човечности која је то само док траје игра. Путем ње доспева се до разумевања оног што је ‘још теже’: до схватања уметности живота” (Узелац, 2003). Да је Кортасарова идеја врло блиска концепту игре и њеној разради као филозофског појма код Гадамера, нема никакве сумње. Не заборавимо да прва реченица приче почиње исказом: „Сада, кад о томе пишем, другима би могло изгледати као рулет или хиподром (...)“⁵ (Кортасар 2012: 548). Прави раскид између горњег и доњег света заправо формира сама игра, чији је простор лавиринт, тј. метро као његова модерна верзија, док време у таквој ограниченој средини показује тенденцију да и само буде ограничено (на време између станица) и кружно. Иако време трајања игре није ограничено, због неизвесности трајања вожњи, његова неодређеност појачава утисак да је оно кружно, те неупоредиво садржајније и доминантно у односу на време не-игре. Игра и кретање које она дефинише кључни су фактори расцепа између светова који се формира у причи. Гадамер наводи да је „простор у којем се игра одиграва одређен такорећи природом саме игре и ограничава се изнутра много више поретком који одређује кретање игре, него оним чиме је то кретање омеђено – него границама слободног простора које споља ограничавају кретање” (Гадамер, 2011: 169). Овај филозоф сматрао је да је управо кретање кључни појам сваке игре – „Кретање које је игра нема циља којим се завршава, већ се обнавља у сталном понављању” (Ibid: 167).⁶ Кортасар ипак бира да нагласи привлачност игре, њену драж која се садржи у

⁵У наставку се каже још и „одлучио сам да ми стакло на прозору у метроу може донети одговор, сусрет са срећом, баш тамо где се све дешава под знаком најнеумитнијег раскида, у неком времену под земљом које путовање од станице до станице опршта и ограничава сасвим неопозиво испод“.

⁶У наставку наилазимо на објашњење које је врло значајно за теорију рецепције игре, у складу с херменеутиком Ханса Георга Гадамера: „Кретање тамо-амо јесте, очигледно, толико битно за дефиницију игре да је свеједно ко или шта изводи то кретање. Кретање игре као такво јесте, такорећи, без супстрата. Игра је та која се игра или одиграва – небитно је да ли постоји или не постоји субјект који је игра.” Гадамер, Х-Г. „Онтологија уметничког дела и њен херменеутички значај”, – *Писмо, часопис за светску књижевност*. Београд: Чигоја штампа, бр.106/107 (2011), 165–218., страна 169.

томе да загосподари играчем, у складу с Гадамеровим становиштем: „Чак и ако је реч о играма у којима покушавамо да решимо задатке које смо сами поставили, постоји неизвесност да ли то ‘иде’, да ли ‘успева’ и да ли ће ‘опет успети’, што и јесте привлачност игре. Онај ко покушава јесте заиста онај који бива искушаван. Прави субјект игре (то се показује управо у оним искуствима у којима постоји само један играч) није играч, већ сама игра. Игра је оно што опчињава играча, што га увлачи у игру и што га држи у игри” (Ibid: 169). Прича снажно апострофира снагу игре, помоћу паукова који осликавају немогућност да се из игре једноставно изађе, док филмска верзија ипак „дозвољава” да жеђ за љубављу, тј. привлачност и загонетност Аниног лика, Мартина лакше извуку из метроа и саме игре.

У тексту је, иако не знамо да ли је главни лик уметник или не, имплицитно присутна веза између уметности и живота, те игре и уметности, такође. Као и у уметности – у тренуцима када ствара или у делима врхунске уметности ужива, човек и док се игра живи паралелно у једном свету који се кроз игру (уметност) формира – имагинарни свет у којем се трага за истином и смислом; као и у уметности, често је доста тешко резултате тј. спознаје из ове сфере (игре) применити у стварном животу. „Оно што везује игру и уметности јесте свет имагинарног који је као реална могућност стварнији од сваке стварности. Игра нас води разумевању света и као коначно стварање она је на тај начин блиска уметности” (Узелац 2003).

Оно што касније јесте проблематично је: како оно што је настало као производ игре пренети у стварност, тј. извести из лавиринта/метроа горе, у живот на површини. Додатна отежавајућа околност су прекршена правила игре, што је дуг који се на неки начин мора отплатити. У филму је овај фактор пренебрегнут, међутим компликације које стоје на путу остварења љубавне среће су Анино сазнавање о игри (и претходним Мартиновим „партијама”), и њена проблематична личност и животне околности. У оба остварења тј. верзије текста, игра је симболички чин кроз који се трага за смислом света и бивствовања, те као таква стоји блиска уметности, стиче се утисак да се на неки начин с њом и прожима. Да игра, попут уметности, обликује један нови свет, који омогућава да се из стварности развију неки (њени) виши облици, у којима се, опет, трага за смислом стварности, не пропушта да нагласи ни Еуген Финк: „Играње је коначно стваралаштво у магијској димензији привида. (...) Људска је игра симболички чин смисаона предочења свијета и живота” (Финк, 1979: 30).

Метро као простор у ком се игра одвија, намеће се као доминантан у односу на простор не-игре – горњи, површински („стварни”) свет. Асоцијација метроа са лавиринтом је логична. Обично само велики градови имају метро као средство јавног превоза, а у тим метрополама најчешће управо у метроу сублимише се сва градска врева, и мешање, раса, полова, туриста и староседелаца, старих и младих, итд. Метро је једина модерна тековина која у себи уједињује мотиве града и лавиринта, где се град, на примеру метроа, доживљава као „посебан случај опште магије лавиринта” (Керн, 2007:

91).⁷ Обреди прелаза, којих је пун Кортасаров генерални наратив⁸, за место дешавања у опусу овог аутора имају возове, бродове, мостове, а у „Рукопису нађеном у цепоу” то је метро, кроз који се пролази да би се изашло на другу страну – да би се превазишао међупростор, да би се прошло кроз лиминалну фазу и духом стигло до краја потере за траженим и жарко жељеним другим, аутентичнијим; у овом случају потрага је пре свега за љубављу жене, али и орфичким самоостварењем, као и завршетком игре, изласком из њеног зачараног круга. Силазак у метро можемо тумачити и као асоцијацију на кретњу ка скривеном центру, у контексту иницијатичког путовања, а сналажење у унутрашњости лавиринта и излазак као крај иницијације. Будући да је примарно што се у подземљу дешава игра, потенцијално магична радња, нема дилеме да је обред прелаза иманентно присутан у причи. „Играти значи правити мост између фантазије и реалности, уз помоћ (ефектне) употребе сопственог либида; игра је тако обред прелаза и припрема пута за прилагођавање реалном објекту” (Chevalier, Gheebbrandt, 2000: 610).⁹ На улазу у лавиринт, тј. метро и на изласку из њега, након путовања и истовременог учествовања у игри, ликови нису исти.

Метро је дупликат града. Повезујући његове битне тачке, он истовремено уцртава и нове линије контакта, које формирају мапу која на површини не постоји. Дуалитет простора мотив је који је идеална платформа за све врсте дуплирања, па тако жене из метроа, учеснице у игри, имају различита имена у подземном лавиринту, од оних површинских (земаљских). Подземље метроа је простор у којем се формира и постоји нешто налик паралелној стварности – људи се другачије понашају, способнији су да евентуално превазиђу уљудност, непристрасност, „смештање у међупросторе” и „сврстаност између заграда” које наратор помиње, као опште одлике становника града. На метафоричком нивоу, метро подражава и град и лавиринт, служећи као поље за игру, на којем постоји могућност другачијег поретка ствари. Димензију магичног као да пулсира у метроу, услед безброј различитих путања кретања и њиховог укрштања, бесконачних могућности сусрета; иако су станице тј. излази непроменљиви елементи, као и кретање возова утврђеним линијама, људи који се кроз лавиринт крећу чине да смо свесни бесконачне варијабилности кретања, и, у овом случају, потрага. Потрага, које носе наду у

⁷ „...Истраживање римских мозаичких и средњовековних јерихонских лавирината показало је да фигура лавиринта постаје знак града као таквог. У римској вишебожачкој традицији он се идентификује са градом архетипом Тројом, а у јеврејској традицији са Јерихоном.” Херман Керн, „Увођење у лавиринт”, у: *Зенит: магазин за књижевност, уметност и философију*, Ко-нрас, Београд, бр.4 (2007), 91.

⁸ Неке од ауторових прича у којима је „прелазна фаза” односно сам прелаз парадигматски присутан су: Аксолотл, Идол Киклада, Ноћ наузнак.

⁹ Jean Chevalier, Alan Gheebbrandt, *Diccionario de los símbolos*, Editorial Herder, Barcelona, 2000, 610–613. Изворно: „Jugar es lanzar un puente entre la fantasía y la realidad a través de la eficacia mágica de la propia libido; jugar es por tanto un rito de entrada y prepara el camino de la adaptación al objeto real.”

превазилажење раскида, односно међупростора – „Превазићи раскид који људи као да не примећују мада ђаво ће га знати шта мисле ти снуђдени људи који се пењу у вагоне у метроу или излазе из њих...” (Кортасар 2012: 548).

Као сигнал који сугерише на везу игре и уметности, можемо тумачити и помињање (револуционарно) апстрактног сликара Пита Мондријана, са чијим се стилом пореди разгранатост мале линија метроа: „План париског метроа својим мондријановским костуром, својим црвеним, жутим, плавим и црним гранама одређује пространу, а ипак ограничену површину од подастртих лажних ножица: и то дрво живо је двадесет часова на свака двадесет и четири, кроз њега протиче узаврели сок са тачно утврђеним одредиштима (...)“ (Кортасар 2012: 550). Пјер Розенштил каже да „лабиринт помоћу којег бисмо да опишемо неки град”, може „да буде представљен као дрво коме се додају ходници за повезивање”; што већи буде био њихов број, а тиме и број кругова који ће се тако направити, већа ће бити могућност да се изгубимо у насељеном простору.¹⁰ Дрво живота, али дрво живота игре, у Рукопису је Мондријаново дрво метро-линија. У филму *Подземна игра* редитељ Гервиц је у пуној мери остварио потенцијалну филмичност ове пишчеве алузије, адаптирајући је у кратку али интересантну сцену у Мартиновој соби, којом филм почиње. Тада видимо да Мартин насумице, са повезом преко очију, прстом одређује неко место на великој мапи метроа, коју држи на зиду своје собе, и тако бира на којој станици игра тога дана почиње. Касније доцртава потенцијалну путању и раскршћа тј. преседања или станице на којима би жена коју тек треба да сретне, требало да изађе из метроа, како би евентуално и узела учешће у игри.

Првих четрдесетак минута филма, које држимо за „превод“ Кортасаровог „Рукописа“, обилују „субјективцима“ – кадровима који представљају Мартинов поглед, што је редитељски одговор на наратив изворног текста исприповедан у првом лицу; у другом делу, сходно променама у радњи, камера се држи неутралније позиције, што је истовремено донело и померање фокуса наратије ка тачки удаљенијој од Мартинове емотивно обојене визууре, односно ка спољашњој фокализацији. Као неке од потенцијалних мана сценарија овог врло доброг филмског остварења можемо да наведемо помало пренаглашен, истовремено и недовољно мотивисан диверзитет Мартиновог понашања према партнеркама, односно неразјашњен однос према сопственој усамљености и уопште питању љубавног односа са женама. Повремено делује као да је дигресивност и једна врста разводњености наратије присутна више него што је потребно, међутим можемо такав манир посматрати и као покушај адекватног редитељског решења за третман (филмским језиком) врло необичног и компликованог, амбивалентног Аниновг лика. Свакако да филм знатно губи на ритму након напуштања метроа и завршетка игре. Крај филма који сугерише хепи-енд, у неку руку изневерује потенцијална надања гледаоца да ће се

¹⁰Пјеро Занини, *Значења границе: природна, историјска и духовна одређења*, Clío, Београд, 2002, 114. Оригиналано према: P. Rosenstiehl, *Labirinto*, у: *Enciclopedia Einaudi*, том VIII, Einaudi, Torino, 1979, 20.

открити још нешто, што би допринело откривању вишег смисла, или психолошки дубљег рашчлањења и објашњења главних ликова, што не мора да буде и није нужно мана овог остварења. Но, први део филма који је превод Кортасаровог „Рукописа“, је и његов далеко најбољи део. Ту су дијалози одлични, фотографија је динамична, уз врло добру глуму, и визуелно атрактивне монтажне секвенце из метроа које сјајно диктирају ритам; елементи су који сви заједно чине заокружену и функционалну целину. Магичност игре из Кортасаровог текста није баш сасвим дочарана, међутим акцентовање подтекста мита о Орфеју донело је занимљив угао гледања на топос овог мита и његово тумачење у савременом добу. Саундтрек тј. музика у филму такође има запажено место, чему сведочи и награда коју је композитор Луиз Енрике Хавиер за најбољи оригинални музички „скор“ добио на фестивалу у Хавани. Иако већину композиција присутних у филму можемо сврстати у домен савремене, тзв. неокласике, индикативно је присуство и цез акцената, који су осетнији у првом делу филма, што је сасвим адекватно Кортасаровој опчињености цез музиком. Подсетимо још једном, оригинални наслов филма је *Jogo Subterraneo*, а година производње је 2005.

* * *

Као водеће мотиве у Кортасаровој причи „Рукопис нађен у цепу“ идентификовали смо игру, и лавиринт (односно метро као његову модерну верзију), уз значајно присуство подтекста мита о Орфеју. Љубав као конститутивни елемент наратије свакако не може бити занемарена, међутим у тексту је ипак знатно мање важна него што је то игра, док се у бразилском филму *Подземна игра* значајније наглашавају паралеле са митом о Орфеју, па се на тај начин конструише и амбијент у којем љубав има значајнији утицај на развитак радње, него што је то случај у Аргентинчевој причи. Магичност игре је мање наглашена у филму, где потрага и жеља за остварењем љубави доминира, у односу на стање блиско ропству (игри) присутно у тексту. Међутим, не одступа се много од Кортасарове поставке да је готово немогуће отргнути се правилима игре, која су најстроже поштована, и незаобилазна. У филму се нагласак ставља на орфејску растрзаност противречним тежњама, која подрива Мартинов лик. У оба остварења, треба истаћи, игра је симболички чин помоћу којег се трага за смислом света и бивствовања, те као таква, стоји блиска уметности.

Простор игре – метро, истовремено представља дупликат града, и лавиринт; тако да је он издвојен случај (опште) магије лавиринта. Подземље метроа служи као плодно тле за многобројна дуплирања присутна у наративу, и простор је у којем се формира нешто блиско паралелној стварности; с обзиром на то да је димензија магичног такође садржана ту, метро је поље за игру на којем постоји могућност другачијег поретка, и својеврстан је међупростор (који подражава и град и лавиринт, а не може се рећи да није нити да јесте једно или друго). Дуалитет метроа као простора игре значајан је мотив у оба дела, а присутан је и на метафоричком нивоу.

У вези са филозофијом игре, и њеном разгранатом историјом, можемо закључити да је „Рукопис нађен у цепоу“ најближи Гадамеровој херменеутици (по којој је игра основа самог човека, а путем игре доспева се до схватања уметности живота); треба нагласити и становиште овог мислиоца по којем је кретање кључни појам сваке игре, што је идеја коју следе Кортасар, касније и редитељ Роберто Гервиц.

Литература:

- Аћин 2000: Аћин, Ј. *Вражја маишта*. Београд: Народна књига, Алфа, 2000.
- Chevalier, Gheebbrandt, (eds) 2000: Chevalier, J., Gheebbrandt, A. *Diccionariode-lossimbolos*, Barcelona: EditorialHerder, 2000.
- Cortazar 1994: Cortazar, J. *Cuentos completos 1, 2*. Madrid: Santillana, 1994.
- Дил 1991: Дил, П. *Симболика у грчкој митологији*, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1991.
- Финк 1979: Финк, Е. *Оаза среће, мисли за једну онтологију игре*; Осијек: Издавачки центар Ревивија, 1979.
- Гадамер 2011: Гадамер, Х-Г. „Онтологија уметничког дела и њен херменеутички значај“ – *Писмо, часопис за светску књижевност*. Београд: Чигоја штампа, бр.106/107 (2011), 165–218.
- Gervitz, 2005: Gervitz, R. *Jogo Subterrâneo*. Grapho Producoes Artisticas, Miravista, Vagalume Producoes Cinematograficas, 2005.
- Гордић 1996: Гордић, В. *Мит о Орфеју у драмском стваралаштву Тенесија Вилијамса – Мит*, зборник. Нови Сад: Филозофски факултет (1996), 515–522.
- Imrei 2002: Imrei, A. *Analisis de Simbolos en los Cuentos de Julio Cortazar*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2002.
- Јуван 2013: Јуван, М. *Интертекстуалност*, Нови Сад: Академска књига, 2013.
- Керн 2007: Керн, Х. „Увођење у лавиринт“ – *Зенит: магазин за књижевност, уметност и филозофију*, Београд: Конрас, бр.4 (2007), 80–93.
- Клаусмајер 1998: Клаусмајер, Р-Г. „Мит о Орфеју“ – *Освит: Наша реч*, бр.21 (1998), 54–62.
- Кортасар 2012: Кортасар, Х. *Сабране приче 1 и 2*. Београд: Службени гласник, 2012.
- Лотман, Цвијан 2014: Лотман, Ј., Цвијан, Ј. *Дијалог са екраном*, Београд: Филмски центар Србије.
- Новаковић, Т. *Језик и игра*, (приступљено 07.06.2016.) <http://www.filozof.rs/clanci/jezik-i-igra>
- Standish 2001: Standish, P. *Understanding Julio Cortázar*. Columbia (SC): University of South Carolina Press, 2001.
- Шилер 1967: Шилер, Ф. *О лепом*. Београд: Култура. 1967.
- Узелац 2003: Узелац, М. *Игра као филозофски проблем (предавање)*, (приступљено 07. 06. 2016.) – http://www.uzelac.eu/Predavanja/02_UzelacMI-graKaoFilozofski%20problem.pdf
- Ван Генеп 2005: Ван Генеп, А. *Обреди прелаза: систематско изучавање ритуала*. Београд: СКЗ.
- Воркапић 1994: Воркапић, Славко. *Визуелна природа филма*. Београд: Clío. http://www.rastko.rs/filmtv/svorkapic-vizuelna_priroda/ (приступљено 07. 06. 2016.)

Братислав ТАШКОВСКИ

ДО КРАЈА

Одувек сам знао
да ствари нећу истерати до краја.
У овом животу богови
су исписали праву линију.
Значи, правац је познат
и моја Лобања почиње да светли.
Остаје ми само дух
да пишем и љубим до краја,
све док ме светлост не склопи
као стару књигу
која ће бити отворена после много векова.
Зато, песмо моја, идемо до краја.
Сами, изнад свих и снажно!

ЕНИГМА

Ја и само ја
познајем тајну своје љубави.
Све више личим на месију
што поткива коње
и уместо вина вечера светлост.
Моја сабља је мастило
то је моја енигма,
то је сонет започет пре много година,
на једној станици у северној Италији,
који треба да завршим.

Зато добро знам да трагам,
да намиришем и да нађем
где се догодила љубав.

ХАОС НА НЕБУ

Канцеларија Врховног била је празна.
Анђели су користили продужени викенд,
а небо је било збуњено
због оног што се догађа доле.
Гаврило дође до престола
и са осећањем кривице у гласу рече:
Имамо само неколико секунди да га спасемо.
Али тишина је један
од основних темеља хијерархије,
па се тако сад прећутало.
Прођоше оне секунде и заби се клин,
небо прими последњи позив
и већ је било касно.
Он, као одговорни анђео,
није могао ништа да учини.
То потврдише и судије,
(небеска бирократија је иста као земаљска)
само констатоваше распеће
по жељи Врховног.
И тако време и железно
учинише своје,
тело је морало бити доказ, а доказ: Он сâм.
Пошто се закаснило,
ваљанијег објашњења нема.
Узрок хаоса био је анђеоски
и никаква метеоролошка тумачења о
грому, води и помрачењу не стоје.

КАДА ЈЕ БОГ СТВОРИО ЖЕНУ

Да заборавимо доктрину о ребру
и њеном мушком пореклу.
Ово је и као догма претерано,
ван онога што треба да буде објашњење.
Жена је створена по рађању лепоте
и не може да буде – само човечица
првог човека;
за њега, да не би био сам и да би имао
са ким да измисли грех!
Њен почетак је савршенство
она је историја лепоте;
зато је морала да буде изнедрена тако,
као лепо и јединствено божанство
да воли и да буде мајка свим живима.

ВИСОКО

Славету Ђорђа Димоском

Гледам коња
кога си везао високо,
горе у облацима над Велестовом.
Он лежи и дивље ћути.
Гледа нас и никако да се начуди
шта тражимо овде.

Питам се:
Шта сам урадио у овом животу?
А тамни коњ
гута део облака
и вечера висину.
Видим
има ко да слуша,
да ли разуме, неважно је!

Песниче,
нагрбачисмо по пола века,
а и даље верујемо и пишемо.
Још увек можемо
да будемо тако близу храбрости.

АУТОПОРТРЕТ

Посматраш се у огледалу.
Одавно си
сломљена сенка
и преплићеш руке
као зелена паучина.

Још мало
и све ће ти сметати,
а недостајаће ти
много више од тога.

Због једног осмеха
и обичне игре речи
сада си такав:
преплашен
и не можеш да се препознаш.

Питаш се:
Ко суди,
а ко пресуђује?

ПОГРЕБ НА ПЛАНИНИ

Ганету Тодоровском

Овај опроштај
је некако другачији.
Можда није такав,
или се мало разликује
(да кажемо због висине).
Али ипак је велики,
ако укоп песника
може да буде велика ствар.
Тражим
старе витезове,
да видим да ли јашу по ртовима.
Ти си одабрао да ту лежиш
и твој конак увелико постаје манастир.
Да, професоре,
има нас
и толико смо и баш јесмо!

Док бацам
последњу грудвицу
завирујем у ковчег.
Витез је срећан
и већ се рукује
са праочевима.

А ПОЕЗИЈА?

Узеше све,
а траже још толико,
они исти
што раније молише за мало.
Гледам их,
као подгојени црви,
лазе по огледалу.
Сада имају све,
а ипак
они би да буду тужни
(да личе на измучене),
да им случајно
неки непознати анђео
не завири у око
и тамо нешто потражи.
А поезија?
Ко

у овом новом обећаном времену
уопште мари за то?

Лоше песме

Испише их мисао,
оне су бесни коњи
који топоћу и ржу.
Без милости су
јављају се ниоткуда
и почну да освајају.
Оне су зле
и никада се неће смирити.
Траже белину.
Да легну на папир
и да онда виде –
са ким господаре.

ДУХ ТУГОВНИК

Јеретик сам,
писац који лови зрачак светлости,
тихи бунтовник, а у души див.
Не знам да ли ратујем
или ми дух тугује за прошлим?
Не нестајем
само
ме гута тамнина,
једе ми живот
као окрајак хлебчића.
Смешан сам
као бубица,
безазлено скакућем,
живот ме пустио кроз вене,
желим да бојим светове,
хоћу рукама да стварам
нову лепоту за тебе,
али не знам како,
земљо моја неиспакана.

СУДБИНСКА

Када сам хтео
да ставим камен
преко извора своје песме
јавио се анђео са другачијом речи
и своја крила спустио на моја рамена.
Стајао сам пред меканом снагом
лепоте која жели да јој се вратим
и да изнова почнем
да зидам речи.
Анђео проговори:
Пиши
да убедиш будућност
да си постојао међу фарисејима.
Сети се Учитеља
и његових стопа по песку.
Проклетство није прича
оно је људски дах:
испушта га мало њих,
али далеко се осећа.

НОВА КУГА

Одкуда ли ово невреме
Што труби јашући црне једнороге?
Какав је ово звук
Што и мртве буди
Да не забораве шта су оставили
У овом царству пуном таме?
Свакодневно чујем њихов топот
И њихов смех док нас сматрају отписаним.
Заиста желим да их видим
Да им прочитам са лица
Са коликом тиранијом то чине
И зашто над нашим небом просуше тугу.
Кажу тако је морало бити
Јер су одувек били ту
И њихова коњица ударала у страشان галоп,
Само је ми нисмо видели.
И тако се сада броје на хиљаде избројаних
Да би се остварила библијска легенда
Да ће остати само они који верују.
А напољу је леп дан.

Белешка о аутору

Братислав Ташковски рођен је 1960. године. Студирао је новинарство на Универзитету у Скопљу. Објавио је преко 20 књига поезије, пет романа, три драме и једну књигу есеја.

Добитник је награда: „Студентски збор“, „Млад борец“, „Браћа Миладиновци“, „Радиново признање“, „Ацо Шопов“, „Државне награде за најбољу књигу из области публицистике“ и, прошле године, „Антево перо“.

Био је председник Управног одбора поетске манифестације Струшке вечери поезије.

Заступљен је у многим антологијама.

Превођен је на француски, руски, турски, словеначки, хрватски, српски, пољски, шпански и русински језик.

Покретач је и главни уредник часописа за књижевност и културу АКТ.

Живи у Скопљу.

Препев са македонског језика и белешка
Радослав ВУЧКОВИЋ

Јелица РОЋЕНОВИЋ

*АЛХЕМИЈА СВЕТЛОСТИ И БОЈЕ НА СЛИКАМА
МИЛЕНКА СТЕВАНОВИЋА*

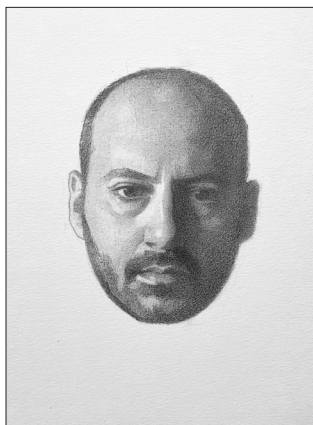
Слике Миленка Стевановића (Београд, 1983) кад сам их први пут видела подсетиле су ме на Анаксимена, једног од оних античких философа који су збуњени под звездама промишљали шта је почетак свега? За Талеса је то вода, за Платона бесконачна Лепота Бога, за Анаксимандра апеирон, а за Питагору све је број. Анаксимен, проналазач сунчаног сата у Лакедемону, који на грчком значи „ловац сена”, веровао је да је ваздух почетак свега, а зрак светлости и дах човекове душе испуњава цео космос.

Сликаство Миленка Стевановића по одличном класичном цртежу јапанском четкицом, сигурним, лаким и префињеним линијама пејсажа, градских призора или фигура и портрета открива уметника простора светлости и чистоте у којима његова душа тихо и радосно живи преносећи и на посматрача енергију тог доживљаја.

После прве изложбе у галерији „Коларца” 2020. на којој је приказао слике и цртеже инспирисане традиционалним духом Јапана, где је седам година боравио, и као стипендиста јапанске владе на токијском универзитету дипломирао сликарство, 16. септембра 2022. у оквиру манифестације „Нови Сад престоница европске културе“ Стевановић се представља новим радовима у галерији Архива Војводине, где ће посетиоци моћи да виде слике настале под утицајем јапанске уметности, светлости Средоземља и тајанствеле лепоте духа Београда.

„Даљина је изгубила свој смисао” приметио би Тесла.

Стевановић је рођен у Београду, али га се не сећа јер су му се родитељи убрзо преселили у Лазаревац. У породичној библиотеци

*Миленко Стевановић,
аутопортрет*

као дечак открива неку енциклопедију сликарства и из ње копира слике познатих сликара. Отац Душан, професионални кошаркаш у репрезентацији Југославије седамдесетих, и мајка Ана, професор математике и програмер, примећују дечакову страст за цртање.

Тешке године 2004. Миленко се враћа из Лазаревца у Београд, уписује студије графике на београдском Факултету примењене уметности, осећа последице рата и страсно се посвећује истраживању света ликовне уметности што га у том часу, каже, највише занима, тајнама уметности на одсеку графике који је водила Милица Вучковић. Определује се за илустрације у класи професора Ратка Ћирића и сећањем на њега разговор је брзо живнуо.

– Ћирић је професор отвореног духа за различите идеје, дозвољавао нам је да цртамо оно што је нама блиско, подржао је моју идеју да се бавим сликарством, тако да сам паралелно радио на графици и сликао по моделима, а потписао је и предлог за јапанску стипендију. Пре Токија, међутим, отишао сам у Фиренцу. Деведесетих је у Фиренци, поред Фирентинске академије на којој се изучавало класично италијанско сликарство, Данијел Гревс из Њујорка основао своју академију и окупио једну међународну групу уметника с циљем да од заборава спаси начин на који се некад сликало и цртало у фирентинској школи Бозар.

– Шта карактерише тај стил? – питам.

– Више је то начин разумевања цртања и сликања по моделу и решавање одређених задатака. То искуство ми је било занимљиво и због тога што сам остао у контакту са уметницима из разних земаља, сличних уметничких интересовања, САД, Шведске, Норвешке. Жао ми је што сам у Фиренци боравио само пет-шест месеци, да бих осетио дух града. Цео дан сам проводио на академији и таман кад сам почео да говорим италијански – отишао сам у Јапан.

Признајем сликару да волим јапанску књижевност, особито Мишиму и његовог „Морнара кога је одбацило море” и питам шта га је прво фасцинирало у Токију? Које су разлике у односу на Европу?

– Очекивао сам да је Токио сличан Њујорку, међутим, сви људи које сам сретао били су Јапанци. Фасцинирао ме је ритам живота. Јапанци су научени да поштују простор и време друге личности. Милиони људи дневно прођу кроз Токио, али се гужва не осећа.

Настављам причу са Миленком подсећањем да је уметност Јапана утицала на импресионисте, Манеа, Ван Гога, Монеа, хаику на бројне европске песнике између два светска рата?

– Мане је имао збирку од 240 јапанских радова. Први сликар који ми је био занимљив пре одласка у Јапан био је Риохе Којисо. Хаику је песнички жанр којим се Јапанци баве као хобијем. Неком приликом док сам сликао напољу, један фини јапански господин ми је пришао и посветио хаику. Желео је тим гестом да изрази очараност мојим цртежом.

Изненадио ме, присећам се и кажем сликару, несвакидашњи хаику:

*Шоља чаја у промрзлих прстима
треба ли више за срећу*

или онај о мистерији љубави:

*Свој мирис пружа ономе ко је сломи
грана у цвету.*

Јапанци поштују природу, кап воде, дрво, расцветале трешње?
– Будистички и шинтоистички храмови окружени су савршено уређеним парковима – потврђује Стевановић однос Јапанаца према природи као Божијем делу. – Мој факултет се налази у Самари, познатом по трешњином цвету. Испред капије налази се једно прастаро дрво, посађено пре оснивања универзитета.

Посматрао сам током мог боравка Јапанце који су га умотавали у неке облоге и лечили покушавајући да га одрже у животу, а ми у Србији гледамо како се секу стари храстови око којих се скупљао народ. Постали смо егоцентричан свет и тек млади данас постају свесни да уништавање природе значи уништавање човековог живота на земљи. А Кјото посећују милиони туриста да би се дивили трешњама у цвету.

Занимљиво је, рекох, да се православни монаси и јапански уметници у прошлости нису потписивали, што говори о сличном односу према божанском реду?

– Усвајало се и име мајстора од кога се учио занат – прича сликар.

Јапанска уметност је подељена на уљано сликарство, које сматрају западним и Нихонга које наставља традицију вековима чуване јапанске уметности.

Покушавају да је очувају.

Нихонга се слика мешавином туткала и пигмента, а корен реч иваеногу је од ива – камен, а еногу – пигмент.

Да би се сликало том техником (што је особита философија која невазилази моје знање) мрвиле су се одређене боје камена и пигмента различитих боја. Није их могуће мешати једноставно као уљане боје. Рецимо, не могу се помешати бели, плави и црвени каменчићи, сви морају да буду исте структуре и величине. Плави лазур је доста скуп, мада се сад користе замене за неке од традиционалних боја пигмената. Ми смо се у неким радионицама уљаног сликарства упознали са тим технологијама.

Часак касније запитах на чему Јапанци сликају?

– На папиру и свили. И ја сам пробао све технике, сликао на свили и папиру, а онда се пребацио на сликање мастилом. Нисам желео да студирам јапанско сликарство, била би то имитација њиховог рада и готово немогуће је набавити природне материјале из Јапана, те углавном радим воденом техником, аквареле.

Миленка Стевановића је особито импресионирао уметност цртежа, скицен-блокова, Шоен Уемура, уметнице која је одрасла у Кјоту пре рата. Токијски универзитет уметности има неке од њених

великих слика на папиру, видео је колико је она студија правила за једну слику, један покрет, прочистила контуру. Као и Модилјани, ова јапанска уметница радила је много студија да би онај последњи рад био савршен.

Питам га како је дошао на идеју да слика продавце рибе на старој јапанској пијаци Цукиђи у Токију?

– Желео сам да сликама дочарам атмосферу старог Токија. Цртао сам и сликао разне пејсаже, архитектуру, занимљиви су ми били и њихови ликови.

Не користим фотографске референце као многи савремени уметници, сматрам да копирање фотографије уљаним бојама није уметничко дело, већ сам све те људе на пијаци обукао у њихове костиме.

Лако је прецртати фотографију, теже је направити студију, ухватити покрет кичицом. Стара рибља пијаца Цукиђи била је пред затварањем кад сам стигао.

И ја сам неколико месеци цртао на пијаци да бих је насликао у уљу. Цукиђи рибља пијаца изграђена 1926. године близу Токио станице, после разорног земљотреса који је тада погодио Јапан. Имала је низ старих кафеа.

Недавно је пребачена у други крај града, али је изгубила традиционални дух.

Седећи између тезги уметник је радио најпре скице, онда нашао један од тих локала који му се посебно допао а затим свакодневно долазио, тако је настала слика „Рибља пијаца Цукиђи”.

Занесено сам гледала ову слику, кажем, и питам зашто јапанска уметност, блиска кинеској, нема перспективу? Да ли је то у вези са религиозним идејама будизма и шинтоизма, с другачијм осећајем за несхватљиво?

– Не знам да ли знате – пита ме уметник – какву је фасцинацију изазвало јапанско сумија сликарство у Метрополитену, нарочито слике Такуа о борби петлова на издуженим форматама?

На мој приговор да је борба петлова симболичан мотив присутан и у европском сликарству, Стевановић одговара да није толико битан мотив.

– Све је у начину – понавља.

Пажљиво слушах затим причу о суми-е сликарству, изузетно прецизној јапанској техници, великих формата, сликаној нијансама црног мастила, толико експресивном да делује као калиграфија. Поредити водене технике сликања на београдској Академији и оних у Јапану, млади уметник истиче огромне разлике између европске и јапанске уметности која је сва оријентисана према различитим врстама папира.

– Папира?!

– Јапанци су далеко отишли у погледу израде и финоће папира. Две године у Токију провео сам сликајући аквареле на папиру паралелно са сликама у уљу, портретима, пејсажима. Јапанске слике мастилом и акварел не трпе промене и уметник мора да се помири с тим да је сваки потез коначан, а грешке се не могу исправити.

Мислим да се слична философија може применити и на уљану слику.

И за уљано сликарство битно је да површина слике говори ликовним језиком Лепоте.

Сликање акварела и сликање мастилом – рече – савршене су технике дисциплиновања воље за рад на уљаним сликама.

Незаборавну Стевановићеву плаву вазу с плавим цвећем насликану свим нијансама плавог мастила доживела сам као мирис тек процветале руже у некој изгубљеној башти преко које је прешла сенка, мисао о пролазности.

На истом универзитету у Токију студирала је јапанску графику и литографију Симони Филипу, сад професор графике на Универзитету у Никозији.

Десила се љубав и за срећан пут у Европу професор им је поклонилу јапанску пресу.

Последњих година Миленко Стевановић и његова Симони живе на релацији између Београда и грчког острва.

Призор прекрасне Симони у атељеу, Стевановићево ремек-дело, открива да је наш сликар на путу ликовног сазревања, у потрази за властитим изразом, савладао и геометрију.

Благи светлוצави ваздух дише и плави Симони концентрисану на свој рад за столом.

Стиче се утисак да божански дух прожима сваки предмет у атељеу и додирује трансцендентно.

И колорит сликаревих портрета жуто-црвених, зелених, смеђих или тонова од беж до боје кајсије магично привлачи посматрача неочекиваним и свежим језиком Лепоте.

Миленко Стевановић припада ликовним ствараоцима који узбудљиво сведоче о смени генерација у Београду потпуно мењајући некадашњу представу о сликарима: лепо васпитан, академски образован, улива поверење, одише једноставношћу, те као такав слободан да својим даром и духом обликује своје снове.

На мој коментар да га сматрам најбољим међу београдским сликарима млађе генерације који нас спајајући далеки Исток и Запад уводи у светске токове уметности тихо одговара:

– Има много талентованих људи!

Ђорђо СЛАДОЈЕ

ЛИРСКА ПЈЕСМА И КАРНЕВАЛ УТВАРА

(Мирослав Алексић: *Кафкино матурско одело, Православна реч, Нови Сад, 2021*)

Има Мирослав Алексић једну, давно написану пјесму, под насловом „Стање“ коју волим и често цитирам. У њој се говори о томе како неки неименовани они, (а можемо бити и ми, па чак и сам пјесник), покушавају да распире ватру, али им то никако не успијева, иако имају све што им за то треба – од угља, високе пећи до обучених ложача, па пјесник на крају резигнирано закључује како све и даље мирује и „никако да повуче горе.“ У Херцеговини кажу да се ономе коме се не да ватра, ни мајка није обрадовала.

Након двадесетогодишње ћутње, или ако хоћете стваралачке кризе, ево срећом, је повукло, баш добро повукло, најприје у књизи *Оскудно време*, па затим у *Непоновљивом коду, Арапском капричу* и најзад у *Кафкином матурском оделу*, књизи која је награђена *Змајевом наградом* Матице српске. Јован Делић би рекао – ни бољих књига ни лошијих наслова. А ја сам то себи разјаснио помоћу Херцеговаца међу којима, нећете вјеровати, има и добрих људи али, по невољи, носе ружна презимена, од којих је нека зазорно јавно и изговарати. Уосталом, све се, па и књига, мора некако звати, а зашто не и *Кафкино матурско одело*. Колико ја познајем Алексића, овај наслов, иако није најсрећније одабран, није ни насумичан и требаало би, ипак, да на неки начин буде знаковит, односно индикативан, како би Срби рекли, и да нешто од садржине књиге барем наговијести, тим прије што је овај пјесник већ одавно у стваралачком разговору са Кафком и не би се с њим тек тако поигравао. Кафка се, међутим, појављује само у наслову и истоименој уводној пјесми, у којој му, у мајчином присуству, кројач узима мјеру за матурско одијело – професионално, рутински али и грубо, за Кафку и превише. И ту се његова улога завршава. Али се она нелагода из кројачке радње шири и преображава у кафкијански свијет који симболизују процес и замак, у бирократску стварност у којој се јадно чељаде, односно људска јединка, усамљена и пометена индивидуа копрца сведена на безначајну појаву. И то стање траје тако дуго и већ смо се на њега навикли и огуглали да скоро и не

примјећујемо како смо оно Кафкино одијело готово издерали на орвеловској фарми, гдје смо морали у извјесној мјери поживотињити, да бисмо опстали. И опстали смо у стварности која се неосјетно мијењала и у којој смо углаво преображени, можда не сасвим у кукце и свиње, већ у нешто још страшније, о чему Мирослав Алексић пише у можда понајбољим пјесмама ове књиге.

Иако се добро сналази и у строгој форми, ипак је „калуп осећајности“ овог пјесника слободни стих, пажљиво изнијансиран и озвучен фином и одговарајућом унутрашњом мелодијом. Критика је одавно утврдила да је Алексић претежним дијелом пјесник културе и високог општег и књижевног образовања, што му омогућава да се лако креће кроз нашу, али и свјетску књижевност, историју и митологију, нарочито старогрчку и да симболе књижевне и митолошке, алузије и парафразе инвентивно уплиће у своје стихове. Мени се чини да су поједине пјесме у *Арапском капричу* претрпане управо таквим симболима, док су у овој књизи они пажљивије бирани и сврсисходније уполсени.

Мирослав Алексић је, у најкраћем, пјесник учености и надахнућа, изразите духовне и језичке концентрације, отворених чула за веристичке детаље, али и за метафизичке доживљаје; пјесник живе и свјеже имажинације коју под контролом држи нека врста увијек будне лирске интелигенције.

А да истинске поезије, чисте лирике има и без крупних симбола и пројекција, алузија и парафраза, показују пјесме о болу и тузи за ближњима, као што је, рецимо „Преферанс“ гдје пјесник дијели карте и онима којих више нема, или пак, још боља, пјесма „Портрети“ у којој покушава да изобрази портрете оних „које смо одабрали / да с њима препознамо / значење света / изван самоће“ и то тако што ће истинске тренутке живота спојити замишљеним линијама, као звијезде у сазвијежђу. Ове пјесме показују како се дубоко лични бол и туга могу саопштити без патетике и сувишне сентименталности. И та једноставност, да не кажем и објективност, чини ове стихове дубински потресним. Оваквим чисто лирским стиховима украшено је, пажљиво и суптилно *Кафкино матурско одело*.

Можда би ипак било боље да сам запис о овој одличној књизи почео од њеног посљедњег, носећег циклуса под насловом „Шишарка“ и од истоимене антологијске пјесме. У први мах се учини да се о таквој обичној и познатој ствари, нема богзна шта рећи. Али пјесник ће управо ту у једноставном, обичном и готово баналном пронаћи симболичке залихе и „изненадити нас познатим“: „У свакој семенки ладица / у свакој ладици порука / у поруци пише: / Пасти на земљу и чекати кише...“

Шишарка мора, по вишњем налогу, пасти на земљу, и то чини сваког прољећа, да би из ње никао и, бодрен пјесмом, растао „мој зелени боре“, да би се, дакле, упркос свему обнављао живот. Шишарка потврђује да је све повезано не само суматраистички лелујаво, већ чврстим природним односно божанским везама. И кад вам се учини да се пјесма о неуништивој шишарци завршава, пјесник ће направити обрт и преко митског превоја (Алексић не може без таквих упадица)

односно Диониса и његовог штапа са шишарколиком репликом на дршци, стићи до човјека уопште и сваког појединачно који у мозгу, ту између очију има малу жлијезду у облику шишарке – „пријемник и предајник / наших љубавних порука / које не знајући, у сну / са Свемиром размењујемо“.

А на јави или пак „међу јавом и међ сном“, из те својеврсне лирске централе пјесник размјењује поруке у виду стихова и са собом и са свијетом. И са пјесмом у коју не улијеће на Пегазу, већ искорачује у њу као са папучице воза који убрзава између „постојања и путовања“, сјећања и заборава, вјечности и пролазности, између...

Ту су и поруке и цедуљице послате пјесницима, чија се судбина од памтивијека не мијења – Драинцу, Везилићу, Раичковићу, Лалићу...

Те пјесничке поруке стижу и до неких светих мјеста и личности, у обезбоженом свијету – до Савине, Пребиловаца, чак до Кубе у којој је можда спас, до самог Христа затеченог у Гетсиманском врту, Светог Јована Претече и других.

Пјесник се препири и са својим двојником, односно егом, том „саможивом хуљом“, са моћницима и господарима свијета и наших живота, а обраћа се рецимо и Чарлију Паркеру и Петру Пану као митским ликовима нашег времена.

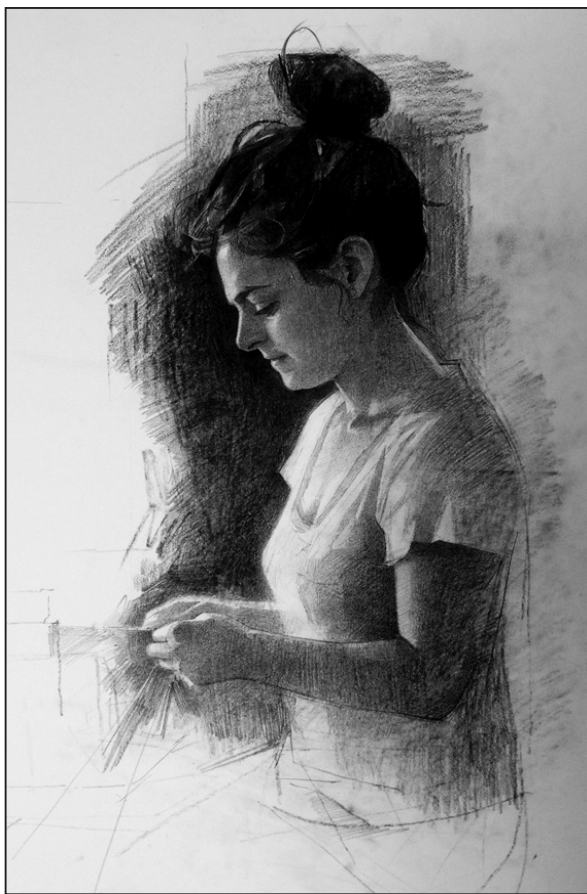
Поруке су упућене и свијету у коме се, као у пјесми „Смрт Петра Пана“ поништавају све разлике и појединачна својства: „Конечно ће се све изједначити. / У као небо модрим маскама / И рукавицама / Умиљато ће цвилети / свеопште ништа. У „Песми полуделих делфина“ читамо о стварности из које је извучен ваздух, коју вирус преображава „у трску која немупшто шушти / на неком будућем ветру“, док се милијарде рукавица пресијавају у океану, а „аватар уклетог крузера, / за кога нема пристаништа, / прати песма полуделих делфина.“ У поређењу са оваквим свијетом, онај кафкијанско-орвеловски изгледа готово идилично. О томе свједочи и пјесма „Година лапота“.

Лапот је и код наших пјесника све чешћи мотив, иако антрополози и етнолози нису код Срба нашли овај обичај ритуалног убијања старца. А он се изводи, уз алиби, како старце у ствари убија хљеб који би још да једу, а више нису кадри да га зараде. Савремени, планетарни лапот се не изводи само због хљеба, већ се старци убијају као носиоци знања и скуства, као памтеници и свједоци да постоје други и другачији свјетови. Они морају бити уклоњени како би несметано могла да траје програмирана садашњост као рђава бесконачност у циновском карантину у којем је све што се миче подвргнуто строгом аудио-визуелном надзору.

Ту је, да не заборавим, и „Скаска о галебу“ из циклуса „Олово и улов“, такође антологијски вриједна пјесма у којој је пјесник угледао, негдје у ченејском атару галебове, како „чисте њиву“. Галебови као симболи витештва и слободе, лета и љепоте преображени су „у бедно јато пешака“ у жалосном прехрамбеном напору: „слепљених крила до ушију / блатњавих ногу до колена / суморнога срца до небеса“. Уз то, ако није сувишно рећи, они су једва достојни овог

неправилног десетерца који призива њихову бившу славу. Несрећнији и од Чеховљевог, ови галебови посредно али упечатљиво симболишу вријеме у којем живимо и све је више оних, не изузимајући ни потписника ових редова, који неодољиво личе на ове тужне птице.

У „Новогодишњој“, претпоследњој пјесми у књизи, налазимо и ове стихове: „Уместо песама / птице певају рекламне слогане / бајалице и разбрајалице. / Ти спушташ главу на јастук / и мислиш: / Строго жанровски гледано / живот можда и није лирска песма / него карневал утвара.“ Можда би се на тај сабласни карневал могло баш у Кафкином матурском одијелу (са шишарком у реверу) које чека, ипак не случајно окачено на насловној страни. А маске већ имамо и Бог зна да ли ћемо их скинути прије него нам са лицима срасту.

Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло

*ЗАШТО СВИ, КАДА ХОДАМО,
ДОДАТНО ВИТЛАМО РУКАМА?*

*(Срба Игњатовић: Прави живот господина Стајница, Пресинг,
Младеновац, 2020)*

Књига кратких прича која би могла бити и роман – река *Прави живот господина Стајница* Србе Игњатовића, истинско је ремек-дело поменутих жанрова, надопуњују се и изграђују, преплићу и заварavaju траг. На час провејава поезија. На други поглед то су социолошко – филозофске новеле. Оперета такође. Шта се све пред очима пажљивог читаоца не одиграва приликом читања ове књиге, тешко је побројати. Присутни су и Јозеф К, „Јубилеј господина Икла”, војник Швејк, „Миле против транзиције”, Васа С. Тајчић и бројни други ликови који блесну током читања. То су, без сумње, одједи нашег искуства. Добро је што књиге и даље имају ове особености, то значи да читалац има тачку ослонаца, иако постоје и неке друге књиге, неупоредиве са било чим, а прехваљене ничим.

Илустрације ради, навешћемо неколико цитата који ће нам казати нешто више о смеровима и путањама који нас очекују: *Пристојан човек, сматра господин Стајниц, никада не псује. Ма шта се догађало, ма какве муке или неправде трпео, неће дозволити да га обузму бес и гнев. Роптаће, јасно, ако баш мора / О темпора, о морес, рекао би тим поводом господин Стајниц посежући за мудролијом набубаном у гимназијским данима / За разлику од докоњака и припростих радозналаца – оних за које је давно речено да свој хлеб једу а туђу бригу воде – господин Стајниц се труди да не обраћа пажњу а још мање се, незван, укључује у туђе разговоре... / На семафору се појавио зелени човечуљак и господин Стајниц је сместа, пратећи колико секунди има на располагању за прелазак преко коловоза, кренуо на другу страну улице... / Мали човек, погружен, сам обува ципелице. Седи на ивици кревета, гледа у под и чека... / Зашто сви, када шетамо, додатно витламо рукама?*

Господин Стајниц обрео се у данашњем времену, мада имамо утисак да се његов живот истовремено одвија у капитализму и социјализму, у Европи и код нас од 60-тих до пре неки дан. Стајниц

је путник кроз време, тек да нас подсети да се мало шта променило у свету, у нашу корист. Он, заправо, живи вечно, чак и када умре. Чиновник *Намибијске банке* чије име сугерише земљу порекла иако са њом нема никакве везе, већ ће бити да је то каква ћерка-банка или посестрима банке која се попут Феникса воздигла на згариштима домаћих банака које смо да л' запалили или утрнули, чини се сада свеједно, и које су ту да остваре снове нас, жељних демократије и кредита. Поготово оних нас које је неко убедио да те кредите нећемо ни враћати. Држава можда, али су наивчине одавно остале без филера. У том окружењу ради и послује главни јунак ове књиге.

Уважени господин Стајниц пун је изненађења, као цепови бабских кецеља у којима има ораха, жице и вунице, кључева и шпенадли, шнала... Иако делује као сваки други самац, бирократа и филозоф доколице, из њега ненадано избија палета личности, занимања и интересовања на којима би му позавидели антички филозофи, али и Кант и Шопенхауер који му се често јављају, и у животу појављују тамо где их сигурно није очекивао. Да ли то претпоставља његов живот по мерилима поменутих филозофа? Не, јер већ у наредним догађајима исијавају класици књижевности и музике или све личи на нагваждање г-ђице Дејзи у њеном аутомобилу који крстари широм америчког југа. А опет, Стајниц није нико други до ми сами, у њему, што би се рекло, мултипликовани.

Запитаће се читалац има ли Стајниц ишта оригинално у себи? Нешто по чему би био достојан једног оваквог књижевног дела? Има, али неће да каже. Свој самотан и досадан живот са једне, банкарски неуверљиво узбудљив, са друге стране, одржава посебним ритуалом: праћем руку током паузе коју друге колеге користе за ручак. Где, онда, господин Стајниц живи у нама? То је онај део нас склон честој *громогласној ћутњи* коју бранимо флоскулом *мислим се у себи*. Реплика сустиже реплику, као прича причу. У том и толиком обиму треба да препознамо себе.

Питка и духовита књига, рекло би се. Али, ова књига то није. Она је горак и дубок еквивалент *логичном следу догађаја* у коме је усамљеност главног јунака, рецимо и то, плод асоцијалне природе свеколиког окружења, а не особне, како нам се учинило, природе господина Стајница. Једини његов пријатељ утапа се у мајчиној болести, баш као и сам Стајниц у мајчиној посесивности и њеном наопаком искуству, недореченом, проклијалом помоћу неостварених жеља. На то све треба додати час чиновнички поглед на свет, час неспутану жељу за слободом. Мада нас Фројд подсећа: *Већина људи у суштини не жели слободу, јер она подразумева одговорност, а одговорност већину људи плаши*. Нисмо ли сви понекад такви? Нисмо, ускликнуће онај који се познао или онај који књигу није разумео, а потом, приликом вечерње шетње строго ће водити рачуна да се не судари са лелујавим слепим мишем, за кога је чуо на једном равнотемљашком порталу, да преноси корону, иако он лично у то не верује, али ђаво ће га знати.

Срба Игњатовић одличан је писац из још једног разлога, а то је што у овој књизи не осећамо присуство писца. Ток је препуштен

читаоцу и зависи искључиво од њега. Да ли је Стајниц заиста главни лик? Какав год одговор да дамо на ово питање нећемо погрешити. Несумњиво, писан руком мајстора, *Прави живот господина Стајница* наставиће да живи дуго, не само зато што се са њим путује кроз време, већ и зато што се ништа ново не дешава у човечанству. Осим, можда, једне ствари. Наиме, господин Стајниц умире на свом радном месту, у банци. Директор не би да поквари празнике одговарајући на питања полиције и здравствених радника, јер то, пре свега, није добро за његову каријеру и бонус поене. Након дугог промишљања, облачи несретног Стајница у Деда Мраза и оставља га у излогу банке да светли као реклама, и *позива* нове коминтенте да се јаве после празника. И онда нека још неко каже, па и ја сам, да се ништа ново у свету не дешава. Ето, и то се десило.

траг ишчитавања – Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло

Ксенија КАТАНИЋ

ВИСОКА ВИНУЋА СРПСКЕ ПРОЗЕ

(Милан Мицић: *Дуго путовање у Табану: северна прича*, Зрењанин, Нови Сад: Агора; *Будимпешта: Српски институт*, Нови Сад, 2020)

За интелектуални профил Милана Мицића (Зрењанин, 1961) карактеристична су два подручја стварања, тачније две дисциплине: историја и белетристика. То, другим речима речено, значи да је у свом опусу укрестио два (двооблична) талента. Са једне стране, стваралац високог научног образовања и енциклопедијске културе (Мицић је доктор историје), у својим историјским делима показао је велику ерудицију. Као страсник науке и знања, методолошки истанчано разматрајући документарне чињенице, нарочито је заокупљен тражењем узрока историјских промена. Својим ерудитским медитацијама унео је драгоцену светлост у тумачења многих историјских збивања. О Мицићевој научничкој виталности најречитије говори његова историјска библиографија од преко 40 књига. У њима настоји да, како се то популарно каже, ствари изведе на чистину, тј. да их демистификује до последње инстанце истине (општепознато је да је, на пример, пасионирано и систематски, писао о добровољству, обелоданивши многе давно заборављене податке). Са друге стране, пишући са завидним надахнућем, и у литератури је одавно стекао висок лични углед, који је потврђен и бројним признањима и наградама. Својим причама и новелетама направио је искорак из традиције српске прозе, утиснувши им печат изузетне индивидуалности.

Лирска петраркирања

Подсетићемо, овом приликом, на Мицићеву збирку песама под насловом *Зове се Брана* (2017), која се издваја својом особеност обоженошћу. *Зове се Брана* има животописну основу. Посвећена је песниковој супрузи и животном сапутнику, идолопоклоњења достојној Брани Мицић. Поета са заносним жаром потеже своју лиру да изрази најдубље емоције свога „ја”, интимну логику срца. Збирка има валентност исповести. Мицић је свио венац рефлексивних стихова,

формализујући их у поему о љубави – најснажнијој надахнитељници. То је, у невезаном стиху испевана, поезија топле душевности, у којој је, кроз личну емоционалну емблематику, Мицић открио целу скалу своје психолошке осећајности. Сва сублимно исповедна, збирка у сржи носи поетске медитације о љубави као најснажнијој животној моћи, као стању духа које свагда озарава и преображава. Збирка *Зове се Брана* афирмише радост љубави као највишег смисла човековог трајања. Окренут сопственој интими, песник непрестано шири радијус својих осећања. У високолирској атмосфери открива духовну повест брачне љубави, у којој посебно плени Бранин племенити портрет. Емотивне тензије непрестано узрастају. Опевајући своја искуства љубави, Мицић негује деликатан трубадурски став. Бити завољен и завољети највећа је срећа, при чему у песмама нарочито плени атмосфера платонизма. Одајући тајне своје душе, песник истовремено открива све гаме претежно платоновске емоције. *Зове се Брана* импонује петраркирањем (инкантација песама је химничка), у коме има и одсева еротског. И ова збирка је доказ да у љубави човек поседује себе у другоме и да, у жудњи за целином, своју половину бића пројичира у другобивство. Песникова осећања се успињу до крешенда. Он је захвалник, оданик и заклетник на вечну љубав.

Најбитније је поводом ових стихова нагласити да је сан органски фермент ове уметности. Кроз надреалне сневне слике – основни песнички знак – дакле кроз заумље, сазнајемо шта се све збива у песниковој медитацији и сентименту. Мицић у стиховима штедро расипа неуобичајене метафоре. Спретно импровизује инвентивну игру речи, прави језичке иновације, што умногоме доприноси углађеној култури стихова и њиховој нежној фонацији. Битно је нагласити да ова Мицићева збирка показује да су реноме песника и реноме приповедача комплементарни. До данас непрекинута стваралачка нит, уствари, директно води од љубавних стихова узвишене елоквенције, до приповедачког опуса. Мицић је под окриљем љубави створио вишедимензионалан литерарни свет: љубављу окриљен, он се од поезије окреће приповедаштву, и у њима метафизици и епифанији бескрајности.

Од факције до фикције

Живог духа и велике интелектуалне радозналости, Мицић је, у простору српске постмодерне, саздао и оригинално приповедачко дело. У њему је, као акрибичан аналитичар, обелоданио своја дубока онтолошка размишљања. То нису стандард-приче, рутинерске ни клишетиране. То су атрактивне и експресивне приче. Једно посве иновативно третирање прозе, које не може да се пореди са другим остварењима на српској књижевној сцени. Мицић се посветио изазовној књижевној форми – краткој причи – која је са њим добила на виталности. Аранжиране са заводљивом инвенцијом, ове short story несвакидашње интензивности, прегнантне су смислом и конзумирају се такорећи у једном даху. Показујући све дарове ауторове стваралачке моћи, најновија троделна збирка приповедака

Дуго путовање у Табану обухвата циклусе „Дубине”, „Самоће” и „Одласци”. Издавамо неколико наслова приповедака, на пример: „Сан”, „Сеоба”, „Сентандрејски берберин”, „Северни друм Краљевића Марка”, „Дуго путовање у Табану” и др. Приповедање се оснива на комплементарности онтичко-историјског и емпиријско-метафизичког схватања живота. Очито је да је, у сталном контакту са духом повести, писац профилтрирао своја историјска искуства (карактер историје је, као што је познато, виртуалност), показујући да пише присно спојен са прошлошћу. Као доказ широког распона креативне инспирације и имагинације, свих 11 по форми претежно краћих приповедака и новелета, везане су за историју и судбину нашег народа у историјским координатама Аустроугарског царевинства (у временском периоду од 15. до 20. века; последња прича под називом „Ловрански ноктурно” посвећена је дешавањима у 20-тим годинама 20. века). Загледан у поноре прошлости, Мицић отвара екран на топографски оквир Севера – непресушног врела уметничке инспирације – и догађаје који су се одвијали у *вреви историје која искривљује лица*. Јер, после изгона са Косова и Велике сеобе (1690), на челу са патријархом Арсенијем III Чарнојевићем (запатријаршио се 1672.г. у Пећи), Срби су у рубним подручјима АУ нашли обални спас. *Сеоба од Пећи до Будима чинила му се као безгласни ход под водом. Кад би затворио очи, све што се брзо и неочекивано догодило његовом народу изгледало је као три даха сна и мучно путовање празнином*. Мигранти су за собом оставили драге крстове завичајног гробља (*Север је био хладан и празан, неодгонетнут, недосегнут. Кренули су ка њему опремљени са храном, златом и коњима*). Идући северним друмом, понели су патриотску тугу сеобника и своје иконе-заштитнице. Крајња северна граница до које су доспели у тадашњој АУ су топони: Српски Ковин, Сент Андреје, Табана, Чепела, Ловре, где су доживели национални процват: затемљили горостасне лавре – *вертикале светлости* – где и данас старешинствују српски светитељи и вибира мистика стародревности. Изидали витке звонике и торњеве, у којима, пуни магичне лепоте, тихују олтари и фреске. И где, без надгробника, и данас почивају њихови земни остаци.

Дуго путовање у Табану је палимпсестно штиво у коме су васкрнуте слике давно проминулог света. Готово са тематском опсесијом, аутор истражује историјски, етнографски и социјални контекст. Оживљава историјски спирит, из кога се чита историја српске душе. То су, у снажном даху и маху, промишљања онтолошке бити српског бића и идентитета, у додиру са мађарским народом. Мицић кроз лавиринте збивања приповеда замршену драму постојања и опстојања српског национа у новом, етнички мешовитом окружењу. Требало је ускладити два различита судбоносно испреплетена ентитета. Превазићи и синхронизовати националне, религијске, менталитетске и језичке антагонизме. И, у суживогу, сачувати српски идентитет и етос, истрајати у очувању сопствених *кућа чији се темељи померају*.

Свака ова прича хладних нијанси је, уствари, трагање за идентитетом у K und K координатама. Стваралачки волумен добиле су теме самоће, различитости, сеобе, управо теме које легитимизује и постмодернистичка књижевност. Приче су то о осамности и самотовању, о индивидуалној и колективној самоћи (*градови поседују самоћу, као и реке, планине и мостови, села и дворци окружени ливадама и водом, као и топли ветрови што дувају у капљицама месечине*). Под окриљем меланхоличке сензибилности, Мицић, вођен снажним надахнућем, осветљава сва тамнила и жртве, све олује са којима се српски народ суочио. Дочарава их у мартиролошком кључу, као талас избеглица, изгнаника и потукача, који су пружали војаштво за туђе интересе и под туђим заставама. Мицић своје приповедање често театрализује. Пред читаоцем узиграва суморно позорје, кад је на сцени било гушење српске националне свести и кад је, после *Бонапартиних ратова*, дошло до револуционисања духова и друштвено-политичких борби у Хабзбуршкој монархији. Бескомпромисно одани слободарској идеји, Срби тада војују и за културу и за матерњи језик (јер онтичко одреди свест једног народа), који су им били ускраћени.

Како тече приповедање?

Са референцама на емпиријску стварност, Мицић обично контурира једну „кришку” живота коју ставља у средиште нарације, што и јесте узус парадигматике кратке приче. Полази од емпиријске грађе, од проверљивих чињеница. Дакле, од факције. А то значи да приче имају историјско утемељење и да су прошле ферментисање садржаја. Имају историчку, односно документарну подлогу: то су реминисценције на војно-граничарске теме (Мицић исписује својеврсне граничарске хронике). Али то нису у обичном смислу логичне приче. Приповедање, на пример, почиње са прецизним датумима и у реалистичком декору, а потом се помера у просторе фантастике. Матица ирационалности се, у концентричним круговима, шири, што и доприноси зачудности и онеобичности казивања. Пуне мистичке тајновитости, ове приче имају ирационални предзнак: смењивањем стварности и нестварности постиже се упечатљива иреална боја приповедања. Ствара се фантастички климат за продор у паралелне светове, окултизам, метафизику. Оно тече ван логике догађаја у стварности, али му се не може одрећи реалност. То су психолошки обојене приче, у којима писац, са временско-историјског гледишта, прелази на психолошку мотивацију догађаја, хватајући ритам и акценте свести својих јунака. Мицић никад не запоставља аспекте њихових унутрашњих догађања. Откривајући пулсације психичког бића читаоца вешто заводи тајанствима која одговарају магијском реализму. Садржи више приповедних свести или се субјективност писца укршта са гласовима ликова.

Бајколике и митолике приче

„Дуго путовање у Табану” је фино ткање збиљоликог причања, у коме егзистира тоналитет бајки и скаски. Причалац нас уводи у свој свет страсног сањача: Мицићеве приче су блиске сновима. У њима има лирике, има унутрашње поетичности. Прави темељ приповедачког устројства – наглашавамо – заправо је онирика (једна од приповедака носи наслов „Сан”). Приповедање тече у датама ониричког надахнућа (*три сна која пролазе зеницама*), које га, у ствари, и суштински индивидуализује. Испуњене су флуидом који потиче из уметникове подсвести, јер је Мицић имагинативац. Он каледоскопира своја сновиђења, која су угаони камен приче „Дуго путовање у Табану” траје као наративна игра реалног и измаштаног. Аутор се у причама узвине у фантазије, отисне у снове, служећи се језиком подсвести. „Дуго путовање у Табану” има облик фатаморгана и сневног (реч је о заум-сликама). То је надреалистички сомнабулизам, који фабулирање непрестано води у фантастичком смеру. Тачније речено, ширећи растер имагинације, причалац из факције прелази у фикцију да би просочио своје приповедање. Као маштач надреалистичког смера, аутор је саградио заправо својеврстан мистички систем слојевито наслаганих времена. То су приче свежих визија, јаким боја, драматичних бљескова. Маштовит узлет у паралелне светове стилем магијског реализма. Приповедање каткад наликује и халуцинаторним стањима духа: стилем надреалија и митова тече у фантазмагоричном току. То су приче тајанстава и ирационалних сугестија, повезаних и са метафизичким контекстом. Проза блиска уметности бајке.

Критика је истакла да, на први поглед, Мицић своју музу потчињава разноврсним утицајима. Књижевну вештину, природно, учио је и из блага народних умотворина (често пише напојен и народним предањем). Неоспорно, део свог угледа дугује наслеђу, на пример, романсијерству Милорада Павића. Свакако је, као и многи други ствараоци, дужник и павићевске литературе. Али, много више, има референци на Иву Андрића, Горана Петровића, на Библију, на пример. Своју инспирацију, чини се, нарочито дугује Милошу Црњанском: изнедрио се, како се то каже, из његовог шињела. Указали бисмо на Црњанског као најјачег ментора и инспиратора: рекло би се да су најрелевантнији црњансковљеви дамари. И у приче новосадског аутора спонтано су се инфилтрирали многи судбински догађаји и војинствовања којима се и Црњански у својим романима бавио. Надреалистички контекст прича открива да је, у извесном смислу, Мицић и борхесовац и маркесовац (као страсном читачу Борхес и Маркес су му омиљени аутори).

Недвосмислено се ипак осведочавамо да је Мицић апсолутно свој. И по најунутрашњијим кретањима духа, и по полиперспективизму приступа, и по препуштању хипнози сновне игре, и по парадоксалном духу, и по мистичкој вредности бајке, и по атрактивности и чудовитости приповедања. Мицић је заправо лиценцијент мицићевске бајколике и митолике кратке приче, у којима се, како је већ наведено, из

реалистичког живота, узноси у фантастику, од историјске реалности, уздиже над историјски хоризонт – у трансисторију.

Надзбиљске чари прозе

У чему су дражи Мицићевог стила? Он је у својим приповеткама више симфоничан, а мање наративан. Затим, са заносом комбинује логику и имагинацију. Најзад, даровито рукује и драмским интензитетима – често инсценира театар. Реторика им је неуобичајена, егзотична. Заплени онеобиченим опсервацијама, осваја парадоксима, у којима се докидају разлике међу феноменима. Са много артизма жонглира чудима и изненађењима, изокреће нормалан поредак ствари, водећи у њихов иреални идентитет. То утиче и на колор реченице, која се, често ван конвенционалне логике, креће у ексцентричном и неочекиваном смеру. Она се врло често пројектује из ирационалног, као конститутивне детерминанте и извора Мицићевог филозофског доживљаја света. Ослобађајући реченицу од скрупула логике, аутор, на пример, у приповедању, прибегне онестварењу ствари, које најчешће стоје у загонетном и фантастичком односу (читалац је тако готово обајан магијом чуда, мистицизмом, окултизмом, езотеријом). Негујући ониричку сензибилност, приповедање се уздиже до наддимензионалног, до надзбиљског. Неодољива драж је заправо у езотеричким пробојима: аутор радо метафизицира збиљу, што све доприноси пуноћи и вишебојности приче. Уокриљене меланхолијом и опоетизоване, ове приче су прави изазов за читаоца.

Дакле, *Дуго путовање у Табану* је посве индивидуалан креативни рукопис. Проза је то оригиналног прозаисте, писца са духовном констелацијом сањара. Он пише у оквиру историјских аспеката, али, у суштини, истовремено детектује и стварност и њен привид. Реч је о меланхолијом прожетим ониричким стањима, о надреалистичком аранжману причања. У малом формату створити илузију живог организма, са лакоћом се поигравајући са фабулом и читаоцем (као и својим сновима), чини *Дуго путовање у Табану* високим винућем српске прозе.

Цвијетин РИСТАНОВИЋ

ЛИРСКИ НАДАХНУТЕ МЕДИТАЦИЈЕ

(Давид Кеџман Дако: *Наспрам дрвета које светли*, Издавач: Задужбина
Јакова Игњатовића; Будимпешта 2021)

Књига Давида Кеџмана *Даке Наспрам дрвета које светли* збирка је импресивних медитација о свијету у коме аутор живи. Њена тематско-мотивска грађа сложена је у девет поглавља карактеристичних наслова: „Изненада / Одасвуд“, „У дослуху“, „Над амбисом“, „У тишини, у нечују“, „Огледање бистром водом“, „У свемирном“, „У донебном сну“, „Изрон“ и „У свету добрих људи“. Сва ова поглавља се, по правилу, састоје из више краћих текстова, мада у неким од њих постоје и дуже прозне цјелине, као што је, на примјер, „Путањом сунчевог диска“, која има седам дијелова. Књига, иначе, садржи Пролог, Епилог и Прислов.

Први утисак о Кеџмановом новом дјелу јесте да је оно написано руком искусног књижевног ствараоца који је своје мисли и осјећања зналачки транспоновео у књижевну форму коју је сматрао најприкладнијом за ову врсту преокупација. Окосницу те форме чини наратив, мада у појединим сегментима аутор није могао да суспрегне емотивне ерупције ријечи, тако да се понегдје његова проза преливала у поезију, као у текстовима „Симонида мелемвидна“, „Растамњен од жари“ и „Тајна за немост“, који су праве пјесме у прози. Садржаји књиге, мање или више, везани су за поједине кључне појмове као што су: *свјетлост*, *сан*, *љубав*, *нада*, *тајна*, *студен*, *вртложник*, *празнина*, *амбис*. У немогућности да у раду овог обима подробније анализирамо наведене појмове, рећи ћемо нешто више само о неким од њих.

Челно мјесто у књизи заузима ријеч *свјетлост* која се појављује готово у свим текстовима. Учестало појављивање те ријечи доима се као својеврсна протутежа појму *тама*. Свјетлошћу се наратор брани од мрака који се све више згушњава око њега. Потреба за обасјањем мрачне стварности проистекла је из страха да тама потпуно не потопа свијет. Пријетећи мрак Кеџман сагледава у ширем смислу и третира га као симбол зла које се лако распламса кад се памет повуче пред олујом насиља. Он га слугује у *потенцијалним ратовима* у којима безумље уништава тековине цивилизације и срозава је на степен дивљаштва;

у мирнодоспским периодима кад силни, ради својих безумних циљева, руше све оно што су претходне генерације створиле и у виду материјалних и духовних добара оставиле потомству; у човјековом агресивном односу према природи, чију је равнотежу већ озбиљно нарушио и тиме угрозио и флору и фауну на нашој планети. О улози свјетлости у борби против мрака у прозаидама се говори директно и индиректно, отворено и метафорично, буквално и симболично, што углавном зависи од тога на које човјекове рецепторе писац рачуна.

Свеобухватно, а сажето, свјетлост је у прозаиди „Светлосним у себи жаром” дефинисана ријечима: „Светлост, без које нити је ичег било, нити ће икад ишта бити, јер предуслов је настајању и нестајању жића у свему“.

Моћ свјетлости на посебан начин је доживљена и приказана у Кецмановој књизи. У средишту надреалног доживљаја необичног дрвета појављује се жена „светлошћу омађијана“. Пред ликом те жене саткане од слутњи, која је за наратора „заванекна тајна“, роје се питања о томе да ли ће то дрво које се „у светлости најзад јавило“ између њега и слућене жене уклонити непроход и да ли ће он коначно доспјети до тог бића „пред чијим оком и студен камен може изнова да зелени“.

Понегдје је Давид Кецман Дако свјетлости придавао натприродна својства као у прозаиди „Сведидни облутак“, у којој истиче да је штошта у животу могуће ако се посједује сведидни облутак. А он је видљив само оном „ко га при сусрету топлим зрацима из средишта свог у свет гледа, на трен ал’ свег обасја, осмехне му се и намах сакрије у процепу, у разделу између трепета, те с његовим одсјајем у себи, мудрошћу стишан, добротом озрачен, шћумом бескраја окрилаћен, само наставља пут следом вечних светлоказа“.

(У наведеном дијелу разгранате Кецманове реченице чак пет ријечи значењски су везане за свјетлост: *зрацима, обасја, одсјајем, озрачене и светлоказа*.)

Друго мјесто по учесталости појављивања у Кецмановим прозаидама заузима ријеч *сан*. Како године пролазе, писцу све драже бива чаробно доба дјетињства. Оживљавање ведрих слика из тог времена узроковано је све присутнијом студи која му обузима и тијело и душу као и потребом да се у топлини прошлог нађе склониште од све леденијег садашњег доба. А пресељење у топлији, веселији свијет дјетињства могуће је само у сну.

Колико је сан битан у Кецмановим медитацијама најснажније потврђују његове прозаиде о сјећању на родитеље – „Силазак у дубок сан“ и „Чувај се да не озебеш“. Из обје зрачи немјерљива захвалност сина према родитељима што су му у раном животном добу даровали љубав и топлину и оспособили га да и он зрачи истим благодатима.

У првој прозаиди ријеч је големом породичном губитку – о очевој смрти. Но, Кецман је и тај коначни растанак са оцем успио да опоетизује и да га представи као „очев силазак у дубоки сан“. Тужни чин очевог напуштања овога свијета мудро је осликан кроз мајчино сјећање на мужеве посљедње часове. У њеним успоменама нема ни ропца, ни јаука, ни самртних мука. Мајка казује о мужевој чудесној,

безгласној помирености са смрћу. Из Кеџмановог маестарлног описа очевог потонућа у таму струји порука да се и смрт мора прихватити као неминовност и да се том губитку човјек може супротстављати једино новим животом.

Врло дирљиво дата је и сцена када син, при буђењу из сна, чује разговјетан мајчин глас који га брижно савјетује: „Покри се, сине! Ако ничим другим немаш, а оно се и длановима, прстима својим добро покри! И увек пази да не озебеш! Од зиме, од притајене студи, са свих страна – све невоље најпре стижу“.

Од студи која се све упорније усељава у нараторов живот говори се и у прозаиди „Та студ без тебе, жељан“. У њој се још експлицитније исказује трагање за љубављу и топлином, којих је све мање како се године слажу у његовом календару.

Сан дочарава и оно што јавља никако не може да пружи, што је показано суморном причом „Донебни сан“. У њој се разголићују нечасне намјере савремених рушитеља, а који се представљају као градитељи чија се градња шири на све старне и пријети да упије „сву светлост са наше једине звезде“. Наратор се пита да ли је могло и без „нових градитеља“ и резигнирано закључује да је њихова моћ толика да жеља једног заљубљеника у градитељство које је требало сачувати, на жалост, остаје само његов „донебни сан“.

На вриједносној скали Кеџманових појмова у прозаидама треће мјесто припада љубави која је приказана у свим значајнијим видовима испољавања. О љубави су прије Кеџмана писали многи и на разне начине, па је тешко очекивати да се та тематика може презентовати сасвим оригинално. Ипак, постоји нешто што Кеџмановом описивању тог осјећања даје самосвојност. Кеџман о љубави говори без патетике и не банализује је слаповима сентименталних ријечи. Схватање и тумачење тог осјећања утемељено је много више на његовој духовној него на физичкој страни. У прозаиди „Бели сат“ (посвећеној пјеснику Стевану Тонтићу) налазимо мисао да је љубав „оно што људском соју, као и стваралаштву, подарује ‘душу’ и смисао“, а у тексту „Без додира само мени знаног“ сљедећи закључак: „Њоме, љубављу – Ц. Р.) тек њоме би све што ми буђењем, изроном из дубоког сна, увек изнова пред оком (у)чини као да се срећемо први пут. И као да ме без додира само мени знаног, никад толико безнадног, никад више нећеш оставити“.

Код Кеџмана се љубав јавља неочекивано а исто тако и нестаје. Писац не објашњава како је и зашто је љубав ишчезла, него на видјело износи само очите знаке њеног гашења као у прозаидама „Зид средиштем ледене постеље“ и „Добро јутро“.

Кад љубав није узвраћена, онда се појачава жудња да се она оствари. Жудња да се дође до вољене особе и патња ако се то не дешава успјешно су осликане у прозаидама: „Жудња“, „Леденица од чежње“, „При мисли да тамо далеко“, „Тамо негде, неизбежно“.

Четврти, али не мање важан, појам у Кеџмановим прозаидама је *нада*.

Прологом, односно уводним текстом вјешто је најављена драма трагања за смислом егзистенције, која ће читаоцу бити предочена у

виду надахнутих медитација, без хронолошког реда њихвог повода, иако је испод двадесет њих наведено када су и гдје настале.

Већ у самом Прологу, Давид Кеџман Дако се суочио са дилемом – да ли се задовољити само размишљањем, или своје мисли и записати и њима озаривати али, свакако, и оптерећивати и друге. Он се определијелио за записивање макар колико му је се оно чинило узалудним. У крајичку његове свијести лебдјела је нада да писање, ипак, има неког смисла.

Епилогом „Оно дрво“ аутор је потврдио тезу да је о срећи могуће говорити само у перфекту. У овим лирски обојеним нарацијама о срећи се медитира само у вези са временом дјетињства. Кад писац у сјећање на дане дјетињства доведе *„оно дрво што и само небо подупиरे“* оживјеће низ слика везаних за дрво које му је у том времену било моћни заштитник од највећих олуја. Те слике ће некадашњем дјечаку вратити наду да ће се поново срести *„са својим осмехом, са кикотом, са свим оним што је под њим и настало и под њим опстало“*. Некадашњем дјечаку, а сада човјеку у позном животном добу то је потребно да би се заштитио од „ледене самоће“ коју све теже подноси, међутим, паралелно са надом јавља се и страх да ли то необично дрво из дјетињства још постоји у дворишту куће која је некада била и његова и, ако постоји, да ли га још памти. „Дрво на којем у мом сну и сад понекад зашкрипи љуљашка и чује се кикот моје сестрице која је веровала да при лету никад неће отићи толико од мене далеко, до небеса, јер под истом је крошњом као и под истим кровом неко ко о њој брине и кад је при сну. И све је како то она жели да јесте, па и то да без страха лети високо, високо, скоро до неба. Да и сама буде попут птице и да се после сваког лета до неба враћа оном дрвету и под њим широм разгранатим рукама. (...) Доиста постоји ли тамо негде, негде далеко од мог и догледа и чуја, постоји ли оно дрво које ме памти и које би ме препознало иако се предуго нисмо срели?“

Давид Кеџман Дако је, уз све друго, уложио велики труд да својим прозаидама подари особен стил. У том циљу он је из језичких наслага упорно трагао за оним што је најизражајније и најефектније, тако да је велики број мисли обликовао на потпуно нов начин. Служио се често тзв, разуђеном реченицом са мноштвом уметака, те разним инверзијама ријечи и синтагми све ради постизања што експресивнијег учинка. Истина, аутор је понекад и претјеривао у разгранавану реченица, што је ишло на уштрб прецизности казаног. Предугачке реченице карактеристичне су посебно за почетне дијелове нарација, док су поенте исписиване знатно краћим реченицама и уз употребу једноставнијих и непосреднијих израза.

Уз специфичне формулације реченог, Кеџман је наш језик обогатио и низом нових ријечи, од којих наводимо само најфреквентније: *светлоказ, свевидни, растамњен, недодир, нечуј, занавекан, донебни, недосег, недостиг, глед, изнекуда...* Употребом неологизама настојао је да што адекватније исказе непознато, недокучиво, невидљиво и апстрактно.

* * *

Медитацијама сабраним у књизи прозида *Наспрам дрвета које светли* мајсторски су освијетљене бројне двоумице познатог књижевног посленика, али, аутор се у њој није бавио само „мукама“ књижевног стварлаштва него и неким крупним животним проблемима: смислом постојања на овом свијету, савладавањем баријера које се током живота појављују пред сваким човјеком, суочавањем са празнином и ништавилом, саживљавањем са самоћом, прихватањем смрти као неизбјежног чина. У медитације о властитом животном путу Кеџман је укључивао и размишљање о судбини човјека уопште. Вишедеценијско стваралачко искуство упућивало га је на мисао да ће циљ у потпуности и остварити само ако приказивањем појединачне судбине створи матрицу у којој ће се наћи и препознати и реципијенти његових прозаиди.

Милица Јефtimiјевић ЛИЛИЋ

ПРЕУЗИМАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ – УСЛОВ ОПСТАНКА
(Чедо Недељковић: Покајање, Сигмапревент, Врњачка Бања, 2021)

Пред читаоцем је ново интригантно дело Чедо Недељковића, човека задивљујуће стваралачке и мисаоне свежине иако ускоро навршава девету деценију живота. Дело носи индикативан наслов *Покајање*, чиме одмах указује на ауторску интенцију да је покајање које се у рукопису постиже, као и преузимање одговорности за почињени грех, оно што је овом добу, актерима живота у јавној сфери, више него потребно да би се живот наставио и обновио.

У врло концизно изложеном уметничком садржају, аутор пише о темама изузетно значајним за човека савременог доба разматрајући опозитне релације: дух / тело, врлина/ грех, глобално / локално, мушко/женски односи, страст / љубав, брак / слобода, завист / доброта, одговорност/ лакомисленост... Од обиља животне материје која га као интелектуално и стваралачко, а надасве хумано биће, заокупља, он је успео да нађе праву меру за исказивање погледа на свет који је огрезао у деструкцију, који тражи одговоре или одређену акцију забринутог субјекта. У обликовању тог света аутор учествује свим својим бићем, творећи оно што је најближе његовом духу и моралу, осећају за естетску и моралну вредност а која ће уз то бити и мисаони подстицај за будућег читаоца. Нешто слично забележио је и Вељко Петровић:

„Живот, свој и ван себе, највећим својим делом, преестетског карактера и подвргнут, у корену сасвим другим и другачијим нужностима, супстрат је поетског, уметничког стваралачког импулса, или старински, инспирације. У човеку се он јавља као тренутак физичке и духовне концентрације која је сам он, и као таква дата само у његовом јединственом случају, као он у своме реалном живљењу и земном распону – али одмах у исти мах и предат предмету света ван себе; великоме не-ја датих облика, снага, вредности, нужности, могућности, граница. Њих које, било прихватајући их, било одбацујући, ваља познавати, проверавати или упознавати, што у том тренутку значи ништа мање но бивати саме оне“. Ове речи као да су изговорене поводом овог дела јер показују колики је распон знања

аутора који не само да формулише одређење филозофске рефлексije већ и полемише са великим филозофским ауторитетима какви су Ниче, Хегел, Кант... саображавајући њихове увиде са овим добом, као и онима из сфере психологије посредством ликова и њихових уверења (Бисе и Арсена), као што су Фројд, Јунг и други. А у подтексту свега, и обликовања ликова, и у основи ауторског текста, назире се Библија као темељ хришћанске културе, али и етос српског предања и епике.

Чедо Недељковић је успео да нађе пуну меру својих изражајних способности и обликовног поступка у којем дијалог има важну улогу у откривању природе лика и ауторских идејних тенденција. Но, пре и после свега, треба рећи да је реч о модерној прози која на интелектуалан начин актуелизује врло присутне проблеме човечанства ухваћеног у канце глобализма који намеће бескрупулозност, одсуство емпатије, живљење само у текућем брзом тренутку засновано на материјалним благодетима, лишено хуманости и духовности. Жена је у том свету постављена у центар, али на најтривијалнији начин, што је илустровано неким ликовима у овој прози:

„Гледам је отпозади: висока, витка, дугонога; коса јој пада на плећа; средишни део између кратке мајице и лаке сукњице бакарно осунчан; гуза мало подигнута, обла; у ходу слатка гимнастика полукугли у стилу лева, десна; потколени мишићи као два вретена. Мунем Брзог и брадом покажем чудесницу па оптрчим испред, пођем јој у сусрет да видим каква је спреда. Осмотрим: крупне очи, прћаст нос, пуне усне, поносите груди, пупак – чаша меда. Могла би да рекламира купаће костиме. И струк, и кук, на ногама лук, све као да је вајао Огист Роден. Дугонога, стасита, могла би бити добра скакачица удаљ и видра у кревету.“

Но, његови јунаци, филозоф, математичар и посвећеник хортикултури, живе свој живот који је чврсто заснован на традицији, редовном дружењу у опуштајућим разговорима, храни која оличава везу са прошлошћу (треба ли рећи југослвенском што се провлачи кроз цео рукопис), претресају појаве око себе. Једна од важнијих тема међу њима је сексуалност и чини се да се ту добро уклапају у савремене трендове где се тело намеће као алфа и омега свега. Аутор их проводи кроз разна збивања и показује да они остају у сфери српске традиције која од појединаца тражи да заснивају породице и добију потомство иако нам прилике у друштву показују супротно (изузетно повећан распад бракова, остајање без потомства, егоизам и конформизам) те је сасвим јасно с којим циљем се трасира овакав развој радње у роману:

„Одећа не толико прозрачна као драперије на грацијама Сандра Ботичелија, али довољно читљива да се сагледају прелепи еластични прегиби и облине витког тела. При меком ходу плениле су дискретне, узбуђујуће кретње затегнутог подлеђног дела и дивно обликовани лукови вретенастих потколеничних мишића. Све привлачно – и горе и доле, и напред и позади. Спојени здравље, љупкост, лепота и некакав ботичелијевски невино-загонетни израз лица. Зажалио сам што нисам талентовани сликар, јер речи, ипак, нису довољне.“

Иако је на трагу сексуалности и еротике, као и у роману *Љубав и оно друго*, Чедо Недељковић, предност даје правој љубави,

духовности, браку и узајамном људском односу унутар брака, који води ка бољем познавању сваког понаособ од партнера и подршци која се тиче и њихове професионалне сфере, доводећи их тако до сазревања и максималне самоостварености.

Посебно су доследно развијени ликови филозофа Арсена и Бисерке, Бисе, која је психолог, запослена у децјем вртићу. Њихово сучељавање, дијалози које воде, као и остали дијалози у књизи права су посланица за читаоца јер врцају хумором и оштроумношћу. Она својим мирним анализама разобличује филозофа који је, иако врло образован, пун себе и киван на свет који то не уважава довољно: „Лепо је то кад неко хоће на Олимп, међу богове, али бити препун себе значи патити од властите величине. Опростите, али то ми личи на Јунгов ЈА комплекс. А такви имају проблеме са околином. Где је ту Аристотелов принцип златне средине? И најсамоуверенији човек треба да носи у себи бар зрно сумње, јер она га тера да постигне више“, каже Биса.

У мноштву ликова који откривају и окружење у којем бораве, друштвене аномалије, повремено и праве људске релације, потом површне односе, незрелост и подложност искушењима, доминантно место ипак има жена која је спој мудрости, лепоте, разума и хуманости.

Техником сна, аутор показује оне невидљиве линије које спајају људска бића и наговештавају будуће догађаје. Сходно томе, јасно ја макирана развојна линија у понашању ликова која води ка моралном расту и прихватању одговорности за младалачку непромишљеност.

Стил романа је раскошан и врло разуђен, од интелектуалног дискурса до сленга којим се дочаравају слојеви друштва и потреба за именовањем појава сходно карактеру лика у чему предњачи опис женске лепоте пуне дивљења, али има и мушких сексистичких опаски. Поред тога, поређења која аутор користи су из сфере уметности и знања („Устоличен је неки, он се жалио, „левак“, који му није ни до чланака, он је за таквог *Енциклопедија Британика*“), а повремено се постиже и права гномичност појединих мудрих опаски и запажања самог аутора о људској природи, животу и времену у којем живимо. Футуристичка пројекција је могла бити мало сложенија и необичнија, ипак аутор се определио да целином дела остане веран идеји љубави која води ка браку.

Укратко, пред нама је допадљив роман у којем се поделом на приче постиже економија исказа, а који упозорава на моралност и одговорност према потомцима, на потребу за искупљењем, за знањем и образовањем, за неговањем своје духовности и пријатељства, што су довољни разлози да му се поклони поверење пре него петпарачким, и много рекламираним, књигама страних аутора који често заговарају нешто сасвим супротно.

Слађана МИЛЕНКОВИЋ

ПЕСМАМА СЕ ЉУБАВ КАЖЕ

*(Славица Јовановић: Алфабет љубави, Пожаревац: Филип Вишњић,
Књижевна заједница Пожаревац 2020)*

Осећајући љубав и нежност према својим најближим потомцима, као својеврсну исповест исписала је песникиња Славица Јовановић прегршт песама јаког мисаоног и емоционалног набоја. За њу су „Алфабет љубави“ кћер Љубица и сестричина Катарина, управо њима посвећује збирку, о тим двојчицама, и за њих, пева. Мада је списатељчина стварност основно чвориште радње њених песама, многе релације наше савремености и стварности, и маште, Јовановићева је на својствен и ауторски препознатљив начин управо у тим стиховима и изложила публици. Она за књижевну базу узима догађаје стварности, односе у стварности, стварајући релацију нове стиховности.

Ову збирку песама, као књигу препознатљиву по форми и стилу, по својој генези књижевних идеја и песничких исказа на координатном систему досадашњег њеног стваралаштва, препознајемо и као слику света у малом. Она је од оних песника који виде „универзум у ораховој љусци“ како то мисли Џојс.

Поезија која је зачетак ове тематске нити, љубави према ближњима, налази се још у песникињој збирци *Љубав*, објављеној 2012. године. Тада је путовала „с највећом тајном света“ коју ће донети на свет. Разоткрива хтења и надања, нежност песникиње, мајке и тетке, директно обраћајући се младим нараштајима, тражећи само један цртеж од ћерке да јој улепша дан. Води дијалог са њима, пишући једну песму као своје обраћање, па наредну као одговор или монолог детета, те песме би могле да буду извођене на сцени, што даје ново виђење сценског простора кроз савремен однос између структуре песама и њеног смисла.

Њена лирика настајала је на трагу песничке традиције али наравно, надасве је лична, интимна и оригинална, непоновљива. Целински и композиционо овај поетски немир истаче се кроз непролазне лирске мотиве, као што су љубав и нежност, каквих има код Десанке Макисимовић, Мирослава Антића, Јована Илића,

Јована Јовановића Змаја, а које песникиња алхемијом стихотворачког умећа претвара у непобитну истину, страст за животом и заљубљеност у сопствени продужетак на земљи. Она је неодољиво страсна песникиња која пева о истинитости „на сав глас“ као Мајаковски.

Бујицом речи, кованица, метафора осваја читаоце и увлачи их у свој лирски свет. Обраћајући се непосредно, директно својој кћери: „кад још мало оластариш / и озвездаш“, („Пчелиња матица“) каже да сматра да ће се заувек држати за руке „на сунчаном прагу“. Види како деца расту, како се пропињу у живот, као да се „успињу на чаробни брег“ „Тајни зденац твојих трепавица / крије мале ватре успенија“ наводи песникиња у песми „Чаробни брег“. Све те речи чине чаробном ову лирику дајући стиховима некакву магију, пуноћу живота, динамику одрастања без сете каква је, рецимо, понегде присутна код М. Антића, већ са оним узлетом у зрелост, пуним плућима и раширеним крилима као кад Антић каже и „Широко жваћи ваздух, престижни ветар и птице“. Она мисли сажима у језгровите бисере као песничке и животне „нити“ Момчила Настасијевића.

Тематски саткана од свакодневних догађаја испуњених љубављу њених најмлађих, збирка песама препуна је стихова оданости деци и обрнуто, ситних, а тако значајних одсева стварности. Ово јесте и није поезија за децу; да, могу да је читају и деца, исто као и одрасли, јер ово је књига о њима, о љубави и радости родитељској али и за њих. Има у овој збирци личних узбуђења у којима се преплићу радост, нада, чуђење и стрепња, прастари поетски пратиоци који од најстаријих времена прожимају књижевну мисао. Овде деци свет није загонетка, он је део света одраслих који га будно посматрају, али се и саживљују са њим, покушавајући да виде све деције жеље и тежње. Детету је најближи и најдражи родитељ, који му се посвећује и предаје свим својим срцем, а преко родитеља и друштво у целини. Песникиња као родитељ овде испишује најлепше стихове својим потомцима. Овакву поезију пуну „благости и милоште“ како су је оценили рецензенти Ана Дудаш и Радомир Андрић, могу да пишу само они писци који су у себи сачували дете, своје сећање на детињство и свет још увек гледају позитивно, са лепше стране. Детињство приказује као слику доживљаја живота и света.

Показује своју повезаност са децом, својим лирским јунакињама, пева с пуно љубави, понекад, врло ретко, са валерима сете, што њене песме чини лирским доживљајима стварности. Поручује нам да је ова врста љубави узвишена и јака, песникињина душа је нашла своју пуноћу тек када се остварила као мајка, а пре тога је постала веома везана за своју сестричину.

Стваралачки импулс Славице Јовановић може се препознати и као сублимација структуре лирске, понегде и народне песме, и импликација актуелних проблема савременог живота, и баш тај спој елемената традиционалног и савременог израза, овде, у овим стиховима, откривен је као посебна изражајност.

У регистру тема креће се од одушевљења животом, децом, природом, до духовности, тихости и скормоности са жељом да задовољи и свој педагошки импулс, делујући на читаоца ненаметљиво

и непосредно. Тако деца и одрастање као непролазне теме у српској књижевности, актуелне и у савременом животу и књижевности, постају теме и у поезији Славице Јовановић која пише поезију, прозу и есеје, али и беседе и стручне радове. Доминантни мотиви књиге су: љубав, живот, потрага за срећом, на обали снова.

Славица Јовановић као песникиња је у константном успону. Читајући њене песме закључујемо да нас ова истинска уметница речи не оставља никад да будемо хладни као мермер, јер је дубоко осетила оно о чему пева, зна да изнађе оне магичне речи, да их истка као свилу сна.

Песме су неправилне прозодије али стихови жуборе, прскају као гејзир, што је њен начин певања о животу, слављења живота. Пронашла је склад облика и смисла, и ритам, звук и значење речи, творе јединство делујући на читаоца и остављајући траг. Песме су различите метричке дужине и понекад римоване, претежно су то песме слободног стиха, модерног, неједнаке дужине, има и песма које садрже једну строфу и једну песничку слику, до дужих песама од двадесетак стихова. Језиком у процепу нативистичког и артифицејлног, песничким мотивима племените љубави износи лепе и необичне импресије.

Сања ПЕРИЋ

**ЖАНРОВСКА РАЗНОЛИКОСТ
У ПОЕЗИЈИ ДУШАНА ЗАХАРИЈЕВИЋА**
(Душан Захаријевић, *(Не)доход*, Битије, Нови Сад 2020)

Збирка песама *(Не)доход* друга је песничка књига Душана Захаријевића. За прву збирку, *Антологија српског песништва / Антилогија савременог речништва* (2017), Захаријевић је добио награду „Стражилово” која се додељује за најбоље песничке књиге објављене у Бранковом колу, док је збирка *(Не)доход* освојила награду „Печат вароши сремскокарловачке” која се додељује за најбоље песничке књиге на српском језику. Делује да у другој књизи, објављеној 2020. године у издању младе издавачке куће Битије, има више мелодичности него у првој, а да је продор у нове токове смисла и језика још интензивнији. С друге стране, композициона структура бива нешто мање прецизна, те се тако песме распоређују у три неједнака циклуса којима претходи уводна песма-манифест „За будуће песнике”. Називи циклуса „Ход”, „Доход” и „Недоход” сугеришу унутрашње кретање које има за циљ пропитивање сопствених песничких могућности, али и могућности досезања простора немогућег. Без младалачке драматичности, срачунате за постизање снажних и краткотрајних ефеката, Душан Захаријевић пише смирено и промишљено, са свешћу о дигнитету песничке речи (односно Речи), чинећи тако посве аутентичну појаву на нашој новој песничкој сцени.

Већ је примећена повезаност Захаријевићеве поезије са једном од најзахтевнијих традицијских линија српског песништва, костихевско-винаверском. То се потврђује већ у првој песми збирке *(Не)доход*, „За будуће песнике”, која је сва у тону Костићеве „Santa Maria della Salute”, делећи са њом намеру да се песми да утисак узвишености и свечаности. Представивши се у песми као „археолог смисла” који ископава будућност света, аутор открива једну од доминантних преокупација у новој збирци. Озбиљност и прилежност у откривању смисла објашњавају зашто интензитет претпоставља квантитету, као што је то успешно поентирано у стиху: „Не жалим што нисам певао више / Него што нисам певао јаче”. Последња

строфа песме делује у функцији посвете: „За славу живота, за смрти веснике / И оне што снаге нису смогли / Певам за све будуће песнике / Који ће рећи што ми нисмо могли”. Управо то што је недосегнуто и недохватно у језику остаје главна опсесија аутора. И док се већ после неколико прочитаних песама препознаје винаверовски дух, костихевска склоност ка стварању неологизама и Попина језгровитост, нешто је теже препознати утицај Душана Срезојевића и његове једине збирке песама, *Златни даси* (1912). У једном разговору Захаријевић открива своју импресионираност „Безименом песмом” из ове збирке и подвлачи њену главну идејну окосницу: немогућност достизања нечега „изван”, што остаје иза границе човекове свести. У збирци *(Не)доход* испитивање таквих граница свести и језика врло је живо и динамично, без намере да се да крајњи суд о људским или песничким (не)могућностима. У песми „Као Орфеј” песник се јасно позиционира у односу на простор могућег: „Не желим да изађем из простора могућег / Тамо и песме замире глас / Могућност немогућег изазов је песнику / Немогућност могућег огледало песме”.

Последња два стиха добар су пример начина на који се речи у Захаријевићевој поезији међусобно преплићу и дозивају, чинећи једна другој противтежу у оквиру једног ширег песничког сагласја. Предзнак „не” присутан, уосталом, и у називу збирке, не представља апсолутно поништавајућу одредницу, већ сасвим супротно, одбијање да се било шта апсолутно потврди. Отуда у збирци доминирају речи као што су: недодир, непреглед, недохват, непрозбор, неповрат, недосег. Бивајући непрестано на међи, клизећи између смиреног прихватања могућег и бунтовног изазивања немогућег, песник динамизује свој израз и чини своју збирку отворенијом за тумачења. Са друге стране, избор оваквих речи и прављење сличних зачудних спојева чини песме мелодичнијим и скреће пажњу на јединствену спрегу између звучања и значења која у њима постоје. Не само као лајтмотив, већ као суштински знак ове поезије, појављује се *смицао*, те тако реч бива „споменик смисла”, а музика која је прати сједињује се с речју у спретно изабраном споју „смислорој”. Зато се у већини песама речи роје промишљено, вишесмислено, организовано, што умањује утисак спонтаности и разиграности који би се примарно могао везивати уз мелодију. Понегде, ипак, речи звече у празно, а читаоцу се јавља осећај поновљености, као да се исти стихови варирају у различитим песмама, чинећи их, наконцу, сличним.

Израз Душана Захаријевића не би се, међутим, могао оценити као једнодимензионалан. У успелијим песмама, јасно се уочава постојање извесне проточности, што се потврђује и на метафоричном нивоу: „Речи ми у грло капљу / Разарају глас без гласа” или, на пример, „Точи свете на мене радост”. Чини се да се Захаријевић природно ослања на чињеницу коју Гастон Башлар назива недовољно уоченом, а то је да „људски језик органски поседује извесну течност, проточност, да има воду у сугласницима”. У том смислу, занимљиво је тумачење Јелене Марићеве Балаћ које се односи на песникову прву збирку, а по којем свака песма постаје вода, „реч-талас”: „Живот се рађа из ’речи-таласа’”. Иако се вода готово и не помиње у Захаријевићевој

другој збирци, његове песме својом пажљиво одабраном мелодијом, римом и речима, поново стварају утисак протицања и таласања.

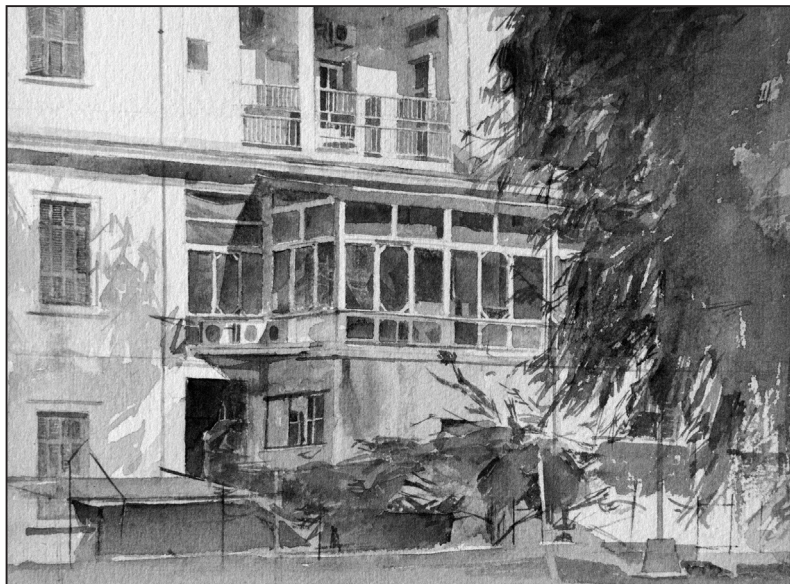
Постојање оваквог склада, лакоће и прозрачности надовезује се на утисак да је, упркос озбиљности с којом Захаријевић пише, његово поигравање са језиком у циљу језичког разведравања. То је и експлицитно исказано у наслову песме посвећене Станиславу Винаверу, „Разведравање језика”. „Разиграних мисли лаки скок” добија свој израз у „песми звукопада”, те тако нема туробности у певању о општечовечанским и песничким мукама. Оно што додатно ублажава егзистенцијални неспокој и меланхолију јесте нежност садржана у симболици цвета и цветања. Када у песми „Цват” лирски субјект изјави: „Ширино света / Очи цветају за нове пределе”, чини се да она Бодлерова чежња за новим сада добија нежнији, умеренији облик. Стих: „Осећам – једна нејака реч / У грлу моме хоће да цвета” покреће питања о томе може ли нејака, нежна реч бити она права. Тихи дијалог са Миљковићевим чувеним стихом-епитафом нагони нас на суочавање са крајностима: уколико прејака реч убија, може ли нејака реч бити почетак рађања живота? Не чуди стога што се већ у наредној песми, „Поез и ја” наглашава: „Живот је мучно цветање у Песму”. Наслови песама као што су „Где цвета сета света” и „Процват”, као и бројни стихови у којима се цветање повезује са речју и песмом, сигнализирају повезницу са Малармеовим цветом, односно не-цветом. Још један моменат у којем се два песника међусобно огледају јесте поверење у лепоту која код Малармеа има само један савршен израз, Поезију, док је код Захаријевића покривање очију „док бива лепота” у директној супротности са оним што значи живети. Преплет између живљења и певања остварује се тако на једној финијој равни у Захаријевићевој поезији, одржавајући свест о песничкој традицији присутном, живом и актуелном.

У једној од најбољих песама у збирци, „Велика страст”, лирски субјект се пита: „Ко посади стид у грло / Да отрује најчистије цветање”. Овакву врсту стида препознајемо и код песника Захаријевића, при чему његова поезија није тек „муцање постојања”, већ управо превазилажење стида како би се отвориле латице неких нових цветова. У песми „Непостој” немост је та која крвари, мада песник не пренебрегава чињеницу да и само рађање речи уме бити крваво и тегобно. Оно што Захаријевић бира јесте да не апострофира ту чињеницу, већ да истакне чистоту и нежност цветања речи. У збирци *(Не)доход*, стид трује, али и спасава, јер лишава песме непотребне драматичности или вулгарности која се неретко среће у новијој поезији огрезлој у свакодневном, тривијалном и баналном. Реч која поново постаје Реч и поезија која поново постаје узвишена међају парадигму савременог песништва, те тако овом збирком Захаријевић уноси нов и другачији дух на савремену песничку сцену.

Већ поменуто тражење ослонаца у традицији доноси у његову поезију и жанровску разноликост. Имајући то у виду, наслови појединих песама („Палинодија”, „Клетва”, „Ламент над немогућим”, „Достојно јест”) представљају важан интерпретацијски кључ. Посебно је занимљива „Прапесма” која представља дијалог са једном дечијом

песмом Душана Радовића, а која, што такође није без значаја, носи назив „Здравица”. „Све што цвета / Можда и не би хтело да цвета / Свет згазила тешка сета / Правременског искон-лета”. Подлога Радовићеве песме која сва буја животом, игром и радошћу, сенчи „Прапесму” још тамнијим тоновима. Она се, међутим, не претвара у иронију или оповргавање „Здравице”, већ пре преиспитивање могућности опстанка дечије невиности и удивљености животом које свакако постоје у песми Душана Радовића. Зато је „Прапесма” тешка, болна и са озбиљним реперкусијама, показујући да је Захаријевић песник зрео и способан да прикаже широк распон доживљаја стварности, уз постављање важних питања о човековој егзистенцији у савременом свету.

Није, дакле, поезија Душана Захаријевића лака и разиграна, иако песник нове спојеве ствара с лакоћом, а језику приступа с ентузијазмом и ведрином. Није, међутим, ни тешка ни слабо проходна, иако је густа звучањем и значењем. Свестан изазова изражаја и бивања у свету згаженом „тешком сетом”, песник ипак бира да своје очи и грло припреми на најчистије цветање, чувајући притом нешто од крхкости дечије невиности. Да се цвет напослетку развија у плод потврђује снажан утисак који оставља заокружено читање *(Не)дохода*, чак и када се читалац не сусреће са збирком први пут. Песничка књига Душана Захаријевића остаје сведочанство о новом духу у савременој српској поезији којег вреди запазити и пратити у његовом будућем песничком развоју.

Шћепан АЛЕКСИЋ

ЖИВОТ У ПРИЧАМА

(Момчило Голијанин: „Са причом кроз живот“, Бесједа,
Бања Лука, 2021)

Прича је стара колико и људски род. Чим је људски род постао, рођена је и прича. Отада, прича се већ хиљадама година, а причи нигдје краја. И никад је доста. Како да је и буде доста кад без приче не можемо и не умијемо и кад нам без ње не би ни ваљало.

Прича и живот корачају кроз вријеме једно уз друго, руку под руку. И сваки живот је прича за себе. Тако се тренутно прича више од седам милијарди прича, колико и има људи на нашој планети. А колико ли је тек прича о некадашњим давно угашеним животима. Само поједине од њих су сачуване у књигама, легендама и људском памћењу, али су у односу на угашене животе тако и толико малобројне, па на стотину хиљада живота долази у просјеку тек можда једна сачувана прича. Све остале некадашње животне приче су заувјек остале затрпане испод пепела сагорелих живота и тако заувјек изгубљене. Можда постоје још само у неким већим нама недоступним сферама, које граниче са оним што се зове божанско, изванземаљско и вјечно, али не и за нас.

Колико живота толико и прича. Нигдје на свијету не постоје два иста човјека, па према томе ни живота, а уз сваки иде и засебна прича. Додуше, постоји много сличних, али нигдје два иста живота и двије исте приче.

И ево, у складу са свим реченим, пред читаоцима је нова књига прича Момчила Голијанина *Са причом кроз живот*. И баш као што све извире из живота и у причу се стаче и слијева, судећи према овим Голијаниновим кратким а језгровитим и животним причама, тако се уз причу и одржава и тече живот.

У збирци су сабране укупно 32 приче. Кресе их краткоћа, једноставност и животност. Све су различите и све на одређени начин сличне, ако ни по чему другом, а оно по животу и животности. Све су једноставне, а истовремено слојевите, исто као и сам живот. И све су препуне живота и животних порука.

Голијанин пуно не околиши. У његовим причама нема превише припреме. Не, он директно прича причу онакву каква она и јесте и каквом ју је живот сам створио. (Што би данашњи млади свијет рекао „бије директно у главу“). А због чега и да околиши кад и сам живот не иде заобилазним путевима и кад све што се прича и проистиче из самог живота. Тако се прича и живот стапају и постају једно, па се у овим животним причама тешко може раздвојити једно од другог.

Онај ко се дохвати Голијанинове књиге прича *Са причом кроз живот*, већ након неколико почетних прочитаних прича, схватиће да је то све створио и изњедрио живот. И нема му друге него да одмах повјерује да су се све ове приче заиста и догодиле у животу, односно да су потпуно истините. Уосталом, тако су конципиране и на тај начин написане. Ако понешто у овим причама можда и није истинито, него је плод надоградње и пишчеве маште, онда се мора казати да је и то написано на животан начин и тако вјешто уклопљено у истините догађаје да заиста дјелује као сушта животна прича.

Из ових животних прича се доста може научити о самом животу, али и о људима, њиховим наравима, стремљењима, заблудама, грешкама... На животу и на његовој причи се најбоље и учи животна школа. Свако мора да је савлада, ако жели да живи, а ко је не савлада, као да није ни живио.

Уз све речено, из већине ових прича зрачи Херцеговина. А Херцеговина је одувијек била препуна приче. Њој се одувијек радовала, за њу се жртвовала и за њу живјела. Шта је и могла кад је мало шта друго и мало кад и имала.

Кад се књига Голијанинових прича прочита, некако се стиче утисак да се поједине приче лако запамте. Таква је прича „У 30 час га пометнуо“. Ето, Херцеговина јесте драга и јесте своја, а с њом и Херцеговци, али аутор их ипак не штеди него кроз ову причу јасно каже да их има и оваквих и онаквих. А овај о коме пише у овој причи баш и јесте „онакав“. Наравно, ако већ има „онаквих“ Херцеговаца, има такве исте и Херцеговине. Срећа је, међутим, да у њој и међу њима превладава добро, што ће аутор потврдити у многим осталим причама.

Карактеристична је и прича „Очев савјет“. Уз то и права је херцеговачка. Син полази у рат, а отац га савјетује. Цијели живот га је савјетовао, али не пропушта прилику да, сад кад син иде у рат, још једном понови барем нешто од тога. И то је Херцеговина и то херцеговачко.

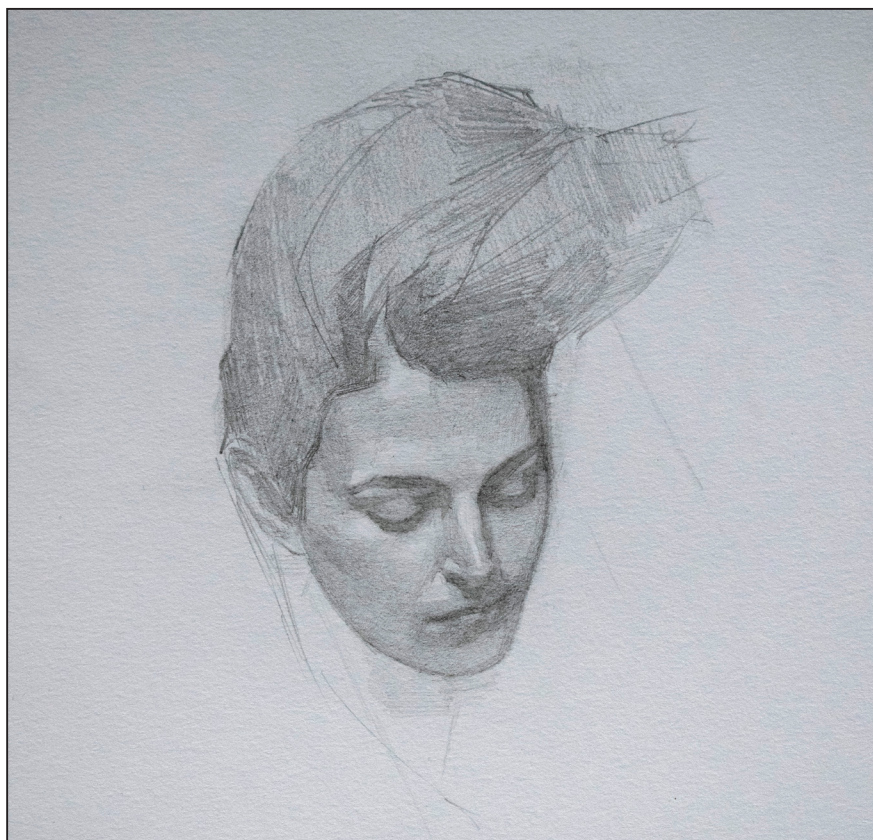
Прича о Аји Софији не долази из Херцеговине, али по својој поруци, по унутрашњој структури и много чему другом, баш као да је и она херцеговачка и по херцеговачкој мјери скројена.

„Мука га натјерала“ се такође добро памти. У рату и невољи мука човјека натјера на свашта, чак и на оно на што, у мирним временима и приликама, никад не би могао ни помислити. Тако јунак ове приче, бјежећи испред крвниковог ножа, предлаже да се баци и остави његово рођено дијете. Боље је да га жртвује и тако спаси барем дио остале чељади него да због њега буду сустигнути и сви уморени.

Поучне су и животне и приче „Срећа је промјенљива“, у којој се вели да човјек у животу три пута може имати и немати. А није лако немати. О томе говори и прича „Душанова дневница“ у којој се казује о томе како је њен јунак, „у зло доба у године гладне“, морао цијели дан да коси да би зарадио само три килограма жита.

О херцеговачкој прошлости, њеним суровим неписаним законима и ставовима, можда понајбоље говори прича „Челина“. А Челина није ништа друго до висока стијена са које скаче у понор и смрт тужна и преварена а трудна дјевојка. Херцеговачки сеоски закони су немилосрдни, а немилосрдан је и отац, коме је важније шта ће рећи људи него кћеркин живот.

Ни остале приче не заостају за наведеним. Ко их прочита постаје богатији за бројна сазнања о животу, а тиме и животно јачи и животу посвећенији и ближи.

Момчило СПАСОЈЕВИЋ

АСКЕТСКИ ПОСВЕЋЕНИК ПУСТОЛОВИНИ ДУХА
(Богомир Ђукић, *Декадентни човјек*, Бања Лука, 2021)

Роман *Декадентни човјек* разликује се од традиционалних дјела те врсте и за њега би се могло казати да је роман обилно прожет аутобиографским чињеницама и филозофским промишљањима. Радња и њена динамика у њему нису примарни. У фокусу је суштина живљења, карактери и карактеристике бројних ликова, друштвени миље и најразличитије дигресије о разним сферама живота. Све скупа је веома високог естетског нивоа а уједно и занимљиво и за широку читалачку публику.

На жалост, и сам аутор је свестан чињенице да су књижевност и филозофија данас значајно заборављене теме, а људе радије интересују спорт и политика које потхрањује нациналizam, који је, како је то својевремено констатовао нобеловац Рабиндранат Тагоре, највеће зло савременог свијета.

Главни јунак романа *Декадентни човјек*, Давид, рођен је у избјеглиштву током Другог свјетског рата, а у вријеме његове пуне зрелости, у задњој деценији 20. вијека, у његовој домовини десио се окрутни грађански рат, и тада започето не декадентно већ екстремно декадентно вријеме које траје до дана данашњег. Људи који живе у таквим околностима не могу да и сами не буду декадентни, па чак и они који граде успјешну каријеру и вриједно стварају. Звучи парадоксално, али је истинита чињеница да се декадерија појачава са одрастањем и напредовањем одређене личности, па и напретком цивилизације уопште.

Глобално гледано, друштво у коме живимо је у опадању и огроман број људи живе неким мучним, напрегнутим стресним и јадним животом, без опуштености и истинске слободе.

И самом Давиду се чинило да „никад није било овако мрачно, тешко и немогуће, те да је увијек над нама и нашом судбином била бар по једна свијетла тачка – а данас је нема.

Свијетом свуда, па и код нас, влада новац који одређује мјеру свему и успоставља сопствени систем вриједности. Он одлази тамо гдје ће се брзо оплодити и донијети профит. Таквом систему одговарају

људи малог формата, а талентовани и умни, какав је Ђукић, само сметају. За стваралаштво које тражи стрпљење, вријеме и посвећеност, новац није заинтересован. Улаже се у политику, идустрију и плитке забаве, драгунлије и шунд.

У роману Давид прича о самом себи и каже да му се чини како причу о себи почиње мало прекасно и боји се да неће бити схваћен, иако настоји да је поједностави и скрати, страхује да ће се она другма учинити досадном па ће јој окренути леђа и неће сазнати његову скривену истину-тајну коју је, прије него заувјек оде и нестане, одлучио да им разоткрије.

Једна од најинтимнијих и најискренијих књига о себи је књига Пабла Неруде *Признајем да сам живио*, али ова Ђукићева ју је, усудио би се то казати, надмашила. У њој се он одважио, као судија, кроз искрено свједочење суочио с властитим жвотом који је већ највећим дијелом минуо. Он је истински заљубљен у филозофију, умјетност и науку у цјелини. За себе каже: „Волио је много, одвише много, да ради, и марљиво и одговорно је радио, па је у његовом собичку три са три, све до касно у ноћ, па и оне ситне, позне сате, горило свјетло...”

Даљње поријекло вуче од породице која је започела неку врсту просвјетитељског покрета у његовом завичају, па му се већ од раног дјетињства чинило да је за нешто рођен, али није знао за шта. Али, имао је стрпљења и знао чекати, те бити миран, уздржан и стрпљив у самом том чекању. Уздржавао се од свега, од изрицања судова и сврставања на неку, било коју од супростављених страна. Настојао је да поштује навике и обичаје средине у којој је мирно и скромно живио.

Живећи у малој провинцијалној средини Давид је дуго ћутао а књига му је пружала много утјехе и наде, с њом и за њу живио је већ од раног дјетињства, почео је да на свој, посебан начин чита и ишчитава, а припремао се и за такву професију, која је захтијевала да се много чита и ради с књигама; наомак себе имао их је увијек у свом интимном кућном простору.

На примјеру Давида, односно његовог живота, може се много сазнати и научити о међуљудским односима у малим фамилијарним срединама, занимљивим личностима, о љубави према животињама, његовој великој животној љубави која се није остварила, о рату који сматра највећом декаденцијом човјека, о Малом Граду (Теслићу), провинцији и њеном менталитету, о Бањи Врућици, о којој пише с великум љубави и топлином, а тај текст је и својеврсна поема:

„О моћни, прелијепи и циновски барокни цвијете... о Бањо Врућице, о топла и њежна, о ти неизрецива Бањо... о прелијепа Бањо и топла Врућице, кроз твоје немирно, уздрхтало и моћно срце протиче и поточић и онако успут лети, као на плажи, прича нам мистичне и бајковите приповјести љубећи и њене камените обале његовим несташним ситним валовима, и баш зато у теби има и једна благотворена дубока тишина која се никад не оглашава, иако је ту у твојој утроби увијек и свеprisутна...”

Давид из свог угла говори о животу, друштвеним појавама и људима. За њега је готово подједнако важно и оно што је наизглед

сасвим банално и оно што је од капиталне важности, па чак банално је, у бити, животније и значајније од наизглед капиталног. Декадесија друштва и индивидуе су у фокусу његове пажње:

„Људи више немају времена за оне велике и праве ствари, читају пребрзо ако уопште и читају и траже краткоћу забаву и лакоћу, и они практично властити живот и не живе и задовољства црпе из празнине свијета, стога влада велико сиромаштво душе, али и мочварна засићеност неодређеним и безобличним новим, које чим се појавило постало је досадно и превазиђено... И док млади људи апстинирају и избегавају бракове, псећи се свијет све више само увећава, пошто нема краја његовом коћењу и умножавању.“

У бујици декаденције, која је преплављивала свијет и средину у којој он живи, Давид се сломио и умире у тренутку када је „оставрио свој највећи животни наум, истинито свједочанство о властитој судбини, али и о самом савременом свијету, животу и његовој чудној декадентности.

Био је сретан да је, можда у посљедњи час стигао завршити свој најважнији, осмишљавајући животни задатак и пројекат једног непоновљивог, живог и истинитог свједочења о себи, својој судбини и свијету што га је окруживао.

Најтеже и најболније му је ипак била помисао да је можда читав његов живот био нешто туђе и што не треба... и што оставља све упропаштено иза себе и у једној великој и декадентне симулације испуњеној обмани.

Закључио је: Зато се надам и имам дубоко увјерење да сам, колико год сам то могао, савјесно обавио посао предузетог великог свједочења, али и сушто показао декадентног човјека и његову савремену судбину која је у својој суштини сасвим трагична.

За ову књигу карактеристична су размишљања о животу и друштву у којем живимо што указује да је ријеч о стваралачкој личности са јасним (високим) естетским и моралним принципима. Свака његова реченица настала је из дубоке унуташње потребе. Може се рећи да је овај његов роман доживљен и да га је дуго носио у себи прије него што ће га ставити на хартију као што је доживљена, у креативном напору стварања, и сва остала његова проза. Ђукић тражи и налази оне појединости које најбоље казују суштину живота, и показује се као суптилан аналитичар умјетничких феномена.

Тихана ТИЦА

РОМАНТИЧАРСКИ БЛУЗ КОРАЛНИХ СНОВА

*(Приказ књиге „Диогенов блуз“ Биљане Каравидић, Научна КМД,
Београд, 2020)*

Поетска збирка „Диогенов блуз“, Биљане Каравидић почиње одломком романтичарске песме „Облак“, Персија Биша Шелија, у којој је приказан опис олује. Муња ослобођења прожима и ову поезију. Лирски субјекат тежи да са себе одагна сав терет прошлости, сећања, лутања и препорођен крене у освајање нових хоризоната што га очекују с оне стране дуге. Он је у непрестаној потрази за љубављу која не пролази, што ће одолети времену и кишама што се *враћају као бумеранг* и које прате његов унутрашњи препород. Релативизовање и поновно успостављање идеја Sturm und Drang-a у оквирима савремене поетике. Оживљавање је кључно, због тога једна од песама оваквог наслова поручује:

*Удахне човек ваздух,
А прогута безброј душа које лебде
У тражењу себе.*

Колико год верује да је непоновљив, човек упија утицаје као сунђер. Биљана Каравидић овде стоји на трагу Рилкеа који је веровао да нас обликују утисци што их примамо споља, кроз чула и чији траг остаје у свести да зри и развија се док се не оваплоти у уметности. На исти начин, лирски субјекат ове поезије подложен је садржајима оних са којима долази у додир на путу созерцања. Зато он изражава да са ваздухом у себе прима душе других. У судару са туђим интимним световима човек учи да се снађе у сопственом. Само се у колективу постаје свестан властите личности и унутрашњих ветрова. Невреме као симбол кидања свих ланаца и промене што се одиграва у појединцу који се буди из сна у хамвашевском смислу јесте једно од главних чворишта ове поезије.

Словенска митологија, виле, чаробњаци, мотиви из природе граде стварност паралелну оној у којој лирски субјекат изражава своје тежње и потраге. Ови елементи су позајмљени из дуге народне традиције и показују да се ауторка, пре свега, ослања на наше поетске

великане какви су Милан Ракић и Владислав Петковић Дис. То употпуњује атмосферу мистичности која прожима све песме збирке и премешта средиште у доживљајни свет лирског субјекта. Оно што се одиграва споља, у сценографији, само је преточена слика садржаја који се из унутрашњости излива у симболичке слике природе оплемењене магијским становницима из фолклора. Овим поступком, Биљана Каравидић маестрално спаја локално и универзално, не допуштајући да се осете прелази између њих, већ их тесно спајајући у јединствени калейдоскоп песничког витража.

Љубав је једна од централних тема ове збирке. Она је посматрана највећим делом са женског становишта, али и супротног, мушког. Анимус и анима у непрекинутој игри жмурке и поновног сједињавања. Једно без другог не може бити потпуно и настоји да се споји са својим супротним начелом, јин са јангом, иако се, попут атома, после судара и испуњења изнова удаљава и бежи, како би се вратио и поново започео зачарани круг у коме *срца шкрипе у осами*. Након љубави остају трагови на телу, које препознаје једино лирски субјекат. Та наклоност има карактер судбинске, кармичке повезаности:

*Нико знао није да ме препозна у трену,
Љуби, весели и чека,
Као ти до сада нико ни једну жену.*

То није тек нека, пролазна емотивна устрепталост, већ она која је наслеђена из предестинације, много пре него што се лирски субјекат одважио да воли. У песми „Чекање“ песникиња наводи све због чека је чекала вољеног мушкарца, а он није завршио остављајући је у самоћи. Али, то недостајање краја, тачке на крају реченице оставља могућност повратка. Намерно незавршавање свих наведених секвенци, изразито романтичарских, може да се тумачи и као простор за повратак и *другу шансу* за однос који је суђен јунацима налик на Оњегина и Татјану. Срећа за коју неће остати ускраћени, јер су све време достојни једно другог.

Нема суштинске разлике између поезије и живота. Они се међусобно преплићу, прожимају и допуњују. Оно што се одигра у песми рефлексја је догађаја из реалности и обрнуто, стварност је само коментар поетског записа што је своју судбину већ унапред предосетио и забележио. Бег од заборавља и уметност као болест, коју само уметник може да преживи. Најупечатљивији доказ томе јесте лик лирског субјекта који се помаља из редова *Спортског журнала*. Биљана Каравидић још једном спаја објективну, опипљиву стварност са магијом поезије, показујући да су границе танке, непостојане и да постоје искључиво да би се прешле и избрисале.

Ова збирка носи изразито романтичарске елементе. Љубавни мотиви налик на Виктора Игоа и Пушкина, ослањање на народну традицију, побуну против устаљених родних улога, само су неки од одлика новог романтизма који својом структуром пропагира ова поезија. У песми „Мemento“ стоји као јасна порука: *Све је по*

емотивном закону. Он је изнад свих осталих и њему је подложно свако биће које дише и постоји. Осећања су оно што доказује живот и што му даје раскош и сјај. Без *емотивног закона* егзистенција би била сиромашна и површна, без разлога да се ујутру устане из кревета и бори са неманима свакодневице. Лирски субјекат то добро зна. Зато њему и даје преимућство у односу на све остало.

Киша је, уз тишину, важан мотив. Она покушава да угаси ватру страсти лирског субјекта, симболишући уједно и његове сузе:

*Залутала у сан зима
Топи санте из очију,
На северној страни срца
Радоснице моје миле
Раздрагано сада лију.*

На једном месту, лирски субјекат узвикује да се *мокре мисли изливају по души*. По Хераклиту, мокре душе су оне што у себи носе вишак осећајности, сензибилитета и саосећања. Таква је и јунакиња ове поезије. На исти начин су и *руке проливане по телу* лирског субјекта, чинећи јединство с кишом и сузама. Водом што обликује камен, налик на песника који ваја стихове. И једни и други су без облика, бестелесни и беживотни, пре стваралачког чина. Киша се може тумачити и као творачки импулс јесени. Она продире у све поре, тканину, одећу, градски бетон и постаје једно са стварима са којима ступа у контакт. Идентично је и дејство поезије. Након што се прочита, она улази у дух и мења га у складу са вредностима које у себи носи. Личност песника постаје део личности читалаца кроз *стапање хоризоната*, како би се изразио Ханс-Георг Гадамер. Искуства пренесена у поетски облик помажу рецепијенту да доживи катарзу, попут античког позоришта које је такође било у стиховима, и измени своје недостатке и недоследности. Утицај песника ни данас није занемарљив. Као и у свим временима, он и данас има моћ да мења и поправља своје читаоце, пружајући им свој интимни свет на длану и доказујући им да нису сами у својим недостатцима. То је истинска револуција и снага песништва, на коју нас Биљана Каравидић подсећа.

Ова поезија носи јаку поруку препорода, поновног уздицања налик на птицу феникс, која се из сопственог пепела, након проживљеног пожара, изнова рађа као нови птић, спреман да се поново окуша у арили стварности. На исти начин, лирски субјекат је одлучан да истраје и поносно поручује:

*Тај интермецо кад лагано крене
Скупићу снагу да сагледам
Све победе и поразе у животу жене.
И не бих мењала ниједну бол за срећу,
Ни ожилјке душе,
Поново бих урадила исто:
Пустила бих сузе, на сунцу да се суше.*

Владимир УВАЛИН

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА ДЕШАВАЊА У ВРБАСУ (1981-1983)

Априла 1981. године на састанку директора ОШ града Врбаса са представницима Извршног већа СО Врбас, Међуопштонског просветно-педагошког завода Нови Сад и секретаром СИЗ за опште образовање и васпитање Кула-Врбас, разматрана је проблематика у вези могућности интегрисања ОШ Општине Врбас. До интегрисања није дошло.

Те године Ратко Шоћ, академски сликар из Врбаса, заступљен је на три изложбе. Прво у оквиру 13. мајске изложбе, групна изложба у Уметничком павиљону „Цвијета Зузорић“ у Београду. Затим у Јесењем ликовном салону Дома културе „Врбас '81“, октобар-новембар. На овом Салону Ратко Шоћ добитник је прве награде. Учесник је групне изложбе „Форма 8“, у Спортском центру „Војводине“ Нови Сад од 16. до 20. новембра.

Двадесето такмичење техничког стваралаштва младих Војводине одржано је у Врбасу, 18. и 19. маја, са око 300 такмичара. У организацији Међуопштинског удружења за помоћ ментално недовољно развијеним особама (МНРО) и колектива ОШ „Братство јединство“ у Врбасу, 23. маја 1981. године, организовани су 13. по реду сусрети специјалних школа и установа Војводине. На окупу ће се наћи око 700 ученика из 14 војвођанских општина. Тада је Јожеф Хорват, директор ОШ „Братство јединство“ у Врбасу, истакао – Да се у Војводини школује око 3.500 деце ометене у развоју. У кулској, врбаској и малоиђошкој општини школује се око 270 ових ученика, од којих је њих 30 укључено у позивно усмерено образовање средњег ступња.¹

¹„Дневник“, 23. 5. 1981, 8; Удружење за помоћ ментално недовољно развијеним особама (МНРО) у Врбасу основала је група дефектолога 4. маја 1973. и радило је у оквиру ОШ „Братство јединство“ у Врбасу. Зграда бившег Међуопштинског друштвеног правобранилаштва самоуправљања у Врбасу, а након тога основног музичког образовања и васпитања (1988-1997), додељена је „Кућици“ Удружењу за помоћ МНРО Општине Врбас. На данашњој адреси, у Улици палих бораца 13/бб, Удружење се налази од 2002. Тада је Удружење, на иницијативу родитеља, почело са радионичарским радом.

Поводом XIII фестивала југословенске поезије младих (ФЛПМ) у Врбасу, по расписаном конкурс, приспело је близу 500 песама од 221 младог песника. По одлуци Стручног жирија за финално вече позвана су 23 млада песника. Међу учесницима су: Благоје Баковић (Врбас), Небојша Деветак (Сисак), касније становник Врбаса, Зоран Ђерић (Бачко Добро Поље), Радош Кокановић (Бачко Добро Поље) и Милорад Р. Мартиновић (Врбас). Прва награда и 4.000 динара додељена је Јовану Николићу за песму „Онима који знају истину“.² Једна од две равноправне треће награде припала је Благоју Баковићу за песму „Ватрогасци“.

У оквиру ФЛПМ у Врбасу одржава се и „Југословенска палета младих“. До 1992. године на овој смотри представљали су се млади сликари, чланови удружења ликовних уметника република и покрајина, и то на предлог Савета Удружења. Откупне награде додељују се од 1979. године. Од 1992. године избор младих сликара врши селектор кога именује Савет Фестивала. На смотри 1981. године своја дела изложили су: Илија Аризановић, Скопље, завршио Академију прим. уметности, сликарство у Београду; Марјан Воћанец, Тиват; Драгољуб Јелисијевић, Београд, завршио АЛУ у Београду; Енвер Јака, Приштина, завршио АЛУ, сликарски одсек у Приштини; Анто Кајнић, Зеница, завршио АЛУ у Сарајеву; Весна Миксић, Нови Сад, завршила АЛУ у Новом Саду; Звездана Фио, Загреб, завршила АЛУ у Загребу. Откупна награда: Жарко Врезец (Љубљана, 1950), дипломирао је на Школи за дизајн (1965-1969) и студирао на АЛУ у Љубљани (1970-1974), дело „Композиција III“ 50x50 cm.³

Шк. 1981/82. године наставу инструмента у основном музичком образовању изводе: 1) Одсек хармонике (81 ученик): Мира Вујичић, Радмила Орсић, Дубравко и Естер Слобођанац и Софија Сабадош и Одсек клавира (41 ученик): Ержебет Ердеш, Радмила Орсић и Дубравко Слобођанац. У припремни разред било је уписано 35 полазника. Због великог броја ученика од I до VI разреда школа није била у могућности да и њима омогући наставу инструмента, па ће слушати само наставу Солфеђа. Основно музичко образовање стекла су по три ученика на оба одсека.

Делегација од 10 ученика и три наставника из румунског града Деве 7. септембра посетила је ОШ „Петар Петровић Његош“.

Септембра 1981. године, у оквиру Прве саобраћајне смотре возача Војводине у Врбасу, отворена је Прва изложба фотографија „Човек-возило-пут“, у организацији Фото-кино савеза Војводине од

²Јован Николић рођен је 1955. у Чачку. Објавио је неколико књига песама: „Гост ниоткуда“ (1982), „Ђурђевдан“ (1987), „Нећу да се родим“ (1991), „Очи покојног јагњета“ (1993), те двојезично српско-немачки „Соба с точком: „Zimmer mit Rad“ (2004), и „Бели гавран-црно јагње: Weisser Rabe-schwarzes Lamm“ (2006), за коју је добио наградум „Књига за град“ коју додељује немачка Кућа културе. Живи у Немачкој у граду Келну. „Врбас-Први Олимп у равници (Антологија победника Фестивала 1969-2017)“, Врбас 2018, 28.

³„Колико срце памти, Фестивал југословенске поезије младих у Врбасу 1968-1998“, ур. Ђ. Сладоје

13. септембра до 1. новембра.⁴

ШЦ за позивноусмерено образовање средњег и вишег ступња прехранбене струке „4. јули“ почео је да школује ученике према кадровским потребама удруженог рада (предузећа). Ова школа закључила је самоуправне споразуме о школовању уз рад и из рада са колективима: „Мепол“, „Бачкатранс“, „Витал“, Индустријом намештаја „Дрина“, „Карнекс“, „ВИТ“ и ГП „Напредак“. Шк. 1981/82. године 430 ученика уписало се на производне смерове, највише на грађевинарство, пошто поодавно није било тесара, бетонираца и армирача. Веселин Мијатовић је директор ШЦ.

На „Ликовном салону Врбас '81“ новембар-децембар т.г, своје радове изложили су: Бела Пехан: „Тек што је сишао са дрвета“, уље на платну и „Борба за мир“, уље на платну; Милорад Бубања: „Аква“, акватинта, „Date in November“, акватинта, „Драгомир Ћуричин“, литографија и „Трудница“, литографија у боји; Богдан Булајић: „Пејзаж I“, уље на платну, „Пејзаж II“ и „Пејзаж III“, уље на лесониту; Војимир Дедеић: „Кружна форма-фонтана“ (бели бетон, R=70 цм), „Детаљ фонтане“ (бели бетон, R=68 цм), „Затворени круг“ (бели бетон, R=81 цм), „Кружна форма за фонтану“ (бели бетон, R= 65 цм) и „Бетонски облик“ (R=77 цм); Ратко Гикић: „Каријатида“, дрво; „Жена која седи“, дрво; „Фигура“, дрво и „Фигура“, бронза; Ђуро Дрљача: „Борба бикова“, уље на платну и „Агонија у троје“, уље на платну; Драган Кљајић „Зима“, уље на платну; Павле Мирковић „Наопако нема“, уље на платну; Драган Недељковић: „Античке варијације“, комбинована техника и „Чежња за изгубљеним временом“, комбинована техника; Благоје Орбовић: „Глава I“, дрво; „Глава II“, дрво и „Купачица“, дрво; Мирослав Павловић „Срећо“, оловка у боји; Мирко Ћирић: „Кроз лупу“, уље на платну и „Композиција II“, уље на платну; Ратко Шоћ: „Ћуд лисичија не треба курјаку...“, туш-перо, 70 x 100 цм (1981); „Плакање је пјесма са сузама“, туш-перо, 70 x 100 цм (1981) и „Небо нема без грома цијену“, туш-перо, 70 x 100 цм (1981); Светислав Шљукић: Тасос I“, акварел и „Тасос III“, акварел.⁵

„Невен“ час сликарства одржан је у Његошевој школи 13. новембра 1981. године. Часу су поред чланова Ликовне секције школе присуствовали: Ратко Шоћ, академски сликар из Врбаса, представници листа „Невен“, „Дневник“, „Политика“ и локалног листа „Глас“. Матица српска у Новом Саду је до одржавања Сајма књига у Београду објавила нешто мање од 50 нових наслова у оквиру поетских књига. Међу њима је и збирка „О роси“ Јулијана Тамаша.

Сусрет чланова литерарних и ликовних секција ОШ Врбаса са песником Добрицом Ерићем, у организацији Народне библиотеке Врбас, одржан је 4. децембра 1981. године.

⁴Изложени су фото-радови: Младена Бандина, Милоша Ћурића, Габора Ифјуа, Драгана Јонића, Петра Јовановића, Ане Лазукић, Стевана Лазукића, Гезе Ленерта, Боривоја Миросављевића, Милана Недељковића, Мањаша Немета, Блажа Стевановића, Николе Стојановића, Косовке Штиковац, Марте Тот, Јована Вајдла, Бора Војновића и Мирослава Вујковића, укупно 69 фотографија. Каталог „Човек-возило-пут“, Врбас 1981.

⁵Каталог „Ликовни салон Врбас '81“, Ликовна галерија Дома културе Врбас 1981.

У циљу уштеда материјалних трошкова (огрева), СО Врбас дала је могућност продужења ученичког зимског распуста у току 1982. године, у укупном трајању од 21 дана. Пет наставних дана, за колико је продужен ученички зимски распуст, надокнадиће се суботама и то: 20. марта, 3. априла, 22. и 29. маја и 12. јуна 1982. године.

Након оцењивачке седнице радова приспелих на конкурс за пријем нових чланова Удружења ликовних уметника Војводине (УЛИВ) за 1982. годину, Савет Удружења предложио је за пријем у чланство седам кандидата. Међу предложеним је и Војимир Дедеић, вајар из Врбаса.

Крајем јануара 1982. године у Ликовном салону Графичке радне организације „Меркур“ у Бачкој Паланци отворена је традиционална изложба ликовних радова радних људи из 11 бачких општина: Србобрана, Сомбора, Оџака, Малог Иђоша, Куле, Врбаса, Бечеја, Бачке Тополе, Бачке Паланке, Бача и Апатина. Учествовала су 43 аутора са 53 рада. Једну од две друге награде добио је Богдан Булајић из Врбаса за рад „Слика I“, а једна од три треће награде припала је Светиславу Шљукићу из Врбаса за рад „Пејзаж“.

Академски сликар Ратко Шоћ заступљен је на Трећем никшићком сусрету, Уметничке галерије Никшић, 29. јануар-8. фебруар, као и на Јесењој изложби Ликовног салона „Врбас '82“, Галерија Дома културе Врбас, октобар-новембар.

На традиционалном сусрету другарства радника Баната, Бачке и Срема у Врбасу, половином фебруара 1982. године, окупило се око 200 радника из ове, чоканске и сремскокарловачке општине. Скуп је био манифестација културног и уметничког стваралаштва радника ове три општине. Тим поводом у Дому културе отворена је заједничка изложба ликовног стваралаштва радника Чоке, Сремских Карловаца и Врбаса, а затим је приређен програм, у којем су учествовали чланови радничких КУД ове три општине.

Тридесет седми шаховски шампионат Југославије у Врбасу одржан је од 25. фебруара до 17. марта 1982. године. На њему је учествовао и велемајстор Светозар Глигорић. После паузе од седам година, он се поново вратио шампионатима, пошто је последњи пут учествовао на јубиларном шампионату у Новом Саду 1975. године. „Главне заслуге за мој наступ у Врбасу имају организатори, који су ми се лично обратили са молбом, јер сам већ два пута играо на међународним турнирима у Врбасу. Уз то и тренутак ми је одговарао, мада је многе изненадило што играм. [...] Они су обезбедили учешће Љубојевића и других јаких мајстора, што у тренутку кад сам потврдио позив, нисам знао, али ме је то посебно обрадовало. [...] Са великом радозналешћу идем на овај пут, а посебно ме радује да ћу играти са својим познаницима, као и са представницима млађе генерације, дајући тако свој допринос напретку нашег шаха“. Учествовало је 18 шахиста, а међу учесницима турнира су: Љубојевић, Ивановић, Ивков, Парма, Марјановић, Предраг Николић, и др. Првак Шампионата је Љубомир Љубојевић (11,5 поена), а Глигорић други (11).⁶

⁶Глигорић, Светозар (Београд, 1923-2012), титулу велемајстора добио је

У Дому културе Врбас, 31. марта 1982. године, представљена је књига „Казивање Николе Ковачевића Старог“, коју је припремио др Јован Бојовић, а издао Центар за културу из Никшића. О књизи је говорио Томислав Жугић, професор из Никшића. Представљању књиге присуствовала је Николина кћи Вјера Ковачевић, носилац „Партизанске споменице 1941. године“.⁷

На Републичком такмичењу рецитатора, старији узраст, добитник сребрне плакете за 1982. годину је Душанка Прешчић, „Бањица“, Танасије Младеновић, педагог Радомир-Рајко Шоћ.⁸

Ликовна галерија Дома културе Врбас, априла 1982. године, организовала је изложбу дела Божидача Дамјановског, осам радова,⁹ и Александра Цветковића, 20 слика, које су настале 1981. године.¹⁰

Председник Организационог одбора XIV ФЛПМ је Ристо Копривица. На конкурс Фестивала приспело је преко 600 песама 245 аутора. Стручни жири радио је у саставу: Горан Бабић из Загреба, председник, Франци Загоричник (Крањ), Стеван Тонић (Сарајево), Зувдија Хоџић (Подгорица), Радомир Мићуновић (Београд), Церим Чевски (Скопље) и Војислав Кнежевић (Врбас). Фестивал је одржан 28. и 29. маја 1982. године. За завршно вече Жири је одредио 22 млада песника.

У оквиру Фестивала реализовала су се посете песника радним организацијама, школама и месним заједницама. Затим: округли сто, митинг поезије, награђена песма о Врбасу, те одржано завршно вече у великој сали Дома културе.

Победник XIV ФЛПМ је Зоран Ђерић са песмом: „Талог (шести)“.¹¹

1951. Вишеструки је првак бивше Југославије, а освојио је 14 медаља на Шаховским олимпијадама. Године 1958. проглашен је за најбољег спортисту Југославије, након што је освојио појединачну златну олимпијску медаљу. Сахрањен је у Алеји заслужних грађана на Новом гробљу у Београду. Б. Марјановић, интервју, март 1982. (yugopapir.com); sportsport.ba

⁷„Дневник“, 1. 4. 1982, 13.

⁸Весна Дринчић Ђилас, „Из љубави с љубављу“, Нови Сад 2017, 42.

⁹Дамјановски, Божидар (Скопље, 1947), дипломирао је на Академији ликовне уметности у Београду 1972, у класи проф. Недељка Гвозденовића. Постдипломске студије на истој Академији завршио је 1975, у класи проф. Раденка Мишевића. Члан је УЛУС-а од 1973. Ликовна галерија Дома културе Врбас, Каталог изложбе, април 1982.

¹⁰Цветковић, Александар (Алексинач, 1947), завршио је Академију ликовне уметности у Београду 1973, и посдипломске студије на истој Академији 1975, на Одсеку за сликарство. Ликовна галерија Дома културе Врбас, Каталог изложбе, април 1982.

¹¹Зоран Ђерић, је рођен 1960. године у Бачком Добром Пољу. Објавио је књиге песама: „Талог“ (1983), „Зглоб“ (1985), „Унутрашња обележја“ (1990), „Сестра“ (1992), „Одушак“, „Химноде“ (1994), „Аз бо виде“ (2002) и књигу изабраних и нових песама „Наталожено“ (2007); „Чарнок: песничка монографија“ (2015); књигу критика, уз песнички избор „Ватрено крштење“ (1995); дневник путовања „Море и мраморје“ (2000); Избор из пољске емигрантске поезије-„Powrót do domu/Повратак кући“ (2002) и антологије:

Прва награда за песму о Врбасу од 2.500 динара додељена је Зорану Шешлији из Сарајева. Две друге награде од по 1.000 динара припале су Алекси Зељаку из Љубљане и Младену Срђану Воларевићу из Београда, док су две треће награде добили Славе Ђорђо Димоски из Охрида и аутор песме под шифром „Тихи немир“.¹²

Ове године, у оквиру Фестивала југословенске поезије младих у Врбасу, није одржана „Југословенска палета младих“, већ је у Ликовној галерији Дома културе организована изложба ликовних дела „Избор из 31. пролећне изложбе УЛИВ-а“ (графике, цртежа и скулптура) од 24. маја. Међу изложеним радовима су и скулптуре Војимира Дедеића: „Бетонски облик“ Р=77 см (1982) и „Прстенаста форма“, бели бетон, Р=65 см (1981). Ова изложба, пре Врбаса, била је постављена у Градском музеју Сомбор од 6. до 20. маја т.г.¹³ Тако су се гости и учесници Фестивала, а посебно Врбашани, срели и упознали са ликовним стваралаштвом у Војводини и са ликовним тенденцијама које су доминирале у том тренутку.¹⁴

По расписаном конкурс Комисије за идејно-политичко оспособљавање и марксистичко образовање ОК СКВ Врбас под називом „Достојанствени ход Титове Југославије“, а на основу квалитета достављених радова и броја награда жири организатора је предвиђену награду за најбољу школу равноправно поделио на две ОШ „Петар Петровић Његош“ и „20.октобар“ из Врбаса.¹⁵

Народна библиотека у Врбасу издала је књигу песама Спасоја Пака Лабудовића „Иди види“.¹⁶

„Васкрс у српској књижевности“ (2006), „Божић у српској књижевности“ (2007), „И тако без дома“ (2017). Поред поезије и књижевне критике објавио је и десетак књига из области театрологије и филмологије. Преводи са пољског и руског. Добитник је бројних награда: „Ђура Јакшић“, „Печат вароши сремскокарловачке“, „Бранкова награда“, те награде Друштва књижевника Војводине за најбољи превод (2006) и најбољу књигу године (2015). Директор је Српског народног позоришта у Новом Саду где и живи. „Врбас-Први Олимп у равници (Антологија победника Фестивала 1969-2017)“, Врбас 2018, 30.

¹² „Дневник“, 31. 5. 1982, 9.

¹³ Каталог „Избор из 31. пролећне изложбе УЛИВ-а“

¹⁴ „Дневник“, 3. 6. 1982, Милосав Славко Пешић, Додатак: Култура-Наука-Уметност, 2.

¹⁵ Обавештење ОК СКВ Врбас, бр. 268/7, 25. 5. 1982.

¹⁶ Лабудовић, Спасоје Пако (Трубјела [Никшић], 1934-Врбас, 2021), завршио је Средњу пољопривредну школу (I и II у Врбасу, а III и IV разред у Сомбору). Врбас му је био други завичај. Радио је као аграном у Задрузи „Сава Ковачевић“ и ПИК „Врбас“. Аутор је више књига поезије и кратке прозе за децу: „Дечак и бреза“ (1971), „Иди види“ (1982), „Балада о цвету“ (1983), „Ово ћу само теби рећи“ (1988), „Прстенак“ (1988), „Кад би мишеви ишли у школу“ (1995), „Кишне капи капнуле па ми нешто шапнуле“ (1998), „Мамино сунце“ (2001) и друге. Заступљен је у заједничкој поетској збирци песника из Никшића и Врбаса „Камен-класје“ (1978), затим алманасима Клуба писаца Врбас „Степениште сна“ (1974) и „Праскозорја“ (1975), као и у „Златној књизи свјетске поезије за децу“, коју је издао Накладни завод

На пригодној свечаности у Матици српској, 11. јуна 1982. године, секретар Одељења за књижевност и језик Матице српске др Божидар Ковачек уручио је „Бранкову награду“, коју Матица додељује студентима свих југословенских универзитета за радове о нашој и светској литератури. Прва награда уручена је Зорану Ђерићу, студенту Филозофског факултета у Новом Саду, за рад о делу Душана Матића „Само пева тајни пламен“, а друга награда Бојани Стојановић, студенту Филолошког факултета у Београду, и Горану Рему, студенту Педагошког факултета у Осијеку. Трећа награда није додељена.¹⁷ Због одласка на омладинску радну акцију (ОРА) „Ауто-пут '82“ - Параћин ученику Слободану Галицу, ученику ОШ „Петар Петровић Његош“ у Врбасу одобрено је одсуство са наставе од 13. јуна 1982. године.¹⁸

Половином јуна 1982. године у Српском народном позоришту свечано је обележена 25-та годишњица Културно-просветних заједница Војводине.

Шк. 1982/83. године основно музичко образовање (ОМО) ради у истим условима као и претходне године. Опрема, учила и просторије углавном задовољавају овај ниво рада школе. Настава се и даље изводи у просторијама Радничког универзитета „Светозар Марковић Тоза“, у слободном времену ученика од 7 до 19 часова, сваки дан осим суботом и недељом. Ни ове године ОМО није успело да прошири делатност на истуреним одељењима при редовним школама, како се тада заговарало. Рад се одвија на Одсеку хармонике са 48 ученика и Одсеку клавира са 25 ученика, док је у припремни разред уписано 28 полазника.

Награду „Дан ослобођења Врбаса“ за 1982. годину додељена је Фабрици намештаја „Дрина“ и Фабрици за прераду пластичних маса „Меполу“. Међу добитницима награде је и Софија Сабадош, наставница у ОШ „Светозар Милетић“ у Врбасу. У оквиру октобарских свечаности, у Ликовној галерији Дома културе Врбас,

Матице хрватске (1975). Био је сарадник „Политике“, „Политике експрес“, „Дневника“, „Веселе свеске“, „Покрета“, „Гласа“, „Дечијих новина“, „Невена“, „Малог невена“, Радио Врбаса, Радио Новог Сада и многих других листова, часописа и медијских кућа у Југославији и Србији. Заступљен је у читанкама за други, трећи и четврти разред ОШ у Србији и Црној Гори. Књигу „Иди види“ издала је Народна библиотека Врбас 1982. Ужи избор из његове поезије са којом су најмалађи читаоци упознати са страница „Политике“, „Експрес политике“, „Сремских новина“ и многих дечијих листова и часописа у Југославији уредио је Гојко Јањушевић. Као резезент Душко Трифуновић, поред Добрице Ерића и Радомира Мићуновића, о књизи је рекао: „...Спасоје Лабудовић је својим песмама за лајтмотив изабрао ведро и поетски оплемењену досетку, обезбедио јој духовит закључак и у њој суверено влада. Вешто вођена песниковом намером, ни једна песма не изневери. Ове песме се читају до краја, јер готово да у свакој од њих има нешто што читаоца угодно изненади“. Спасоје Пако Лабудовић уредио је Билтена XI фестивала југословенске поезије младих „Поезија младих '79“.

¹⁷ „Дневник“, 12. 6. 1982, 11.

¹⁸ *Захтев ОК ССОВ Врбас*, 7. јун 1982.

отворена је изложба слика Милана Коњовића, која је побудила велико интересовање посетилаца.¹⁹

Поводом Дана ОШ „Петар Петровић Његош“ у Врбасу, Редакција листа за децу „Невен“ упутила је Наставничком већу и свим ученицима Школе најсрдачније честитке, са жељом да у наредном периоду постигне још више стваралачких и радних победа у свим областима деловања.

Октобра 1982. године формирана је РО Центар за физичку културу (ЦФК), која ће поред бриге о спортској хали, обављати послове СИЗ-а за културу, СОФК-е, СД „Врбас“ и месних спортских друштава. За в.д. руководиоца Центра именован је Владимир Паланчанин. Тих дана у оквиру Центра отворена је модерна куглана, те се траже најповољнија решења да што пре започне реализација друге фазе изградње овог Центра са затвореним базеном.

У оквиру „Ликовног салона Врбас ’82“, у Ликовној галерији Дома културе, своје радове изложили су: Драган Недељковић (Мионица, 1957), Ратко Шоћ (Цетиње, 1938), Светислав Шљукић (Сивац, 1947), Милисав Павловић (Врбас, 1954), Никола Реслер (Врбас, 1948), Слободан Ивановић (Бачка Топола, 1959), Богдан Булајић (Присој, 1940), Мирко Тирић (Међувода, 1941), Драган Кљајић (Црвенка, 1957), Милорад Бубања (Савино Село, 1947), Љубомир Гаварић (Шајкаш, 1961), Милан Кешелј (Савино Село, 1949), Мира Томашевић (Врбас, 1958), Љубинка Ивезић Трша (Врбас, 1949) и Војимир Дедеић (Вашково, 1946).²⁰

У организацији Ликовне галерије Дома културе Врбас Врбашани су могли да виде изложбу слика (уља) Милана Коњовића, у периоду од 20. октобра до 10. новембра 1982. године. Изложени су радови: „Три фигуре пред олују“ (1955), уље на лесониту, 65 x 81 cm; „Крстине, торњеви“ (1958), уље на лесониту, 50 x 92 cm; „Фатаморгана“ (1961), уље на лесониту, 73 x 92 cm; „Шкољка, црни врч“ (1964), уље на лесониту, 73 x 122 cm; „Баба и два старца“ (1965), уље на лесониту, 85 x 115 cm; „Занос“ (1966), уље на лесониту, 85 x 115 cm; „Сунцокрети, сунце“ (1967), уље на лесониту, 73 x 100 cm; „Жито, кукуруз, куће“ (1967), уље на лесониту, 47 x 81 cm; „Ђерам“ (1970), уље на лесониту, 73 x 92 cm; „Циркус“ (1970), уље на лесониту, 130 x 100 cm; „Улица у сомборској Селенчи“ (1971), уље на лесониту, 50 x 92 cm; „У тору“ (1971), уље на лесониту, 65 x 100 cm; „Радни сто“ (1971), уље на лесониту, 65 x 100 cm; „Жито, куће“ (1975), уље на лесониту, 54 x 65 cm; „Јарош“ (1977), уље на лесониту, 34 x 65 cm; „Башта у Дорослову“ (1977), уље на лесониту, 54 x 81 cm; „Салаш Лазих Жарка“ (1978), уље на лесониту, 65 x 82 cm; „Аутопортрет“ (1979), уље на лесониту, 54 x 47 cm; „Сремски Карловци“ (1979), уље на лесониту, 65 x 100 cm; „Лале“ (1980), уље на лесониту, 81 x 65 cm; „Зрело жито, Падина, кукуруз“ (1980), уље на лесониту 54 x 72 cm; „Пијана топола“ (1981), уље на лесониту, 50 x 60 cm; „Кућа Ф. Ф. у

¹⁹ „Дневник“, 21. 10. 1982, 13.

²⁰ Likovna galerija Doma kulture Vrbas, Katalog: „Likovni salon Vrbas ’82“, novembar-decembar 1982.

Дорослову“ (1981), уље на лесониту, 34 x 65 cm и „Лето II“ (1981), уље на лесониту, 50 x 65 cm.²¹

Школе су се укључиле у акцију „Књига у сваку кућу“, коју је покренуо „Форум“ из Новог Сада.²²

Објављена је књига песама на русинском језику Владимира Гарјанског „Цртеж сунца“.²³

На иницијативу предшколских установа, почетком децембра 1982. године, у „Дневнику“ је представљен први број часописа за децу „Мали невен“. Часопис је намењен предшколцима и ученицима I и II разреда основне школе.

Народна библиотека у Врбасу, обележавајући 20. годишњицу постојања од децембра 1962. године, када су јој припојене библиотеке Бачког Доброг Поља, Змајева, Равног Села, Куцуре и Савиног Села, са поносом истиче постигнуте успехе. Од скромних почетака до највећег библиотечког признања у СР Србији награде „Миодраг Павловић Сурепа“ Републичке заједнице, покрајинског признања „Искре културе“, које додељује Културно-просветна заједница Војводине, Октобарске награде Врбаса и др. Читалаца у врбаској библиотеци је из дана у дан све више. Првенствено због књиге, али и зато што се редовно организују сусрети младих са познатим књижевницима и културним радницима, и четири пута годишње ликовна и литерарна такмичења основаца и средњошколаца, студената и радника. Библиотека је тада имала преко 83.000 књига, 177 по становнику. Од око 7.500 чланова готово 3.000 су радници. Међу књигама велики број је на мађарском и русинском језику. Годишње се прочита преко 100.000 наслова, у просеку сваки члан прочита 12 књига.²⁴

СО Врбас, 28. децембра 1982. године, изјаснила се о укидању привремених мера у овд. Информативном центру, Радио-станици и листу „Глас“, које су биле уведене пре годину дана.

У Скупштини општине Врбас, 28. јануара 1983. године одржана је пригодна свечаност поводом уручивања одликовања истакнутим друштвено-политичким радницима. Указом Председништва СФРЈ Радивоје Бјелица је одликован Орденом братства јединства са сребреним венцом, а Савета Суботић, Карло Шили и Мирко Савићевић Орденом заслуга за народ са сребрном звездом. Одликовање је уручио председник СО Врбас Ђорђе Врбашки.²⁵

²¹Ликовна галерија Дома културе Врбас, Каталог Коњовић, Врбас 1982.

²²Обавештење ОК ССРНВ Врбас о акцији „Књига у сваку кућу“, бр. 396,10. 11. 1982.

²³Владимир Гарјански (1959-1996), дипломирао је на Филозофском факултету у Новом Саду, где је и радио као асистент за русинску књижевност. Поезију пише на русинском и српскохрватском језику. Интензивније објављује песме на српскохрватском језику у „Летопису Матице српске“, „Пољима“, „Књижевној речи“, „Гласу омладине“, „Дневнику“ и „То јес-у“. Из тог круга објављених и низа песама у рукопису, Јулијан Тамаш је направио избор за књигу песама „Жрвањ“ (1985). У каснијем период објавио је књиге песама: „Цврчак у коцки леда“ (1987), „Сеча“ (1989), „Мећава“ (1990), „Коњ од чудесне ноћи“ (1991)...

²⁴„Дневник“, 18. 1. 1983, 9.

²⁵„Дневник“, 29. 1. 1983, 20.

Трансформацијом самоуправних интересних заједница (СИЗ), делатност, сва права и обавезе: СИЗ за културу, СИЗ за одмор и рекреацију, СИЗ за техничку културу, СИЗ за физичку културу и СИЗ за информисање у целости је преузео СИЗ за културу општине Врбас.

Поводом 150. годишњице рођења Јована Јовановића Змаја, један школски час у сваком одељењу у школама био је посвећен лику Јована Јовановића Змаја. У зависности од узраста одабрани су одговарајући моменти из Змајеве биографије; на часовима ликовног васпитања обрађиване су илустрације из Змајеве лирике, док су на часовима музичког васпитања певане његове песме које су компоноване. Културно-уметнички програми, који су током школске године организовани били су обogaћени и Змајевим делом.²⁶

Културно-просветна заједница Војводине - Одбор за читалачку значку покренуо је марта 1983. године велику акцију такмичења за „Читалачку значку“. Овом акцијом, према замисли организатора, треба да буду обухваћени ученици од I до VIII разреда ОШ, а касније да се акција прошири и на ученике СШ.

Ове године такмичење је посвећено јубилеју Јована Јовановића Змаја, 150-тој годишњици рођења, па ће ученици који прочитају одређени број књига освојити значку са ликом овог песника. Пропозицијама организатора ученици су били дужни да прочитају одређен број књига, како по препоруци библиотеке, тако и по сопственом избору. Учесници су у акцији користили свеске за вођење бележака о прочитаним књигама (Читалачки дневник). Тачно је прецизирано које забелешке треба да садржи Читалачки дневник и ко га верификује. Изузетно за 1983. годину, акција ће бити нешто краћа, да би се до манифестације „Месец дана књиге“ доделиле прве значке. У школама су формиран и одбори који ће руководити овом акцијом.²⁷

Након спроведене Акције, први утисак био је: „Акција „Читалачка значка за Војводину“ започета је уз вишегодишње одуговлачење. Требало је да се укључи око 20.000 деце на свим језицима на којим се у Војводини говори. Толики број „такмичара“ читача у ОШ нису предвидели ни Змајеве деце игре, на чију је иницијативу акција и покренута. Да ли је требало напомињати да у организовању „Читалачке значке“ има знатно већих (и скупљих) проблема. Како је ово прво такмичење ипак на брзину организовано деца су читала све и свашта, па и школску лектуру. Дакле, није задовољен један од базичних критеријума ове акције да се деца обрати пажња на књиге које нису у наставном програму. Осим тога предстоји састављање спискова књига који ће обухватити више области: литературу, популарну науку, стрип, путописе, монографије

²⁶Препорука просветног савета Војводине, бр. 06-802/82, 15. 2. 1983.

²⁷Обавештење МППЗ Нови Сад о Акцији „Читалачка значка“, 30. 3. 1983. Такмичење за „Читалачку значку“ иницирале су Змајеве деце игре, а главни организатор била је КПЗ Војводине, главни носиоци акције били су: Библиотека Матице српске, Педагошки завод Војводине, НИШПРО „Форум“, КПЗ у општинама, општинске матичне библиотеке, МППЗ и најважнији ОШ.

итд, како би се изазвала радозналост за оне сфере које у школу још нису продрле. Велики је проблем и да ли анимирати школе и народне библиотеке да набављају књиге уврштене у списак за такмичење за „Читалачку значку“ или подстицати децу да те књиге купују“.²⁸

Уручење признања поводом Акције „Читалачка значка“ обављена је 21. фебруара 1984. године у Спортском центру у Новом Саду. У Акцији је учествовало 15.000 деце из 44 војвођанске општине и из 197 школа. У овој Акцији узеле су учешће и ОШ из Општине Врбас. Тада је 58 најбољих од 15.000 малих Војвођана, који су се такмичили у читању књига за „Читалачку значку“ добили посебно признање са ликом Јована Јовановића Змаја. Приређена је изложба најбољих читалачких дневника, оних за које су ђаци из 19 војвођанских општина добили посебно признање за учешће у такмичењу.

Због неколико привредних преступа Привредно-казнено веће Вишег суда у Новом Саду, казнило је ФК „Врбас“ из Врбаса са 110.000 динара.

Четрнаеста по реду Смотра рецитатора Бачке, под називом „Ал’ је леп овај свет“ и „Песнице народа мог“, у организацији Дома културе Врбас, одржана је 26. и 27. марта 1983. године у Врбасу. На овој манифестацији наступило је 150 младих из 20 бачких општина. Они су рецитовали стихове на српскохрватском, русинском, мађарском и словачком језику. Били су то то најбољи рецитатори са општинских смотри. Победници са ове смотре, обе узрасне групе, учествоваће на Покрајинској смотри у Жабљу, 23. и 24. априла т.г.²⁹

Бранка Орбовић, ученица VII разреда ОШ „Петар Петровић Његош“, учествовала на Покрајинској смотри рецитатора, а Андреја Никић, ученица VI разреда исте школе, након Покрајинске смотре учествовала на Републичкој смотри у Великој Плани (млађи узраст), наставник-ментор Косовка Лаврнић.³⁰

На Републичком такмичењу рецитатора, старији узраст, добитник сребрне плакете је Весна Мићуновић, „Неверна жена“ Слободан Марковић, педагог Радомир-Рајко Шоћ. Те године Радомир Рајко Шоћ, који је до тада водио Студио рецитатора, именован је за уметничког директора Дома културе Врбас.³¹

Доктор Саша Божовић, књижевница и револуционар и аутор књиге „Теби, моја Долорес“, имала је тродневни боравак и сусрет са грађанима Врбас и Бачког Доброг Поља.

У среду, 25. маја 1983. године, на Дан младости, Врбас је преименован у Титов Врбас.³² Народна библиотека променила име у Народна библиотека „25. мај“.

За XV ФЛПМ, који ће се одржати 27. и 28. маја т.г. приспело

²⁸ „Дневник“, 3. 1. 1984, 11.

²⁹ „Дневник“, 28. 3. 1983, 9.

³⁰ Владимир Увалин, „Прва осмолетка-ОШ „Петар Петровић Његош“ Врбас (1951-2016)“, Врбас 2016, 211.

³¹ В. Дринчић Ђилас, нав. дело, 7, 43.

³² Закон о промени назива града Врбас у Титов Врбас, „Сл. лист САПВ“, бр. 11/83.

је 526 песама 263 аутора, на свим језицима народа и народности који живе у Југославији.³³

У оквиру Фестивала организоваће се: сусрет песника са ученицима и радницима; округли сто; у Ликовној галерији Дома културе отвориће се изложба „Југословенска палета младих ’83“, митинг поезије и организоваће се промоција књиге Благоја Баковића „Шапачева смрт“, у издању Народна библиотека у Врбасу. У рецензији за ову књигу Драган Лаковић, навео је: „[...] Књига „Шапачева смрт“ насловљена је по првој Баковићевој истоименој песми, која својом инциплитном одлуком сугерише дух целе збирке и поезије у њој.[...] Ова збирка Благоја Баковића потврђује његов снажан дар који претпоставља прва књига, а наслеђује далеко веће могућности свога аутора, које тек ваља да оствари [...]“.³⁴

На смотри „Југословенске палете младих ’83“ своја дела изложили су: Радуле Бошковић, Нови Сад, завршио ФПУ-одсек графике у Београду; Емира Турнашић, Сарајево, завршила АЛУ у Сарајеву; Бурхан А. Хациаљевић, Приштина, завршио АУ у Приштини; Бранислав Секулић, Подгорица, завршио ФЛУ у Београду. Изложба је отворена 28. маја т.г. Откупна награда: Тута Клавдиј, дело „Знак на белој подлози“ (1982), комбинована техника 130 x 130 цм. Тута Клавдиј, рођен је 1958. године у Постојни. По завршетку Школе за обликовање, студира на АЛУ у Љубљани, где је завршио и постдипломске студије графике. Бави се сликарством и графиком. Живи у Новој Горици. До тада је излагао на многим самосталним и групним изложбама у земљи и иностранству. За своја дела добио је 13 награда и признања.³⁵

На завршној вечери XV ФЛПМ учествовала су 24 млада песника: Анета Ардељан: „Enigma unui echer rotund“; Благоје Баковић: „Песма песме“; Џенан Бегић: „Нитков“; Владислав Војновић: „Идеализам“; Славица Драшковић: „Нагост пред вишим“; Љупчо Јакимоски: „Оган“; Љиљана Јовановић: „Познају моје усне твоје одјеке“; Здравко Ливаја: „Једна љубавна пјесма“; Татјана Лукић: „Грехота“; Оливера Мрдак: „Рибо и лов“; Христо Петрески: „Кога татко ми ке дође во Скопје“; Зоран Пешић: „Губитељ“; Мира Поповић: „Старац лудак под трешњевим дрветом (одломци из поезије)“; Миодраг Раичевић:

³³ „Дневник“, 23. 4. 1983, 9.

³⁴ Благоје Баковић је рођен 1957. у Бојиштима, код Бијелог Поља. Завршио је први степен књижевности на Наставничком факултету у Никшићу. Члан је Удружења књижевника Црне Горе. Књижевни клуб „Владимир Мијушковић“ у Никшићу 1979. објавио је прву његову књигу песама „Жеђ под водом“. Рецензент ове књиге Мирослав Ђуровић, записао је: „У младот црногорској лирици, пјесник Благоје Баковић већ почиње да назначује и уобличава сопствену поетску индивидуалност, издвајајући се из хорског пјевања генерације којој припада. Напајујући се на врелима фолклора и традиције, пјесник нас увјерава да на свом путу не мора да болује романтичарске и епске болести својих претходника.[...]“.

³⁵ „Колико срце памти, Фестивал југословенске поезије младих у Врбасу 1968-1998“, ур. Ђ. Сладоје; Каталог 13. меморијал Надежде Петровић, септембар-октобар 1984, Уметничка галерија „Надежда Петровић“ Чачак, св. 76.

„Божих 1942.“; Маријан Рупчић: „Вријеме када сам учио читати“; Матеја Сеиферт: „Нихче, nikoli“; Деагица Стојановић: „Селидба“; Верона Сурап: „Viszontlátás“; Фјодор Федчешин: „Шибица“; Јасмина Фелбаб: „Над нама облаци бели“; Барбара Хануш: „Ноћна“; Никола Шанта: „Тениско игралиште; Шабан Шаренкапић: „Они“ и Зоран Шешлија: „Кућа“.

Стручни жири XV ФЈПМ под председништвом Цирила Злобеца, књижевника из Љубљане, доделио је прву награду (6.000 динара) Татјани Лукић из Осијека, за песму: „Грехота“.³⁶ Другу награду (по 5.000) динара освојили су Џенан Бегић из Коњица и Шабан Шаренкапић из Новог Пазара. Трећу награду (по 4.000 динара) освојили су Драгица Стојановић из Зрењанина и Фјодор Федчешин из Сарајева.

Од револуционарних песама за најбољу је проглашена „Божих 1942“ Миодрага Раичевића из Подгорице. Песник је награђен са 6.000 динара.

Уручене су четири награде за песму о Врбасу написану у време одржавања Фестивала. Прву награду од 2.500 динара добио је Благоје Баковић, друга награда припала је Драгици Стојановић из Зрењанина, док су две треће равноправне награде (по 800 динара) додељене Фјодору Федчешину из Сарајева и аутору песме „Сновиград“, потписана под шифром „Звездочатац“.

На крају пролећног дела у Војвођанској фудбалској лиги ФК „Врбас“ освојио је прво место са 50 бодова (20, 10, 4) и скором голова 68:37. Такмичарске 1983/84. године ФК „Врбас“ играће у Другој савезној лиги, а РК „Врбас“ у Северној групи Друге савезне лиге. Септембра 1983. године, поводом 20 година од прве самосталне изложбе Ратка Шоћа и 25. балканског шампионата у кошарци, организована је изложба његових слика и цртежа у Ликовној галерији Дома културе Врбас.

Двадесет пети балкански шампионат у кошарци одржан је у Врбасу од 31. августа до 5. септембра 1983. године.

Ликовна галерија Дома културе Врбас издала је књигу (каталог) слика и цртежа Ратка Шоћа (1961-1983).

Почетком новембра 1983. године у Врбасу је уручена традиционална књижевна награда „Карољ Сирмаи“ Петру Војнићу Пурчару, за збирку новела „Прстеновани гавран“ у издању Матице српске. У присуству представника друштвено-политичког и јавног живота општина Врбас и Темерин и Матице српске, награду је уручио Бранислав Бари Милошевић, управник Дома културе Врбас. СИЗ за културу Општине Врбас и Темерин, заједничком одлуком из 1975. године установили су ову награду у спомен на књижевника Кароља Сирмаи, и додељује се наизменично за збирке на мађарском и српском језику.³⁷

³⁶Татјана Лукић је рођена 1959. године у Осијеку. Дипломирала је филозофију и социологију у Сарајеву. Објавила је књиге песама: „Повиједање, зачетак поја“ (1981), „Шта шутим“ (1984), „Избор“ (1985), „Саслушање“ (1988). Избегавши из Осијека живела је у Аустралији где и преминула 2008. „Врбас-Први Олимп у равници (Антологија победника Фестивала 1969-2017)“, Врбас 2018, 32.

³⁷„Дневник“, 6. 11. 1983, 32.

Објављена је књига поезије Анђелка Штруца Тепчанина „Мрамор међа“ („Одзиви“, Бијело Поље).³⁸

Поводом додељене Награде АВНОЈ-а и прославе 25-те годишњице успешног рада у ПИК „Врбас“ у Врбасу је, 23. децембра 1983. године, одржана свечана седница којој поред бивших и тадашњих радника присуствују и бројни гости из Републике Србије и АПВ Војводине. На свечаности су 31 раднику додељене Златне плакете, као признање за дугогодишњи рад. Плакета је додељена и привредним субјектима који успешно сарађују са Комбинатом.³⁹

Крајем 1983. године, књижни фонд врбаске Народне библиотеке „25. мај“, био је све тањи. Само у последње три-четири године Библиотека је остала без 300 књижних наслова. Узети су на читање и Библиотеци нису враћени. Које невоље то доноси, најбоље ће се видети из следећих бројки. Како је просечна цена једне књиге тада премашила 300 динара, то је губитак у току једне године, због немарности дела читалаца, достигао своту од 100.000 динара. Тај износ био је четвртина укупне суме коју је Библиотека имала на име принове новим издањима. Библиотекина голгота је тиме већа пошто се није видео пут који је водио из тога. Поведена акција опомињања заборављених чланова није дала резултата. Поједини дужници су се чак „налазили у чуду“ и били увређени, јер се, по њима, може задржати и пет месеци, и годину дана, па и вечно. Библиотека је била вољна да за уништену или загубљену књигу, уз договор обе стране, прими неку другу сродног садржаја и приближне вредности. Ни ово решење није дало неког већег резултата. Поставило се и питање потраживања судским путем. Нормално би било да се и оно примени, но трошкови судског поступка су и по три пута „папренији“ од вредности позамљених књига. И на крају остало је оно прво, путем опомена, да се поврате „заборављене књиге“.⁴⁰

³⁸Штруц Тепчанин, Анђелко (Тепци под Дурмитором, 1933 - Врбас, 2004), школовао се у Жабљаку, Пљевљима, Врбасу и Новом Саду. Завршио је први степен Економског факултета у Новом Саду. Књижевне радове почео је да објављује од 1954. у „Младим данима“, „Стварању“, „Мостовима“, „Одзивима“ и др. листовима и часописима. Објавио је књиге поезије: „На вучјем тркалишту“ (1964), „Камена стража“ (1968), „Ломовија“ (1975), „Станиште Сутјеске“ (два издања, једно 1977), „Расточена планина“ (1980), „Мрамор међа“ (1983), „Камени епитафи“ (1991), „Лијепа тарса“ (1995) и „Искон сјене“ (1999). Затим књиге прозе: „Ђавоља станишта“ (1989), „Зачуђа“ (1995), „Скоч’ скок“ (1997). Коаутор је издања у алманасима Клуба писаца Врбаса „Степениште сна“ (1974) и „Праскозорја“ (1975), као и у заједничкој поетској збирци песника из Никшића и Врбаса „Камен класје“ (1978). Београдска радна заједница „Запис“ 1980. објавила је у библиотеци „Врела“ збирку песама „Расточена планина“. Међурепубличка заједница за културно-просвјетну дјелатност Пљевља 1995. објавила је у библиотеци „Мостови“ његову збирку песама „Лијепа тарса“. Сарађивао је с многобројним листовима и часописима Војводине, Црне Горе и Србије. Песме су му преведене на пољски и језике националних мањина. За свој књижевни рад више пута је награђиван. Добитник је Октобарске награде „Дан ослобођена општине Врбас“ за 1995.

³⁹„Дневник“, 24. 12. 1983, 1.

⁴⁰„Дневник“, 3. 2. 1984, 15.